

Masteroppgave

Fredriksten festning: fra historisk arena til scene for kultur

Av

Gry Rustad Pettersen

Masteroppgaven er gjennomført som et ledd i utdanningen ved Universitetet i Agder og er godkjent som sådan. Denne godkjenningen innebærer ikke at universitetet inntår for de metoder som er anvendt og de konklusjoner som er trukket.

Veileder: Oddgeir Tveiten

Universitetet i Agder, Kristiansand

Dato 1. juni 2008

Masteroppgave i offentlig politikk og ledelse

Fakultetet for økonomi og samfunnsfag

Universitetet i Agder – våren 2008

Fredriksten festning: fra historisk arena til en scene for kultur

Gry Rustad Pettersen

FORORD

Masteroppgaven er avsluttende eksamen på masterstudiet i offentlig politikk og ledelse. Det har vært en anledning til å fordype meg i et selvvalgt tema – institusjonell endring og bruk av kulturarv. Jeg valgte å se nærmere på Fredriksten festning og hva som har skjedd der. Et interessant valg som jeg har vært godt fornøyd med!

Jeg vil først benytte anledningen til å takke alle som stilte opp til intervju. Jeg synes det er helt utrolig flott at alle takket ja og brukte god tid på å reflektere over det jeg spurte om. Tusen takk!

Veilederen min ved Universitetet i Agder har vært Oddgeir Tveiten! Takk for at du stolte på meg og mulighetene mine!

Takk også til Jan Moren for all hjelp! Du har velvillig stilt deg til disposisjon og kommet med gode tilbakemeldinger. Ikke minst sørget du for at jeg kom meg trygt i havn!

Til slutt vil jeg takke Emma, Jesper og Martin for inspirasjon og oppmuntring. Dere har vært tålmodige og nå er oppgaven ferdig!

Sponvika 1. juni 2008

Gry Rustad Pettersen

INNHALDSFORTEGNELSE

FORORD	3
INNHALDSFORTEGNELSE.....	4
SAMMENDRAG.....	6
1 INNLEDNING	7
1.1 Bakgrunn for valg av tema	8
1.2 Forløpet til problemstillingen	9
1.2.1 Forsvarshistorie som kultur	10
1.2.2 Aktiviteter på Fredriksten i dag.....	11
1.3 Problemstilling	14
1.4 Avgrensning av problemstillingen.....	15
1.5 Oppgavens videre strukturelle oppbygning.....	16
2 TEORETISK TILNÆRMING	17
2.1 Nye veier til inntjening.....	17
2.2 Bruk av kulturarv	19
2.2.1 Kulturarv som økonomisk ressurs	20
2.2.2 Kulturarv som kulturell ressurs.....	21
2.2.3 Kulturarvens tre roller	22
2.3 Institusjonell endring.....	23
2.3.1 Institusjonell teori.....	23
2.3.2 Identitet	24
2.3.3 Omgivelser.....	26
2.3.4 Translasjon.....	27
3 METODE, FORSKNINGSDESIGN OG GJENNOMFØRING	29
3.1 Planlegging	29
3.2 Valg av datainnsamlingsmetode	31
3.3 Utvalg av respondenter.....	33
3.4 Gjennomføring av intervjuene	35
3.4.1 Intervjuets form.....	35
3.4.2 Intervjuets kontekst.....	36
3.4.3 Respondentenes rolle.....	37
3.4.4 Fleksibilitet og struktur	38

3.5	Analyseteknikk	39
3.6	Hvor gode vil konklusjonene være?	40
4	AVTRYKK AV EN KULTURPOLITISK DREINING	43
4.1	Fra opplysning til opplevelse.....	43
4.2	Kulturens formål	44
4.3	Kulturens hierarki.....	47
4.4	Næring og kultur.....	49
4.5	Prioriteringer.....	51
4.6	Innsyn	54
4.7	Fredriksten festning i lys av den kulturpolitiske utvikling	56
5	KULTURARVEN	58
5.1	Hva var konteksten?	58
5.1.1	Identitet	59
5.1.2	Fredriksten festning	61
5.2	Jakt på oppskrifter og spredning av ideer.....	63
5.2.1	Allsang	63
5.2.2	Tusenårssted.....	65
5.2.3	Eierne.....	67
5.3	Ideen som ble brukt	68
5.3.1	Uoverensstemmelser	68
5.3.2	Kulturarv som økonomisk ressurs	72
5.3.3	Kulturarv som en kulturell ressurs	75
5.4	Kulturarvens tre roller	85
6	HVORDAN KAN VI FORSTÅ ENDRINGEN?.....	87
6.1	Imitasjon eller innovasjon.....	87
6.2	Fra opplysning til opplevelse.....	89
6.3	Nye ideer i bruk	90
6.4	Definisjonsmakt	91
7	AVSLUTNING	93
	LITTERATURLISTE.....	94
	VEDLEGG 1: PRESENTASJON AV RESPONDENTENE.....	99
	VEDLEGG 2: INTERVJUGUIDE.....	102

SAMMENDRAG

Fredriksten festning i Halden har vært gjennom en endring fra å være en historisk arena til å bli en scene for kultur. Med dette mener jeg at der det tidligere var vektlagt historieformidling, opplysning og dannelselse er det i dag lagt vekt på underholdning og opplevelse. Forsvarshistorie må dele plass med mange andre kulturelle ytringer. Rekkevidden for de nye arrangementene strekker seg langt på utsiden av byens grenser.

Denne endringen har jeg undersøkt med mål om å få en dypere forståelse for endringsprosesser og bruk av kulturarv. For å få en egnet innfallsvinkel til dette stoffet, har jeg valgt å anvende det som har vært kalt den skandinaviske retningen av institusjonell teori, samt teori om bruk av kulturarv. Denne kombinasjonen av organisasjonssosiologisk og kultursosiologisk teori har vært en spennende og nyttig innfallsvinkel til endringsprosessen. Jeg har intervjuet åtte personer med sentral tilknytning til Fredriksten og utviklingen der. I undersøkelsen har jeg fokusert på den kulturpolitiske endring, bruk av nye ideer og hva som skjer i møtet med institusjonen. Et hovedspørsmål i studien, har vært hvorvidt det som tradisjonelt gitt Fredriksten sitt særegne preg vil forsvinne med den nye bruken.

Jeg har funnet at Fredriksten festning utnyttes både som en kulturell og som en økonomisk ressurs. Den ikles rollen som symbol særlig for byen Halden, men også for fylket Østfold og for forsvaret. Den nye bruken av festningen er med på å skape liv og røre, samtidig som den trekker til seg mennesker både fra andre områder og fra Halden by. En hovedkonklusjon er at Fredriksten festning fortsatt framstår som særegen og unik, og at det å ivareta en bredde kan bidra til at utviklingen fortsetter uten at festningen hverken trivialiseres eller forflates. En slik bredde vil også fordele makten til å definere virkeligheten.

1 INNLEDNING

I begynnelsen av mai var jeg på konsert på Fredriksten festning. Det var Willie Nelson og hans Familyband som var på besøk. Konserten var glimrende, det var deilig vårvær og gresset var grønt. Det var akkurat en slik kveld som gjorde at festningen kom til sin rett som scene. Nå var ikke det første gang jeg var på konsert på Fredriksten. Festningen har gjennom mange år vært brukt av byens befolkning til ulike arrangement. Allikevel startet denne undersøkelsen med at jeg tenkte at det er noe nytt som er i ferd med å skje – arrangementene ser ut til å være del av en annen type kontekst. Jeg tenkte at Fredriksten er i ferd med å endre seg fra å være en arena for opplysning om tidligere tiders hendelser til å bli en scene for nåtidige, kulturelle arrangement. Det er ikke lenger en historieformidling som er det sentrale, det er opplevelser. Det er også en endring til mer instrumentell bruk av kulturen ved at kulturarrangement har andre formål enn sin egen verdi.

Det er noen hendelser som i særlig illustrerer disse endringene. Ett er fylkeskommunens valg av Fredriksten festning som tusenårssted med påfølgende satsning på operaoppsetninger. Ett annet er TV2s produksjon av programmet *Allsang på grensen* med flere tusen publikummere på festningen og en seerandel på opp mot 50 %. Dette er eksempler på den nye bruken av Fredriksten som et virkemiddel for å oppnå høy score etter kriterier som hverken har med kultur eller historie å gjøre. I tillegg til at dette er andre typer aktiviteter enn hva som har funnet sted tidligere, er det også hendelser som i større grad enn før retter seg mot mennesker på utsiden av byens grenser. Dette temaet ønsket jeg å se nærmere på i min masteroppgave. Jeg stiller derfor spørsmålet: **Hvordan kan vi forstå den endring som Fredriksten festning har vært gjennom?**

For å svare på dette spørsmålet, har jeg valgt å anvende institusjonell teori, nærmere bestemt den retningen som kalles den skandinaviske nyinstitusjonelle tradisjon. Denne posisjonen innen institusjonell teori er inspirert av amerikanske institusjonalisme, først og fremst med hensyn til en kritisk holdning til rasjonelle beslutningsmodeller (Czarniawska og Sevón 1996, Røvik 2007). Retningen bidrar også med hjelp til forståelse av hvordan ideer kan spres, særlig hva som skjer med ideen da den treffer mottakssiden. Denne oppmerksomheten rettet mot mottakssiden, er det som særlig skiller den skandinaviske retningen fra den amerikanske tradisjonen. I denne oppgaven har jeg valgt å benytte en translasjonsteoretisk tilnærming.

Denne tilnærmingen vektlegger organisasjonens bearbeidelse av ideer (Røvik 2007). En slik tilnærming kan derfor analysere hvorvidt opptaket av populære reformideer fører til at organisasjoner blir mer like hverandre (konvergens), eller befester heterogenitet i organisasjonsmangfoldet (Czarniawska og Sevón 1996, DiMaggio og Powell 1991, DiMaggio og Powell 1991b). Denne organisasjonssosiologiske tilnærmingen kombinerer jeg med en kultursosiologisk – teorier om bruk av kulturarv. Kulturarv utnyttes både som en økonomisk og en kulturell ressurs for å dekke behov vi har i dag (Graham 2002). For å bedre forstå ønsket om å tiltrekke seg oppmerksomhet, legges det til grunn teorier om den kreative klasse (Florida 2002).

Jeg har først og fremst gjort dybdeintervjuer for å innhente empiri til min undersøkelse. Jeg søkte kontakt med nøkkelpersoner i den utviklingen som festningen har hatt. Jeg ba om intervju med fylkeskommunal kultursjef, kommandanten på Fredriksten, ordføreren i Halden kommune og andre sentrale personer i Fredriksten festnings kontekst. Alle svarte ja og reflekterte villig rundt de emnene jeg tok opp. Studiet er et casestudium der jeg har en eksplorerende og intensiv tilnærming. Jeg har valgt å se på de siste års utvikling og har ikke studert nøye den omfattende mengde historie som finnes om Fredriksten.

1.1 BAKGRUNN FOR VALG AV TEMA

Fredriksten festning har vært gjennom ganske omfattende endringer det siste tiåret. I forbindelse med millenniumsskiftet tok Kulturdepartementet initiativ til at fylkene skulle velge sine tusenårssteder. Dette var steder som var tiltenkt en framtreddende rolle ved hundreårsmarkeringen av unionsoppløsningen i 2005. I Østfold var det flere kandidater, men Fredriksten festning ble valgt (Ericsson 2006). Festningen ligger godt synlig på en høyde over Halden og den er et populært rekreasjonsområde. Haldensere flest er stolte av festningen og den blir ofte brukt som et symbol for byen. I år er det også 350 år siden avgivelsen av Bohuslän til Sverige. Om det ikke var for forsvarsarbeidet i Halden kunne grensa ha gått ved Glomma – noe som har gitt byen plass i nasjonalsangen. Det var her Karl den XII ble stoppet da svenskene forsøkte å invadere oss tidlig på 1700-tallet. Festningen var også svært sentral under unionsoppløsningen og tyskerne tok anlegget i bruk under andre verdenskrig. I tillegg har festningen huset både landets eldste jenteskole og offisersskole. Skolevirksomheten ble avsluttet i 2005 etter å ha hatt tilhold i anlegget mer eller mindre kontinuerlig gjennom 300 år.

Noen år før skolevirksomheten ble avsluttet, i 2002, besluttet Stortinget at de Nasjonale Festningsverkene skulle frigis til sivil bruk. Mandatet fra Stortinget var å åpne festningene for allmennheten og skape levende festningsverk. Bak dette lå det et ønske om å skape nytt liv på historisk grunn (Om Nasjonale Festningsverk). Omtrent samtidig ble kommandantskapet trukket tilbake. I perioden fra 2003 til 2008 var Fredriksten uten kommandant. Nå er kommandanten tilbake og hvilken betydning dette vil få, gjenstår å se. Den nye kommandanten har uttalt at stillingen først og fremst har en symbolsk funksjon (Nakken 2008).

Det har vært en omfattende endring rundt bruken av Fredriksten og jeg mener at Fredriksten festning kan tjene som eksempel på at kulturarv blir benyttet til et videre spekter av formål. Tidligere var det historien som ble representert gjennom festningen. I dag er det en mye større grad av aktiviteter på festningen som ikke har røtter i historien. Fredriksten festning er i dag langt på vei til å bli en regional møteplass og kulturarena. Jeg har i min masteravhandling ønsket å nærme meg dette emnet for bedre å forstå prosessene i en slik endring.

1.2 FORLØPET TIL PROBLEMSTILLINGEN

Arbeidet med undersøkelsen startet med formulering av en problemstilling. Jeg festet meg til hva jeg selv har vært med på festningen, til hva jeg har hørt om av aktiviteter på festningen og til hva jeg har lest i avisene. Dette ga meg en forestilling om at Fredriksten bød på arrangementer av en helt annen type enn hva som tidligere har vært tilfelle. Hypotesen var at Fredriksten festning har utviklet seg **fra å være en historisk arena til å bli en scene for kultur**. Problemstillingen og hypotesen er grunnlaget for min analyse og må være stødig for at analysen skal fylle kravene til pålitelighet og gyldighet. Jeg valgte å benytte informasjonen i Stortingsmelding nr. 54 (1992-1993) *Nasjonale Festningsverk*, en rapport fra Østlandsforskning (Ericsson og Vaagland 2005) samt opplysninger fra Nasjonale Festningsverk sine hjemmesider. Det bør være pålitelige kilder for å beskrive bruken av Fredriksten festning da og nå. I det videre vil jeg gi en redegjørelse for utviklingen slik den framstår i disse dokumentene. Formålet er å vise grunnlaget for hypotesen om at det er skjedd en endring.

1.2.1 Forsvarshistorie som kultur

Stortingsmeldingen *Nasjonale Festningsverk* (St.meld. nr. 54, 1992 - 1993) sitt formål var å danne grunnlaget for et framtidig samarbeid mellom forsvaret og det sivile samfunn med henblikk på å ytterligere utvikle de kulturverdiene festningsverkene representerte. Betydningen festningsverkene hadde som kulturminner var på denne tiden blitt stadig tydeligere, men fokuset på kulturelle aktiviteter var forholdsvis nytt. Fram til 1993 var det ikke fokusert på å utnytte Fredriksten i særlig grad utover som en ressurs for forsvaret gjennom den verdi som historien representerte. Det ble i stortingsmeldingen uttrykt et behov for en opprustning for å møte en ny bruk av festningsverkene, men en slik opprustning var for krevende for forsvaret alene. Derfor ble det lagt opp til et styrket samarbeid mellom forsvaret og det sivile samfunn, herunder kommuner og frivillige organisasjoner og foreninger. I samarbeid med det sivile samfunn, mente forsvaret at de hadde bedre muligheter til å ivareta kulturarven (ibid.). Dette var nye tanker med hensyn til bevaring og bruk av festningsverkene. Fra å være en institusjon som står støtt innenfor den militære kontekst, ble det åpnet for et mer formalisert og utvidet samarbeid med det sivile samfunn. Festningsverkene skulle bli mer tilgjengelige for samfunnet utenfor forsvaret.

Selv om det var en gryende oppfatning av hvilken kulturell kapital som festningsverkene representerte, er det spørsmål om det fantes en forståelse for at denne kulturelle kapitalen strakk seg lengre enn egenskapene som militærhistorisk arena. En pekepinn på om festningsverkene ble sett på som representanter for noe mer enn militærhistorie, kan være spørsmålet om militær tilstedeværelse. Jeg mener at slik tilstedeværelse er et viktig signal om at fokus skal rettes mot dens historiske betydning som et forsvarsverk. Dersom aktivitetene skal avspeile et sivilt samfunn, kan det være naturlig med nedtoning av den militære tilstedeværelsen. Det kan for eksempel sees som et signal om en mer sivil profil på Fredriksten da kommandantskapet ble trukket tilbake i 2003.

I Stortingsmelding nr. 54 (1992-1993) ga Forsvarsdepartementet uttrykk for at militæret fortsatt burde ha ansvaret for bruk, drift og vedlikehold av festningsverkene. Derfor vil departementet tilstrebe en militær tilstedeværelse på festningene. Dette kan tolkes som et uttrykk for at det er den militære historien som skal i fokus. Dette inntrykket forsterkes ytterligere med:

Departementet mener at en økt kulturell virksomhet på festningene bør ta utgangspunkt i den enkelte festnings natur og miljø, og den nære og fjerne historie den representerer. Departementet mener at miljøet på festningene egner seg godt til kulturarrangementer som historiske spill og opptog (St.meld. nr. 54, 1992-1993:9, min understreking).

Her gis det inntrykk av at Forsvarsdepartementet anså festningsverkene for å være historiske arenaer og at det var i denne formen for kulturell kapital som det var ønskelig å utnytte deres verdi. Det er det den militærhistoriske kulturarven som er vektlagt i denne stortingsmeldingen. Festningsverkene, deriblant Fredriksten, skulle utvikles som arenaer for den historie som de representerer. Jeg mener at dette avspeiler et syn på Fredriksten og de andre festningsverkene som representanter for vår militære historie. Det er i denne stortingsmeldingen vanskelig å finne kimen til den form for utnyttelse som vi ser av Fredriksten i dag – en kulturell arrangementsbredde som ikke bærer preg av at scenen befinner seg i et tidligere forsvarsanlegg.

1.2.2 Aktiviteter på Fredriksten i dag.

Det har tidligere vært ulike typer arrangement på Fredriksten. Det typiske for disse har vært at de har vært lokale eller for spesielle grupper. Jeg kan nevne noen arrangement fra sesongen 2007 som har vært på Fredriksten i mange år: Russedåp, familiearrangement på 17. mai, Fredrikstensstafetten, biltreff, Krocketfestivalen, guidede turer, sommerdans ved Festningskroa og private arrangement i Kongshallene. En ungdomsskole i byen har hatt tilhold i den tidligere Forvaltningsskolens lokaler som følge av byggtekniske problemer i egne lokaler. Disse aktivitetene har mange år bak seg som brukere av Fredriksten og de er der fortsatt. I tillegg finner vi nå nye typer aktiviteter. Det er altså særlig to store arrangement som skiller seg ut. Det er TV2s produksjon av *Allsang på grensen* og operaoppsetningene.

Det var i desember 1999 som Fredriksten ble utpekt av Fylkestinget til å være Østfold fylkes tusenårssted i forbindelse med markeringen av unionsoppløsningen i 2005. Med utnevnelsen fulgte det også betydelige økonomiske midler. Den første operaoppsetningen kom som en del av satsningen i forbindelse med fylkestusenårsstedet. Operaen *Aurora* var spesialskrevet for Fredriksten og tok utgangspunkt i historien rundt Karl den XII. Oppsetningen var et samarbeid mellom en rekke aktører på ulike nivåer, profesjonelle og amatører. Den første oppsetningen i 2005 var så vellykket at det ble besluttet å videreføre operasatsningen på

Fredriksten med nye forestillinger hvert andre år. De to første oppsetningene var prosjektbaserte, mens det nå er opprettet en operaorganisasjon med navnet *Opera Østfold, Fredriksten festning*. Operaprojektet er et samarbeid mellom Østfold fylkeskommunes turnéorganisasjon, Østfold kulturproduksjon¹, Den Norske Opera, Det Norske Blåseensemble, Østfold Teater, Nasjonale festningsverk og de videregående skolene i Østfold. Det er også et likeverdig samarbeid mellom Østfold fylkeskommune og Halden kommune. Det jobbes også for å få operaforestillingene inn på statsbudsjettet (Josefsen 2008).

Border Art er et prosjekt som fylkeskommunen var involvert i, men som ikke kom som en følge av fylkestusenårsstedet. Prosjektet med undertittelen fra industri til kultur, hadde som ønske å utveksle kunst og kunstnere, skape nettverk og utvikle kulturtilbudet i grenselandområder. Halden kommune var ikke deltagere i prosjektet, men i 2005 var det en temporær utstilling på Fredriksten (Josefsen 2005). Utstillingen viste samtidskunst og noen av installasjonene var godt synlige på festningsverket. Dette skapte stor debatt i byen og da det viste seg at det ikke var søkt forskriftsmessig etter plan- og bygningsloven, måtte installasjonene fjernes. Nasjonale Festningsverk ble ilagt dagsbøter av Halden kommune for ikke å ha fjernet kunstverkene fort nok.

I 2007 ble de første opptakene til *Allsang på grensen* gjort. Programmet bygger på det svenske programmet *Allsång på Skansen*. Det er mer eller mindre kjente artister som opptrer og publikum deltar med sang. Programrekken oppnådde stor oppslutning både med hensyn til antall publikum på Fredriksten (til opptak av det siste programmet var det over 8000 besøkende²) og med hensyn til seertall (det var oppunder 50 %). Programmets innhold styres av TV2. Halden kommune er inne med midler på arrangementssiden, blant annet er prosjektlederen ansatt i kommunen.

Operaoppsetningene og allsangen er tydelige på at de har et nedslagsfelt som går langt på utsiden av byens grenser. *Border Art* var i samme kategori. Andre arrangement i fjoråret som har den samme tendensen, var for eksempel Grenserittet (sykkelløp med flere tusen deltagere), et grensetreff for amerikanske biler (flere tusen besøkende), konsert med Thomas Ledin og Brødrene Dahls jakt på Karl den XIIs gamasjer (en aktivitet som har kommet som en følge av tv-program på NRK). Alle fylkets 8. klassinger besøker festningen i begynnelsen

¹ Skiftet nylig navn fra delta k Østfold.

² Besøkstallene er hentet fra medieoppslag og informasjon fra intervju.

av skoleåret. Fredriksten festning er blant landets ti mest besøkte turistattraksjoner og hadde i 2007 et totalt antall besøkende på nesten 270 000. Denne våren har som sagt Willie Nelson holdt konsert og i slutten av mai måned kom Def Leppard.

Opplevelsen av Fredriksten festning som noe annet enn en historisk arena, blir forsterket av hvordan Nasjonale Festningsverk presenterer seg selv. På nettsiden står det:

Nasjonale Festningsverk skal bringe festningene inn i en ny tid og bevare deres egenart og historie gjennom å utvikle festningene til attraktive arenaer for kultur, næringsliv og opplevelser (Om Nasjonale Festningsverk, min understreking).

Til forskjell fra Stortingsmeldingen fra 1993 er det ikke lengre vektlegging av den lokale historie og forsvarets aktiviteter som står i fokus. Fredriksten skal være tilgjengelig for et vidt spekter av formål. Operaoppsetningen *Aurora* kan fungere som et godt eksempel på denne endringen. Til tross for at dette var et stykke som hadde røtter på Fredrikstens historie, synes jeg vurderingene som kom fram i evalueringen etter at oppsetningen var gjennomført, beskriver det nye synet på Fredriksten:

Gjennom Aurora framstår Fredriksten som en unik og spektakulær kulturarena, hvor de gamle og velkjente festningsstrukturene blir effektfulle elementer i scenografien. Aurora-oppsetningen får slik fram sider ved Fredriksten som styrker og nyanserer dens plass i bildet av Halden og i den lokale identiteten (Ericsson og Vaagland 2005:47, min understreking).

Jeg synes dette på en talende måte viser retningen Fredriksten har utviklet seg i, samtidig som det forsterker oppfatningen av at Fredriksten har utviklet seg fra å være en historisk arena til å være en scene for kultur.

Etter fem år uten militært overhode, er det fra 24. januar i år på nytt en kommandant tilstede på Fredriksten festning. Det vil være spennende å se hvordan dette kan prege den videre utviklingen. Kommandanten har uttalt at:

Fredriksten Festning er en helt unik arena for både sivil bruk og for forsvarets kulturaktiviteter. Forsvaret vil sammen med Nasjonale Festningsverk jobbe for å utvikle denne fantastiske arenaen til å bli et enda bedre møtested for både sivil og militær kultur (Innsettelse av ny kommandant på Fredriksten Festning).

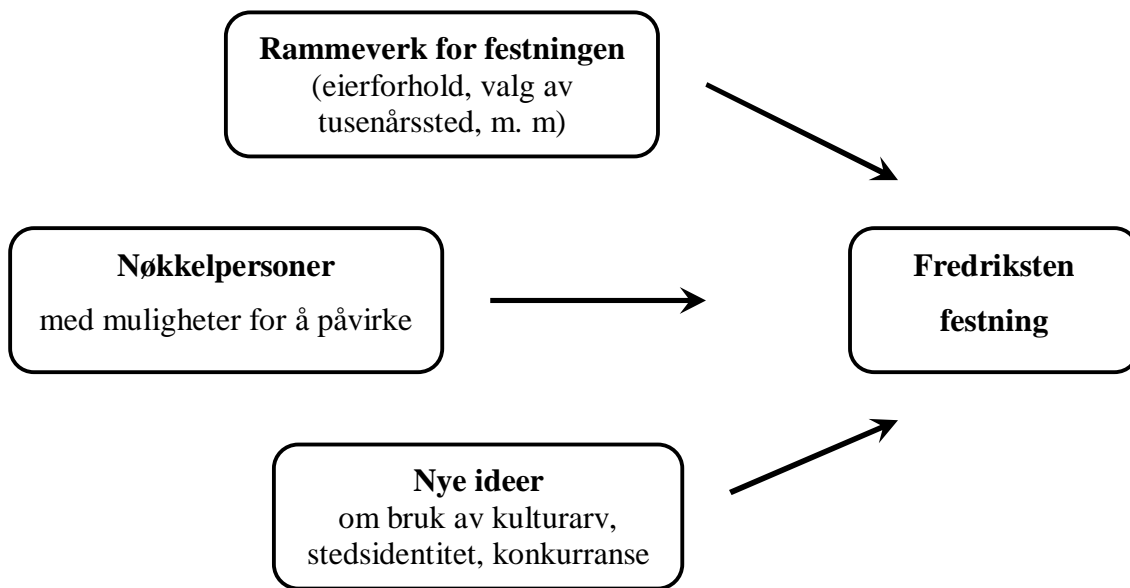
Innsetningen av kommandantskapet på ny kan være et signal om et mer tilstedeværende og tydelig Forsvar på Fredriksten festning.

1.3 PROBLEMSTILLING

Denne undersøkelsens problemstilling er ganske bred: **Hvordan kan vi forstå den endring som Fredriksten festning har vært gjennom?** Formålet har vært å gå i dybden på endringsprosesser, samtidig som jeg ønsket å lære mer om bruk av kulturarv i lys av dagsaktuell kulturpolitikk. Problemstillingen åpner for en eksplorerende og intensiv tilnærming. Undersøkelsen er gjort ut fra hypotesen om at Fredriksten har endret karakter **fra å være en historisk arena til å være en scene for kultur.** Denne hypotesen bygger på den ovenstående avklaring og kontekstualisering av caset samt teorier om kulturpolitisk utvikling. I de siste tiår har kulturpolitikken – for å være svært spissformulert – endret karakter fra å være bygd på en velferdspolitisk plattform med ønske om å gi oppdragelse og dannelse til å være en næringsbasert opplevelsesindustri (Duelund 2003). Utviklingen på Fredriksten festning kan sees som et avtrykk av den kulturpolitiske dreiningen.

Jeg har valgt å lage en modell der Fredriksten festning framstår som en avhengig variabel. Det uttrykker ikke et ønske om å arbeide kausalt, modellen er laget for å systematisere arbeidet mitt og for å forenkle sammenhenger og mønster (Thagaard 2002). Fredriksten festning er den avhengige variabelen som har endret verdi fra ”historisk arena” til ”scene for kultur”. Verdiene på denne variabelen er ikke dikotome, men gradvise langs et kontinuum. De uavhengige variablene var mindre klare, og det ligger et ønske i problemstillingens om å klargjøre hvilke variabler som kan forklare endringen.

I undersøkelsens første fase søkte jeg etter mulige uavhengige variabler i ulike områder. For det første så jeg etter årsaker til endring i rammeverket rundt festningen. Jeg tenker da på eierforhold, statusen som tusenårssted og betydningen av den militære aktivitetens tilstedeværelse og fravær. For det andre så jeg hvordan enkelte nøkkelpersoner kunne ha påvirket utviklingen. Jeg valgte noen av dem som respondenter. For det tredje benyttet jeg teorier om bruk av kulturarv og kamp om oppmerksomhet. Spørsmålet var hvordan nye ideer har påvirket festningens endring. Ut ifra dette har jeg laget modellen som skal tydeliggjøre hvordan jeg nærmet meg problemstillingen:

Figur 1: Modell som tydeliggjør problemstillingen.

Siden modellen ikke er tenkt som en forklaringsmodell, men mer som en støtte i undersøkelsesarbeidet (jfr. Thagaard 2002), vil det ikke falle naturlig å oppsummere funn disponert etter modellens oppbygning. Denne modellen ligger likevel implisitt i de ulike fasene av undersøkelsen.

1.4 AVGRENSNING AV PROBLEMSTILLINGEN

Mitt utgangspunkt var svært omfattende og det var derfor behov for avgrensninger. Undersøkelsen er derfor konsentrert om tiden rundt de nye store satsningene. Disse står som vannskiller for tiden før og etter ny bruk av Fredriksten. Jeg har ikke valgt å gå i dybden på de strukturelle betingelsene og har ikke studert organisasjonskart og eierforhold. Temaet for undersøkelsen er, i tråd med den teoretiske retningen som ligger til grunn, organisasjonens møte med en ny verden av ideer. Jeg undersøker hvordan dette forandrer organisasjonen, og hvorvidt det vil bety at Fredriksten mister sitt særpreg.

1.5 OPPGAVENS VIDERE STRUKTURELLE OPPBYGNING

I det neste kapitlet vil jeg presentere den teoretiske tilnærmingen som jeg har valgt. Deretter kommer det et kapittel hvor jeg tar opp mitt valg av metode. Det gir en beskrivelse av de hensyn og utfordringer jeg har møtt i forhold til det metodiske arbeidet. I kapittel 4 begynner jeg analysen ved å drøfte endringen av Fredriksten festning i en kulturpolitisk kontekst. I det neste kapitlet følger jeg to teoretiske tråder – den skandinaviske nyinstitusjonalisme og bruk av kulturarv – for å bedre forstå den endring som Fredriksten har vært gjennom. Jeg gjør en oppsummering i kapittel 6 der jeg forsøker å konkludere med noen generelle funn. I det siste kapitlet gir jeg en kort avslutning der jeg peker mot framtiden.

2 TEORETISK TILNÆRMING

Jeg har valgt å undersøke Fredriksten festning for å få en dypere forståelse for den endringsprosessen festningen har vært gjennom. Dette har jeg valgt å gjøre ved å kombinere teorier som jeg mener gir en god forståelse av hva som har skjedd. Jeg forsøker å forene skandinavisk nyinstitusjonell teori med teori om bruk av kulturarv. Dette mener jeg vil gi en ny og spennende forståelse av endringsprosesser.

Først i kapittelet vil jeg peke på noen trekk som har skapt endrede betingelser for byer og regioner med de organisasjoner og institusjoner som befinner seg der. Richard Floridas (2002) teorier bidrar til å få en forståelse for behovet for oppmerksomhet, og hjelper oss til å forstå hvorfor steder og organisasjoner ønsker å skille seg ut. Deretter presenterer jeg teori om bruk av kulturarv. Dette bygger på arbeid av Brian Graham (2002) og vektlegger den nåtidige fortolkningen av vår fortid. Kulturarv forstås her som en økonomisk og kulturell ressurs som skal dekke samtidens behov. Denne teorien gir god støtte i analysen av de ulike implikasjonene som oppstår når Fredriksten festning skal utnyttes og benyttes på nye måter.

Til slutt presenterer jeg den institusjonelle teorien som ligger til grunn for min undersøkelse. Jeg har valgt å benytte den skandinaviske nyinstitusjonelle retning med vekt på en translasjonsteoretisk tilnærming (Røvik 2007). Denne retningen er særlig egnet til studier som den jeg gjennomfører – hva skjer på mottakssiden når nye ideer skal tas opp i en institusjon. Jeg har valgt å hente fram enkelte trekk som er særlig relevant for mitt arbeid – kontekstens betydning, opplevelse av behov for nye løsninger og translasjon av ideer. Denne kombinasjonen av ulike teorier mener jeg på en god måte belyser min problemstilling – hvordan kan vi forstå den endring som Fredriksten festning har vært gjennom?

2.1 NYE VEIER TIL INNTJENING

Globalisering er et begrep som kan være vanskelig å konkretisere. Begrepet har et meget stort nedslagsfelt og det er mange ulike forståelser for hva begrepet omfatter. Selv om det hersker uenighet om det vil være riktig å påstå at det finnes metanarrativer i postmodernismen, vil noen hevde at globalisering har fått form av å være vår tids metanarrativ – den store og alltid tilstedeværende fortellingen. Det finnes ikke en felles definisjon, men det er sikkert at

begrepet beskriver et endret forhold mellom tid og rom (Hubbard et al. 2002). I denne sammenhengen er globaliseringsbegrepet sentralt for å forstå de endrede betingelsene for byer og regioner. Gjennom teknologisering kan informasjon, personell og kapital forflytte seg hurtigere og på nye måter enn hva som tidligere var tilfelle. Dette vil ha betydning om du ønsker å tiltrekke deg turister, arbeidskraft eller næringsliv. Utviklingen har bidratt til en svekkelse av nasjonalstaten som kanal mellom byen og "verden". Den tidligere hierarkiske oppbygningen er erstattet med nettverk som går på tvers av landegrensene. Noe satt på spissen, kan man hevde at der byer og regioner tidligere henvendte seg til nasjonalstaten for å tiltrekke seg ressurser, vil det nå i stedet være nødvendig å konkurrere på "verdensmarkedet". Imidlertid er dette langt fra gjeldende for alle byer og regioner i Norge, og kanskje ennå mindre hvis man ser på hele jordkloden. Å forholde seg til nasjonalstaten for å konkurrere om ressurser kan fortsatt være den mest hensiktsmessige strategien (Löfgren 2000).

Den økte mobiliteten har bidratt til at store selskaper i dag velger å lokalisere sin produksjon til områder der kostnadene er lave. I Norge har dette bidratt til en industriell krise. Flere steder i landet var basert på en ensidig industri som la grunnlag for sysselsetting for nær sagt alle i et lokalsamfunn. Når denne industrien ikke lenger var bærekraftig, var det nødvendig å finne nye innfallsvinkler for å skape arbeidsplasser. Pittsburgh, Bilbao og Glasgow eksempler på byer som har reist seg etter en industriell krise, og skapt nye veier til velstand gjennom forskjellige former for vektlegging av kulturarv, kultur og kreativitet. Florida (2002) er en amerikansk forfatter med konkurranseperspektivet sentralt i sin teori. Han hevder at vi nå ser en utvikling mot et nytt klassesamfunn der den kreative klassen er bærende. Den kreative klassen består av mennesker som arbeider innenfor yrker med krav om å tenke ut nye løsninger på basis av egen erfaring. Dette gir en ganske vid definisjon av hva det vil innebære å være kreativ, men poenget er at dette er den klassen som byer og regioner bør ønske å tiltrekke seg for å akkumulere kapital. Den kreative klassen blir tiltrukket av steder preget av mangfold og valgmuligheter, av kunst og kultur. Den lokale utfordringen blir derfor å skape et miljø som virker tiltrekkende på den kreative klasse. I denne sammenheng er bruk av kulturarv et sentralt virkemiddel for å gi byer en identitet knyttet til det unike og attraktive. Kamp om oppmerksomhet oppleves som en hensiktsmessig strategi for nye former for inntjening (Florida 2002).

2.2 BRUK AV KULTURARV

Graham (2002) gir hjelp til både definisjonen av begrepet kulturarv³ og til å se de økonomiske og kulturelle aspektene ved at kulturarven blir tatt i bruk. Han understreker at hans forståelse av kulturarv som både kapital og kultur er en bred forståelse av fenomenet som strekker seg lenger enn Pierre Bourdieus begrep *kulturell kapital*. Hos Bourdieu får den ledende elite sin betydningsfulle makt ved å samle den

accumulated cultural productivity of society and also the criteria of taste for the selection and valuation of such products”

– noe den gjør for å legitimere sin utøvelse av makt (Ashworth 1994:20, jfr. Graham 2002:1004). Ved å velge Grahams plassering åpner jeg derimot for en definisjon som omfatter mange konkurrerende typer kulturarv, hvor dets innhold og mening forandrer seg over tid og på tvers av rom. Etter min mening framstår Bourdieus forståelse av begrepet som mer fastfrossent, noe som gjør at det ikke er følsomt nok for dynamikken i de ulike og samtidige meningsdannelsene.

Graham argumenterer for at kulturarven ikke er direkte koblet til studier av fortiden. I stedet erklærer han at den er

concerned with the ways in which very selective material artefacts, mythologies, memories and traditions become resources for the present” (Graham 2002:1004).

Det følger derfor at meningene og funksjonene til minner og tradisjon er definert i nåtid. Noe som i sin tur ikke bare innebærer at kulturarv defineres som nåtidens bruk av fortiden, det tillater oss også å skape den arv som vi fordrer. Kulturarven blir da noe vi kan anvende for å oppnå et bredt spekter av både kulturelle og økonomiske formål, formål som er definert av behov og krav i dagens samfunn. Mening er derfor noe som skapes gjennom vår representasjon av kulturarven (Graham 2002, jfr. Hall 1997).

³ Brian Graham (2002) benytter seg av begrepet ”heritage” som jeg har valgt å oversette med begrepet kulturarv, som jeg mener er mer dekkende enn kun å benytte begrepet ”arv”.

2.2.1 Kulturarv som økonomisk ressurs

Ettersom kulturarven kan forvaltes til en rekke formål, følger det naturlig at den kan bli visualisert som en ressurs. Det er tydelig at den er en økonomisk ressurs; utnyttet overalt som primær komponent i strategier for å promotere økonomisk utvikling og urban gjenoppfriskning. På et overfladisk plan kan en by bli innkapslet i en eller to bygninger eller landemerker som gir byen en signatur. Dette kan være en utadrettet virksomhet knyttet til innovasjon og turisme med formål om å tiltrekke seg nye mennesker til byen. I en større skala har urban bevaring alltid vært begrunnet ut fra ønsket om å forsterke en distinktiv identitet på det lokale plan og på den måte skille et sted fra andre. Ikke bare som et sentrum for innovasjon, men også som et vibrerende og attraktivt levende miljø (Graham 2002).

Implisitt i bruken av kulturarv ligger det to sett av muligheter for uoverensstemmelser. For det første utgjør kommersialiseringen av kulturarven en trussel om å vanære det som for enkelte ansees som en slags hellig plass. Dette er et universelt problem med hensyn til balansen mellom bruk av kulturarv og overforbruk. Dersom kulturarven blir gjort til en handelsvare og dette skjer i en slik grad at kulturarven trivialiseres, vil det undergrave hele dens eksistensberettigelse. I tillegg er forholdet mellom kostnader og nytte svært indirekte innen turismen. Turistoperatørene kan både være private og offentlige aktører. Inntektene kan flyte tilbake til kulturarven, men det kan også være at de som sitter med vinninga ikke er de samme som betaler regningen. Dersom kulturarven skal betraktes som ressurs, er det tre betingelser som er nødvendige for en bærekraftig utvikling: i) graden av bruk av fornybar kulturarv må ikke overstige graden av utvikling, ii) graden av bruk av ikke-fornybare fysiske ressurser bør ikke overgå graden av utviklingen av bærekraftige, fornybare substitutter, iii) graden av forurensning bør ikke overgå omgivelsenes kapasitet til opptak (Graham 2002:1007).

For det andre vil en fortolkning av mening inn i kulturarven utelukke de som ikke sier seg enige i eller omfattes av den samme fortolkningen. Dette er en ubalanse i makt som kan forsterkes siden de som ikke er innenfor fortolkningen er ofte de samme som er underlegne i annen samfunnsmessig maktfordeling. I utgangspunktet bærer bruk av kulturarv med seg en null-sum situasjon der vi sitter igjen med vinnere og tapere (Graham 2002). Denne situasjonen kan snus til noe positivt dersom bruk av kulturarv bidrar til et mangfoldig samfunn der kulturarven er identitetsbærer. Dersom kulturarven utfordres langs flere akser – tid, rom, kultur og økonomi, offentlig og privat – er det åpning for å tillegge ulike meninger.

Den dominerende gruppe vil på den måten ikke besitte monopol på å tillegge mening (Graham 2002).

2.2.2 Kulturarv som kulturell ressurs

Samtidig som kulturarv er en økonomisk ressurs, er det også en kunnskapsressurs, en politisk ressurs og et kulturelt produkt. Graham hevder med hjelp av Livingstone, at kunnskapsarv er noe som kontinuerlig blir forhandlet, og at den derfor er satt i særskilte sosiale og intellektuelle omstendigheter som gjør den tidsspesifikk. Selv om dens mening(er) kan bli *“altered as texts and re-read in changing times, circumstances and constructs of place and scale”*, vil de i det ytterste være definert som felt av anfektelser (Graham 2002:1007). Det er derfor nødvendig å ha et kritisk blikk på hvorfor en særlig fortolkning av kulturarven blir promotert, hvem sine interesser som avanserer og i hvilket miljø dette blir unnfanget og kommunisert. Av denne grunn er det uunngåelig at en slik kunnskap også blir et område for konflikter. Årsaken er at samfunnsgoder og kostnader blir overlevert gjennom fortolkning av kulturarven (Graham 2002:1007).

På denne måten kan kulturell kapital forstås som en innkapsling av sosiale goder og kostnader. På et generelt plan er den gitt oss av fortiden, og på et mer spesifikt plan er den fortolkninger av historien eller av kulturarv. Dette er fordi den forsyner oss med en gjenkjennelse og som en guide i valg for framtiden. Kulturarven kan bidra til berikelse og flukt – og mer viktig – til gyldighet og legitimering. Fortiden gjør ikke bare nåtiden gyldig ved å fremføre ideen om ubrutte fortellinger som bærer hva som er oppfattet som tidløse verdier. I følge Graham er den også en legitimering av de særskilte representasjoner av imaginære samfunn av mennesker bundet i kulturpolitiske nettverk innenfor en geografisk grense. Implisitt i denne ideen ligger følelsen av å tilhøre et sted. Dette er naturlig nok fundamentalt for identiteten, både den felles identitet og den individuelle, fordi det bærer tilleggsbetydningen av å framskaffe menneskelig eksistens med mening, formål og verdi. Fortiden kan imidlertid hemme nåtiden ved at også grusomheter og feil som er begått legitimeres og idylliseres (Graham 2002).

For å trekke forklaringen videre, kan man sette sammenhengen mellom den kulturelle dimensjonen av arv til begrepet *intern by* som i Grahams forståelse er

... much more an inner-directed mnemonic city, one that is concerned with social inclusion and exclusion, lifestyle, diversity and multiculturalism

- kunne derfor bli aktivt brukt som et mektig virkemiddel i å forme og konstruere et hvilket som helst steds identitet (Graham 2002:1011).

2.2.3 Kulturarvens tre roller

Kulturarv utnyttes i tre roller: som "cachet" (stempel, symbol), "animation" (å gjøre levende) og "externalities" (eksterne virkninger) (Graham 2002:1014, mine oversettelser). Graham forklarer at arv som "cachet" er avhengig av forestillingen om at historisk korrekthet og urban design er kritiske komponenter ved stedsidentitet. "Cachet" er en gjennomsyrende og tilstedeværende faktor som er vanskelig å isolere eller å kvantifisere. Den er uansett av stor betydning fordi den bringer – både i materiell og immateriell form – en aura av respektabilitet, kontinuitet og kunstnerisk beskyttelse til en by. Kulturarv i denne rollen kan sees i sammenheng med betydningen av representasjon – kulturarven gir en mening til stedet (jfr. Hall 1997).

For det andre kan kulturarv bidra til å gjøre en by levende (animation) fordi det ikke bare er besøkende som blir tiltrukket. Den vil også attraktere nye næringer med et mangfold av interesser, særpreg og impulser. Kombinert med den lokale befolkning introduserer den en livlighet som er nødvendig for revitalisering. Graham fremholder at kulturarvens innretninger – som kanskje ikke er økonomisk levedyktige i seg selv – ofte inkluderes for å utvikle multifunksjonelle prosjekter for en hel spennvidde formål. Det skal skapes på denne måten et miljø med puls (Graham 2002). For det tredje kan kulturarven ha eksterne virkninger. "Externalities" peker tilbake på utnyttelse av kulturarven i promotering og markedsføring.

Graham viser til at som begrep er kulturarv direkte knyttet til en modernistisk nasjonalisme og nasjonalstaten. Allikevel er implementeringen av politikken og den direkte styringen som regel knyttet til mer lokale styringsnivåer. Herav følger det at bruk av kulturarv får betydning som del av regional utvikling (Graham 2002).

2.3 INSTITUSJONELL ENDRING

Det teoretiske verktøyet mitt så langt, bidrar til å forstå behovet for endring samt strategier som kan velges for å oppnå endring. Den skandinaviske nyinstitusjonelle retningen har et organisatorisk perspektiv som særlig bidrar til å forstå selve endringsprosessen. I dette kapittelet plasserer jeg først den skandinaviske retningen i forhold til tidligere institusjonell teori. Deretter redegjør jeg for noen antagelser om institusjons- og organisasjonsbegrepet og hvordan dette har betydning for oppfatningen av identitet. Videre ser jeg på omgivelsenes betydning for endringsprosessen og den translasjonsteoretiske tilnærmingen.

2.3.1 Institusjonell teori

Det er en utfordring å lage en definisjon som forteller oss hva en institusjon *er*, ikke hva den *ikke* er. Scott (2001) har en framstilling av institusjoner hvor han tar hensyn til tre ulike komponenter av en institusjon. Han definerer institusjoner slik:

Institutions consists of cognitive, normative, and regulative structures and activities that provide stability and meaning to social behaviour. Institutions are transported by various carriers – cultures, structures, and routines – and they operate at multiple levels of jurisdiction (Scott 2001:33).

Scotts definisjon er ganske vid, men samtidig samlende. Den gir oss en forståelse av institusjoner som bestående av tre pilarer – den kognitive, den normative og den regulerende pilar. Disse tre pilarene har blitt lagt ulik vekt på innen utviklingen av institusjonell teori. Innen den tidlige institusjonalismen ble særlig den regulerende komponenten av institusjoner vektlagt. Teoretikerne anså aktørene som rasjonelle individer som baserte sine valg med tanke på nyttemaksimering. Dette synet på rasjonalitet kom det etter hvert argumenter mot og innen faget ble en logikk om passende atferd lagt til grunn for handling. Blant det mest kjente er March og Olsens utvikling av garbage-can modellen som er en beskrivelse av en form for anarki i beslutningsprosesser. Det vektlegges her at normative hensyn er styrende for beslutningslogikken og retningen blir gjerne kalt normativ institusjonalisme (Peters 1999). Den skandinaviske retningens tidligste teoretikere var spesielt opptatt av garbage-can modellen og var kritikere av rasjonelle beslutningsmodeller (Røvik 2007).

Andre mener at bruddet med den tidlige institusjonalismen kom med Meyer og Rowans artikkel fra 1977. I denne artikkelen argumenteres det for at institusjonens legitimitet står i sammenheng med omgivelsene og de eksisterende rasjonelle myter (DiMaggio and Powell 1991). Faktisk adferd kan være dekoplet fra de formelle strukturer (Røvik 2007). Denne retningen kalles ofte for kognitiv institusjonell teori. Det blir lagt vekt på meningsskapende prosesser. En definisjon av institusjoner som har utgangspunkt i den kognitive tradisjonen, er at institusjoner er en samling av stabile regler og roller med korresponderende sett av meninger og fortolkninger (Czarniawska and Sevón 1996:4).

Innenfor det som kan kalles skandinavisk nyinstitusjonalisme, bygges det videre på den kognitive forståelsen av institusjoner, men retningen forankres også i den normative pilaren (Røvik 2007). Institusjoner forholder seg til omgivelsene og beslutninger må ikke være rasjonelle, men styrt av normative hensyn. Forskjellen mellom amerikansk institusjonell teori og den skandinaviske retningen, kommer imidlertid særlig til uttrykk i hvordan man forholder seg til endring. DiMaggio og Powell (1991) har blitt kritisert for å ikke belyse endring. Som svar på denne kritikken har Powell hevdet at endring er unntaket, ikke regelen. Czarniawska og Sevón (1996) reiser spørsmålet om institusjoner er det samme som permanente handlingsmønstre og de åpner for å se på institusjoner som noe som er mer dynamisk. Deres svar til DiMaggio og Powell er at det nettopp er i selve bevegelsen som institusjonen blir synlig. Derfor er det endring som er mest interessant å studere. Gjennom forandring blir gamle konstruksjoner revet ned og synliggjort. Denne tvetydige tilnærmingen til forholdet mellom endring og stabilitet, er hovedfokus for den skandinaviske retningen (ibid.). Den skandinaviske retningen skiller seg også ut ved at den retter større oppmerksomhet mot ideers mottaksside – de prosesser som utspilles i møtet mellom eksterne ideer og den enkelte virksomhet. Oppmerksomheten rettes dels mot hva som skjer med virksomheten i et slikt møte og dels hva som skjer med ideen (Røvik 2007). Denne forståelsen av institusjoner og deres forhold til omgivelsene, mener jeg vil være fruktbar for mitt arbeid. Institusjoner skapes gjennom gjentatte handlingsmønstre, men er ikke statiske. Institusjoner endres og endringen er interessant for å avdekke og forstå institusjonens indre liv.

2.3.2 Identitet

Undersøkelsen har som formål å gi en bedre forståelse av en institusjon i endring. I valget av institusjonsbegrepet, ligger det en understreking av at det skal belyses en endring som er noe

mer enn en strukturell endring av "bare" en organisasjon. Jeg ser etter endringer som også griper fatt i normative og kognitive prosesser. Dette er i samsvar med nye institusjonelle teorier som betrakter organisasjoner som noe mer enn de normative og regulative komponenter (jfr. Scott 2001 og DiMaggio and Powell 1991). Sevón (1996:49) definerer organisasjoner som sosiale konstruksjoner og en samling av kollektive handlinger. Dette peker tilbake til en antagelse om at selve ideen om formelle organisasjoner er blitt institusjonalisert. Dette er en motsetning til eldre institusjonell teori der tanken var at jo mer institusjonalisert en organisasjon var, jo mindre organisasjon ble den – blant annet fordi normbaserte beslutninger reduserte de formelle beslutningslinjer (Røvik 2007). I denne nyere oppfatning av institusjonalisering av organisasjonen, er det tvert i mot et syn på at jo mer institusjonalisert en organisasjon blir, jo mer er den en organisasjon

... institusjonalisering av "organisasjon" som idé betyr at denne universelle systemidentiteten styrkes. Det nedfeller seg bl.a. i sterkt institusjonaliserte normer om at ulike virksomheter bør tilstrebe å bli mer organisasjonsartede, og dermed også mer likeartede (Røvik 2007:66).

En slik forståelse av organisasjonsbegrepet, medfører en flytende overgang mellom institusjons- og organisasjonsbegrepet. Det er i denne gråsonen min analyseenhet befinner seg. Jeg har valgt å se på endringen av en institusjon med organisatorisk karakter – eller vice versa, nemlig en institusjonalisert organisasjon. Plasseringen i gråsonen avspeiler en dobbelhet der Fredriksten både er mettet av symboler gjennom flere hundre år samtidig som den er på vei inn i en ny tid med nye forventninger til handling. Fredriksten festning er en konstruert enhet som gir oss en forestilling om kollektive handlinger. Denne sosiale konstruksjonen står med ben innenfor ulike formelle enheter av forsvaret, men blir ledet av en person som har delt stillingen i en sivil og en militær andel. Utad oppleves ikke disse formelle forskjellene og Fredriksten festning oppleves som en organisatorisk enhet..

I den sosiale konstruksjonen av hva en organisasjon er, tillegger vi organisasjonen egenskaper som en aktør som er kapabel i kognitiv handling – å se an omgivelsene, gjøre sammenligninger og bedømmelser, å resonnerer om årsakssammenhenger og handle i tråd med ønsker. Vi oppfatter og behandler organisasjoner som en superperson. I en slik betraktning ligger det en forenkling av diskusjonen. Ved at vi ser organisasjonen som en superperson, ser vi bort fra den komplekse konstruksjonen som organisasjoner er. Faren ved en slik forenkling og ved bruk av metaforer er at det blir foretatt en analog fornuftsslutning. Selv om enkelte

trekk kan være sammenfallende, er det nødvendig å være forsiktig slik at andre trekk ikke tillegges den samme overensstemmelsen (Sevón 1996).

Som superperson er organisasjoner også i stand til å betrakte seg selv og andre aktører som innehavere av identitet. Identiteten skiller organisasjonen fra andre og i den defineres hva som forventes av organisasjonen. Det kan trekkes en grense mellom organisasjonen og omgivelsene, og det forventes en viss kontinuitet og konsistens i organisasjonens aktiviteter. På samme vis som det kan hevdes at individer er aktører med forventet rasjonelle handlingsmønstre, kan det forventes at en organisasjon blir styrt formålstjenelig av en ledelse. Organisasjonen framstår som og opptrer som aktører med mer eller mindre klart definerte mål, strategier og strukturer Sahlin-Andersson (1996). Denne aktøren i den skandinaviske tradisjonen av nyinstitusjonalisme, skiller seg fra den tradisjonelle, amerikanske oppfatningen av aktører ved at den er mykere og først og fremst kulturelt avhengig. Det er lavere krav til en slik myk aktør om å finne kalkulerte formål og motiv når aktøren tilegner seg nye ideer noe som har betydning for analysen av hvorfor en endring skjer (Meyer 1996).

2.3.3 Omgivelser

Innen den kognitive retningen er det altså lagt vekt på meningsskapende prosesser og institusjonens legitimitet står i sammenheng med omgivelsene og de eksisterende rasjonelle myter (DiMaggio and Powell 1991). I sammenheng med dette finner vi også individets framskutte plassering i vestlig kultur og en hyllest av det som oppfattes som vinnere. Dette skaper organisasjonsfelt i tråd med Bourdieus feltbegrep der vi finner delvis adskilte og autonome felt som styres av egne regler for handling og logikk (Bourdieu 1995). Feltet består av en definert gruppe aktører som konkurrerer om noe som de har felles (Sahlin-Andersson 1996:73). I organisasjonslandskapet vil organisasjoner som lykkes med å framstå som suksessrike, være eksempler til etterfølgelse (Sevón 1996). Organisasjonsfeltet stratifiseres etter grad av antatt suksess og ved at man ønsker seg oppover i hierarkiet (Meyer 1996).

Rundt hver organisasjon befinner det seg aktører som har meninger om organisasjonen, men som ikke direkte blir påvirket av organisasjonens resultat. Dette kan være aktører som har mer eller mindre indirekte innflytelse på organisasjonen (som for eksempel politikere eller interesseorganisasjoner). For å framstå som vellykkede, ønsker organisasjonene å signalisere ovenfor sine omgivelser et spesifikt sett av ideer som oppfattes å være universelt sanne,

progressive og rasjonelle. Gjennom antatt suksess legitimerer organisasjonene seg i dette landskapet. Det er ikke bare eksogene ideer som blir brukt, men også egne strukturer og praksiser blir sendt ut (Meyer 1996:245).

Den strukturelle komponenten kan ha betydning for organisasjonen som symbol for å underbygge organisasjonens legitimitet og hvordan organisasjonen blir oppfattet. Den symbolske betydningen i strukturen kan lett medføre et sprik mellom organisasjonens struktur og den faktiske aktivitet, også kalt dekopling. I et rasjonelt-instrumentelt perspektiv vil dette kunne tolkes som et uttrykk for fare for lav effektivitet og manglende styringsmuligheter. En annen tilnærmingstype til dekopling er imidlertid å anse den som betydningsfull for organisasjonens legitimitet. Dekopling kan gi organisasjonen et ansikt utad som er ønskelig, og dermed skape en positiv effekt (Meyer og Rowan 1991).

Ønske om endring av organisasjonen oppstår gjerne som en konsekvens av at man sammenligner seg med andre. Det er gapet mellom den lokale situasjonen og bildet av suksessorganisasjoner i omgivelsene, som defineres som problem. En annen årsak til ønske om endring, kan komme av opplevd identitetskrise. Om den nåværende organisasjonens identitet blir truet, vil en mulighet være å lete etter nye oppskrifter på framgang. Det er den egne opplevelsen av usikkerhet som driver organisasjonen mot imitasjon. Og dersom organisasjonen skifter oppfatning av hvem den er, vil den også skifte oppfatning av hvem den ønsker å imitere. Organisasjonsfeltet er derfor i konstant produksjon og reproduksjon (Sahlin-Andersson 1996).

2.3.4 Translasjon

Vinnerhistoriene blir fortalt i organisasjonsfeltet. Den skandinaviske retningen framholder betydningen av det narrative i ideers reise mellom organisasjoner. En narrativ tilnærming vektlegger det fortellende aspektet, fortolkninger, redigeringer og oversettelser (Czarniawska og Sevón 1996). I en suksesshistorie kommer mindre fordelaktige komponenter i skyggen. Den som forteller, velger ut hva som skal fortelles og på hvilken måte. Den som lytter, gjør i sin tur sin egen redigering av historien og velger hva oppskriften skal brukes til. Redigeringen skjer innenfor en ramme av kontekstuelle restriksjoner. Restriksjonene er først og fremst hensyn til konformitet, sosial kontroll og tradisjonalisme (Sahlin-Andersson 1996). Den som velger å imitere en suksesshistorie, gjør sin egen oversettelse samtidig som oppskriften

tilpasses lokale forhold. Dermed vil aldri en idé eller oppskrift være fullstendig ny, den er heller aldri fullstendig en kopi (ibid., Sevón 1996).

En annen forståelse av dette er representert ved DiMaggio og Powell (1991b). De beskriver tre former for isomorfi: i) tvingende isomorfi, som følge av formelt og uformelt press utøvd av autoritative organisasjoner mot andre organisasjoner og som følge av kulturelle forventninger i det samfunn som organisasjonen tilhører. ii) mimetiske prosesser som følge av usikkerhet i beslutningsprosesser. ii) normativt press som følge av profesjonalisering, yrkesutøvers strev etter å sette rammene rundt sitt yrke. Disse isomorfiske prosesser fører i retning av et mer homogent samfunn. Der Sahlin-Andersson og Sevón understreker betydningen av heterogenitet, hevder DiMaggio og Powell at det skapes likhet. En ganske betydningsfull forskjell i synet på organisasjoner og deres forhold til omgivelsene.

Ved å låne begrep fra Latour skiller Sevón (1996) mellom ostensiv og performativ spredning av ideer. Ostensiv spredning av ideer innebærer at ideen spres rundt med en egen kraft og at den møter ulik grad av motstand for å bli tatt opp i organisasjonene. Den ostensive spredningen kan sies å være mer sammenfallende med DiMaggio og Powells (1991b) syn på organisasjonsendring. Som Sevón (1996) velger jeg i stedet å betrakte spredning av ideer som en performativ prosess. Ideene spres gjennom en kjede av oversettere. Det er intensjonen til de som imiterer om ta opp i seg ideen, som er avgjørende. Ideene forandrer karakter i denne prosessen avhengig av hvilke trekk som henholdsvis forsterket eller nedtonet i oversettelsesprosessen (Sevón 1996). Organisasjonens identitet og aktivitet involverer alltid bruk av ideer og ideene har alltid eksogene aspekter (Meyer 1996:244).

Den imiterende organisasjonen og den imiterte prototypen er i en kontinuerlig prosess av gjenfortolkning og omformulering. Dette betyr at eventuell suksess ikke kan forklares ved egenskaper i kilden, fordi den er produkt av denne prosessen. Imitasjon er en lokal fortolkning av en suksessoppskrift, og forskjellen mellom imitasjon og innovasjon viskes dermed ut (Sahlin-Andersson 1996).

3 METODE, FORSKNINGSDESIGN OG GJENNOMFØRING

Den opprinnelige betydningen av ordet 'metode', er veien til målet (Kvale 1997:52). Målet for denne undersøkelsen har vært en dypere forståelse av den endring som Fredriksten har vært gjennom. Hvilken vei jeg har valgt for å komme dit, påvirker hvorvidt min forståelse kan sies å være gyldig og pålitelig. I dette kapittelet vil jeg gjøre rede for de metodologiske valg jeg har foretatt, og trekke fram styrker og svakheter ved de valgene jeg har gjort. I framstillingen gis det inntrykk av at dette har vært en lineær prosess. I praksis har jeg imidlertid vekslet mellom de ulike fasene. Jeg har for eksempel jobbet med planlegging også etter at jeg var ferdig med transkriberingen og transkribert før jeg var ferdig med alle intervjuene. Likevel er det i all hovedsak et samsvar mellom framstillingen av utviklingen og hvordan arbeidet faktisk har vokst fram.

3.1 PLANLEGGING

I den første delen av undersøkelsen forsøkte jeg å finne svar på hva jeg ønsket å studere og hvorfor. I den delen av undersøkelsen brukte jeg mye tid på å lete etter informasjon om emnet. Dette gjaldt både med hensyn til informasjon om Fredriksten, om forsvaret og de Nasjonale Festningsverk. Dette var et område av den offentlige politikken som jeg kjente lite til fra før. Jeg brukte også tid på å finne passende teorier for å belyse min problemstilling. Noe av informasjonen jeg fant var nyttig, annet har blitt liggende bak i bevisstheten uten å brukes direkte, mens annet ikke kommer til nytte i denne undersøkelsen. I ettertid opplevde jeg det som svært godt å ha sondert "terrenget" på en måte som gjorde at jeg fikk relativt god oversikt over det jeg skulle undersøke. Min forståelse av emnet jeg skulle undersøke, skapte et grunnlag for integrering av ny kunnskap (Kvale 1997). Det kan ha bidratt til en trygghet i de neste fasene, samt at det emnet jeg fant har vært interessant for meg under hele studien.

I en undersøkelse vil valg av design være avgjørende for hvordan gjennomføringen av undersøkelsen blir. Designet er en plan for hvordan undersøkelsen er tenkt utført (Thagaard 2002). Den skal ivareta problemstillingen på en best mulig måte samtidig som det tas hensyn til tilgjengelig tid og ressurser. Det designet som skulle velges, måtte belyse min problemstilling på en god måte for at sluttresultatet skulle være gyldig. For at undersøkelsen

skal være pålitelig, var jeg oppmerksom på hvordan gjennomføringen kunne påvirke resultatet. I valg av design, skilte jeg mellom tre dimensjoner – problemstillingens klarhet, om jeg skulle ha en kausal eller eksplorerende innfallsvinkel samt ønske/ mulighet for å generalisere resultatene. Ved å ta stilling til disse dimensjonene fikk jeg hjelp til å finne et best egnet undersøkelsesdesign (Jacobsen 2000).

I den første dimensjonen var det problemstillingens klarhet som ble vurdert. Ved å ta stilling til denne dimensjonen, ble det gitt et inntrykk av hvor godt lar det seg gjøre å dele inn i variabler, verdier og enheter. Min problemstilling var: **Hvordan kan vi forstå den endring som Fredriksten festning har vært gjennom?** Som grunnlag for denne problemstillingen, har jeg jobbet etter en hypotese om at Fredriksten festning har utviklet seg **fra å være en historisk arena til å bli en scene for en bredere kulturell aktivitet**. Hypotesen er knyttet opp mot en kulturpolitisk utvikling der hovedtyngden er flyttet fra et opplysningsperspektiv til et opplevelsesperspektiv (Duelund 2003, Nilsson 2003). Fredriksten festning kan i dette beskrives som en avhengig variabel som har blitt påvirket og endret identitet. Det kan uttrykkes som om verdien er endret fra ”historisk arena” til ”kulturell scene”. Denne hypotesen er relativ klar og bygger på aktivitet som er opplevd og beskrevet gjennom lokale medier, men jeg har vært åpen for å modifisere hypotesen underveis i undersøkelsen (Jacobsen 2000). Kanskje så utviklingen noe annerledes ut når jeg kom tettere innpå fenomenet?

I modellen i kapittel 2 ble det lagt et grunnlag for assosiasjoner rundt mulige årsaker til Fredrikstens utvikling, altså hva som kan være egnede uavhengige variabler. Jeg kom fram til at utviklingen kunne være ”forårsaket” blant annet av nye ideer om bruk av kulturarv, forswarets avvikling av militær aktivitet på festningen, utvelgelsen til tusenårssted og enkelte personers ønske om å skape noe nytt. Det framgikk at jeg hadde for lite forkunnskap om emnet og at variablene var for lite konkrete. Et hovedmål med undersøkelsen var å få bedre kunnskaper om hva fenomenet besto av, med andre ord konkretisere fenomenet ved å finne variabler som var relevante og verdier på de ulike variablene (Jacobsen 2000).

I den andre dimensjonen for valg av undersøkelsesdesign, må det tas stilling til om designet skal ha en kausal innfallsvinkel eller en eksplorerende. Til tross for at jeg har laget en modell der det framstår som om det er en sammenheng mellom årsak og virkning, er det i seg selv vanskelig å forsøke å finne kausale sammenhenger i samfunnet. Selv om enkelte mener at det

mulig å gjøre tydelige konklusjoner om en slik sammenheng, har ikke jeg hatt tid eller ressurser til å tilfredsstille de minimumskrav som reises i forbindelse med en slik studie. Det var heller ikke det som var mest interessant i denne undersøkelsen og med mitt konstruktivistiske syn på organisasjonsbegrepet, kunne kanskje en kausal tilnærming virket forstyrrende. Problemstillingen åpnet for en utforskende tilnærming for å avdekke mer kunnskap om Fredriksten festning og dens utvikling. Gjennom å stille spørsmålet *hvordan* ble det åpnet for en beskrivelse mye mer enn det ble åpnet for en årsakssammenheng. Mitt formål har derfor vært eksplorerende, å utforske et bestemt fenomen (Bryman 2004, Jacobsen 2000).

I den tredje dimensjonen i analysen vurderte jeg om designet skulle være av en slik art at resultatene lot seg generalisere, om de kunne være ansatser til ny teori eller utvide forståelsen for eksisterende teori (ibid.). Min studie kan beskrives som en casestudie siden jeg setter fokus på en undersøkelsesenhets som jeg ønsker å innhente mye informasjon om. Casestudier kan være særlig egnet for å få en dypere forståelse av personer, grupper eller organisasjoner. I mitt eksempel vil det være en institusjon der jeg ikke retter oppmerksomheten mot de enkelte personene, men mot Fredriksten festning som helhet (Thagaard 2002). Jeg får studert prosessene på nært hold, men svakheten er muligheten for å generalisere. Men det har heller ikke vært mitt formål. Jeg har i første rekke hatt som formål å skaffe en utvidet forståelse for eksisterende teori – skandinavisk nyinstitusjonalisme og teori om bruk av kulturarv – samt bedre innsikt i endringsprosesser. Casestudier er også typisk for den skandinaviske retningen innen institusjonell teori. De fleste arbeidene innen retningen ser på en enkelt organisasjons møte med nye reformideer og denne tradisjonen har bidratt til å se organisasjoner som mer aktive og ikke aktørløse (Røvik 2007). Jeg har altså valgt et intensivt undersøkelsesdesign fordi jeg ville innhente mye informasjon om et avgrenset case. Denne intensive, eksplorerende og åpne tilnærmingen plasserer studiet mitt i en induktiv tradisjon av forståelsen av sammenheng mellom teori og empiri (Bryman 2004).

3.2 VALG AV DATAINNSAMLINGSMETODE

Datainnsamlingsmetoden skal være best mulig egnet for å innhente den informasjonen som jeg vil ha. Jeg har valgt et design som er intensivt og eksplorerende, der det egner seg best med en kvalitativ tilnærming til data. Det gjaldt også for denne fasen av undersøkelsen at jeg

var påpasselig med å velge en metode som ga undersøkelsen validitet (jeg måler det som jeg ønsker å måle) og reliabilitet (innsamlet informasjon er pålitelig) (Jacobsen 2000).

I kvalitativ forskning kan man i større grad få fram beskrivende detaljer når undersøkelsen blir formidlet. I mange tilfeller vil man også ha mulighet til en bedre forståelse fordi man har større kunnskap om den konteksten informasjonen ble gitt i (Bryman 2004). De mest benyttede innsamlingsmetoder for innhenting av kvalitative data er dokumentundersøkelsen, det åpne og individuelle intervjuet og gruppeintervjuet (Jacobsen 2000). I undersøkelsen har jeg benyttet dokumentundersøkelser for å innhente sekundærdata. Det var særlig i de innledende faser da jeg søkte kunnskap om emnet at jeg benyttet dokumenter som kilde, men dokumentundersøkelsene har også bidratt til å forme de senere delene av undersøkelsen. De har formet spørsmålene mine og bidratt til min saksforståelse. I denne innhenting var det nødvendig at jeg for det første var oppmerksom på hvilke dokumenter jeg valgte ut. Dokumentutvalget gjenspeiler den teori som ligger til grunn for undersøkelsen. De skulle bidra til å belyse institusjonelle endringsprosesser og bruk av kulturarv.

For at analysen skal være valid, må datagrunnlaget basere seg på troverdige kilder. Dette gjorde jeg ved å benytte anerkjente kilder som jeg kritisk vurderte. Dette var for eksempel nettsidene til Nasjonale Festningsverk og undersøkelser foretatt av Østlandsforskning. To kilder som bør være troverdige, men det var likevel nødvendig at jeg var oppmerksom på hvilke intensjoner som lå til grunn for denne datainnsamlingen. Dersom jeg skulle tilfredsstille krav til reliabilitet måtte dataene være egnet til å måle det jeg ønsker å måle. Dette kan være utfordrende ved bruk av sekundærdata siden disse er innhentet med et annet formål enn mitt (ibid.). Gitt måten jeg anvendte informasjonen fra dokumentanalysene, mener jeg kravet til reliabilitet er oppfylt. Jeg har også hatt mulighet til å spørre respondentene dersom det var opplysninger som var uklare for meg.

Den største delen av datainnsamlingen foregikk ved at jeg innhentet egne primærdata. Jeg benyttet ikke gruppeintervju til tross for at det kanskje kunne vært spennende i denne undersøkelsen. Temaet for undersøkelsen befinner seg innenfor spørsmål om sosial orden. En av retningene innenfor kvalitative metoder (ethno methodology) tar sikte på å utforske dette gjennom samtale og samhandling (Bryman 2004). Det kunne vært spennende og innhentet informasjon ved at jeg lot respondentene samtale og diskutere temaer knyttet til problemstillingen. En årsak til at jeg valgte dette bort, var at slike intervjuer krever mer

erfaring enn det jeg sitter inne med. I et gruppeintervju skal samtalen struktureres, men samtidig være åpen for at ny informasjon skal komme fram. Dersom samtalen struktureres for stramt, risikerer man å gå glipp av spennende informasjon. Dersom den struktureres for løst, risikerer man å "drukne" i uønsket informasjon. Jeg valgte derfor å innhente informasjon ved hjelp av åpne, individuelle intervjuer. Denne formen for innhenting av data er godt egnet for å belyse min problemstilling. Metoden har den samme problematikken som for gruppeintervjuet med hensyn til struktur. Det er imidlertid svært mye enklere for en novise på området å beherske *en* informant i rommet, framfor flere (Jacobsen 2000, Thagaard 2002).

3.3 UTVALG AV RESPONDENTER

Det viste etter hvert seg at valg av undersøkelsesdesign pekte i retning av en intensiv studie med få respondenter⁴. I og med at jeg ønsket tilgang til respondentenes refleksjoner over utviklingen, var det nødvendig å ha mulighet til å gå i dybden. Det kunne gi meg den informasjonen som jeg søkte. Slik sett var det riktig med et mindre antall respondenter (Ryen 2002). Informasjonen fra det relativt lave antallet respondenter, ble supplert med informasjon fra dokumenter. Jeg ønsket ikke en generaliserbar undersøkelse, men dypere forståelse for utviklingen av Fredriksten festning og de teorier som jeg valgte som redskap. Dette var de viktigste hensyn som lå til grunn for mitt valg av respondenter. Jeg valgte mennesker som jeg antok satt inne med god informasjon om ulike forhold ved Fredriksten festning og kulturlivet i Halden. Jeg ønsket en bredde i synspunkter. Utvalget som jeg hentet respondenter fra, kan karakteriseres som strategisk. Det vil si at jeg valgte

... informanter som har egenskaper eller kvalifikasjoner som er strategiske i forhold til problemstillingen (Thagaard 2002:53).

Dette antok jeg at jeg ville finne dersom jeg så etter respondenter i offentlig forvaltning og politikk, frivillige organisasjoner og privat næringsliv. De ble til dels valgt ut fra sin synlighet i den informasjon jeg fant i det innledende arbeidet, dels valgt etter å ha blitt plassert i en form for pool av potensielle deltagere. Jeg noterte meg navn underveis som det kunne være

⁴ Jacobsen (2000:158) refererer til respondenter som personer med direkte kjennskap til et fenomen. Informanter er personer som ikke selv representerer gruppen som undersøkes, men som har god kunnskap om fenomenet. Jeg har valgt å kalle de jeg har intervjuet for respondenter, selv om enkelte av dem tangerer betegnelsen informant.

interessant å bruke som respondenter. Da jeg kom til utvelgelsen, plukket jeg de som jeg fant mest hensiktsmessig å intervju (Ryen 2002).

Den første respondenten var litt prøvekanin, noe han var klar over. Dette ga meg mulighet til å teste ut intervjuguiden og -formen på en velvillig og kjent person. Samtidig var dette en respondent som absolutt hadde nyttig informasjon om utviklingen av Fredriksten og derfor kunne materialet benyttes i oppgaven. En av respondentene ble delvis valgt fordi han gikk ut i media og uttalte seg om konsekvensene av satsningene på Fredriksten. Jeg ønsket hans kritiske stemme som kontrast til de som står i spissen for utviklingen, og som jeg antok ikke ville være like kritiske. Hans synspunkter var til hjelp i de andre intervjuene, også fordi de gjorde det enklere for meg å stille spørsmål ved svarene jeg fikk. De andre respondentene har på ulike vis vært aktive i arrangementer på Fredriksten.

Siden jeg noterte meg flere navn for intervju, faller det naturlig at listen over respondenter ble noe endret underveis. Det ble for eksempel klart at det var ordføreren i Halden som satt med mer sentral informasjon om hvordan Fredriksten ble utviklet, ikke den politiske lederen i Utvalg for kultur og idrett. Det kom også fram etter hvert at det var mer hensiktsmessig å snakke med den administrative ledelsen i fylket, ikke den politiske. Respondentene representerer kommunal politisk ledelse, fylkeskommunal administrativ ledelse, frivillige organisasjoner samt privat næringsliv og engasjement.

Som det kommer fram av dette, var det ulike strategier som ble brukt i utvelgelsen av respondenter. Det var til dels hensyn til tilgjengelighet, dels var utvelgelsen basert på ulike kategorier. Jeg søkte både etter respondenter som framstod som typiske for sin posisjon og respondenter som kunne opponere (Thagaard 2002). En fare ved denne form for utvelgelsen av respondenter, er at utvalget støtter min underliggende hypotese om at det har skjedd en kvalitativ endring av festningens identitet. Denne risikoen ble styrket av at det nettopp var hypotesen som lå til grunn i valg av respondenter.

For å forsikre meg mot dette, forsøkte jeg å skape et spekter i hvem jeg valgte å intervju. Spekteret ble til stor del styrt av ideen om å finne representanter fra ulike deler av den kulturpolitiske sfære. Det var svært viktig at jeg hadde en kritisk tilnærming til gjennomføringen av intervjuene og i arbeidet etterpå (ibid.). Det opplever jeg også at jeg fikk til. Informasjonen jeg innhentet, strekker seg over ulike synspunkter og innfallsvinkler til

problemstillingen. Jeg kunne ikke se noen faste grupperinger av respondentene, og det styrker meg i troen på at jeg har unngått å et utvalg av respondenter med en uheldig slagside.

Jeg trodde utfordringen ville være å avgrense meg i antall respondenter. Det er tids- og arbeidskrevende å gjennomføre og analysere intervjuer. Det viste seg at selv om jeg selvfølgelig kunne valgt å be om flere intervju, mener jeg at gruppen av respondenter har gitt tilstrekkelig med informasjon. Når jeg ser på denne gruppen i ettertid, er det ingen jeg savner spesielt. Det var heller ingen som takket nei, men alle de spurte stilte velvillig opp og brukte god tid på meg og spørsmålene mine (Jacobsen 2000, Thagaard 2002).

3.4 GJENNOMFØRING AV INTERVJUENE

Som en forberedelse til intervjuet satte jeg meg godt inn i emnet jeg undersøkte. Jeg søkte også informasjon om respondenten og dens kontekst i forkant av intervjuet. Dette ga meg større trygghet til å være fleksibel og stille ”dumme” spørsmål. Intervjuguiden ble utarbeidet som retningslinje for intervjuene. I intervjuguiden ble samtalsform strukturert gjennom å sette opp emner og spørsmål som jeg ønsket å berøre. Intervjuguiden var tilnærmet lik gjennom alle intervjuene, men jeg justerte litt på rekkefølgen av emnene (Ryen 2002). I intervjuguiden ble det forsøkt å ivareta den kulturpolitiske endringen – jeg ønsket informasjon om en utvikling og de spørsmålene hjalp meg i å avdekke endringene fra før til nå i Fredriksten. Samtidig ivaretok jeg emner fra bruk av kulturarv. Disse hensynene ble ivaretatt dels ved at jeg lagde spørsmål med utgangspunkt i teorien, dels ved at jeg noterte meg stikkord i intervjuguiden. Stikkordene var en hjelp til å huske antatt interessante aspekter i koplingen mellom empiri og teori. Stikkordene var til hjelp i oppfølgingsspørsmål og utdypning av respondentens refleksjoner.

3.4.1 Intervjuets form

Jeg har en grunnutdanning som sosionom og yrkeserfaring fra samtalearbeid. Dette har gitt meg kompetanse på innhenting av informasjon. Selv om et forskningsintervju er noe annet enn hva jeg tidligere har gjort, var erfaringen til hjelp under intervjuene. Jeg opplevde det imidlertid til tider som vanskelig å strukturere intervjuet. Det medførte at selv om jeg fikk innhentet stort sett overlappende informasjon fra alle respondentene, var

informasjonsmengden stor og lite systematisert. Det førte til mye ekstraarbeid i analysefasen (Kvale 1997, Ryen 2002).

Intervjuene startet med at jeg spurte respondentene om navn og stilling før jeg fortsatte med konverserende spørsmål og fortalte om oppgaven og hva jeg skrev om. Deretter fortsatte det med mindre kontroversielle spørsmål, før det ble tatt opp emner som var mer følsomme. Spørsmålene var følsomme fordi de kunne oppfattes som provoserende, men også fordi de gikk på personlige oppfatninger og opplevelser. Det kunne for eksempel oppleves som provoserende å bli spurt om negative konsekvenser av en av storsatsningene på Fredriksten hvis denne storsatsningen hadde med respondentens engasjement å gjøre. Eller det kunne oppleves som privat å bli spurt om egne meninger om kulturens betydning. Det var nyttig at respondenten kunne snakke fritt og derfor forsøkte jeg i størst mulig grad bare å styre innom de temaene som intervjuguiden bestod av. Jeg opplevde det aldri som vanskelig å få noen av respondentene i tale – tvert i mot. De var alle sammen velvillige og imøtekomende og ga god informasjon (Ryen 2002). Jeg prøvde å avslutte med en form for ”debrifing” der vi snakket om andre emner før intervjuet ble avsluttet. Kvale (1997:75) tar opp den mulige tomhetsfølelse som kan oppleves etter endt intervju. Nå tror ikke jeg at de respondentene jeg har møtt, har sittet igjen med tomhetsfølelse eller vært engstelige for hvordan informasjonen skulle bli brukt. Det er ikke noe som tilsier det hverken i deres roller, eller i undersøkelsens tema. Tvert i mot er det svært ressurssterke mennesker som er vant med å stå for meningene sine, men likevel tror jeg ”debrifingen” fungerte som en slags avrundning i enkelte av intervjuene. Alle respondentene fikk mulighet til å komme med avsluttende betraktninger dersom det var noe de ønsket å si som vi ikke hadde vært inne på.

3.4.2 Intervjuets kontekst

Jeg valgte å foreta intervjuene ansikt til ansikt. Intervjuer som foregår ansikt til ansikt har bedre egnede rammer for å skape tillit i intervjusituasjonen enn for eksempel intervjuer foretatt med telefon. Situasjonen ansikt til ansikt kan bidra til økt pålitelighet fordi det er mer sannsynlig at respondenten gir sannferdig informasjon. Under intervjuene hadde jeg mulighet til å avdekke hvordan det enkelte individ fortolket og ga mening til utviklingen av Fredriksten festningen. Jeg prøvde å være oppmerksom på den effekt jeg kunne ha som intervjuer – at respondenten tilpasser informasjonen til sin forståelse av hva jeg så etter. Dette var vanskelig å gjøre fordi jeg samtidig fant det best at respondenten var informert om sammenhengen

informasjonen de ga skulle brukes i. Det betyr at jeg i begynnelsen av intervjuet presenterte meg og ga noe informasjon om oppgavens problemstilling. I ettertid ser jeg at det ikke er noe ensretting i den informasjonen som respondentene ga. Det kan være en indikasjon på at til tross for min kontekstualisering av intervjuet, har respondentene svart etter egen overbevisning – ikke etter ønske om å snakke meg etter munnen (Jacobsen 2000).

Respondentene valgte selv sted for gjennomføring av intervjuet. Dette fordi jeg ønsket å belaste dem minst mulig. Intervjuene ble gjort på respondentens arbeidsplass med unntak av to tilfeller. Et av intervjuene ble gjort på et lånt rom på Høgskolen i Østfold, et annet foregikk på Konservativen – et gammelt bygg som nå er lokaler for Halden Kulturråd. Jeg har ingen årsak til å tro at plassering i gjennomføring av intervjuene kan ha hatt innvirkning på hva respondentene ga av informasjon. Dette fordi selv om noen av spørsmålene kunne oppleves som følsomme, var dette i liten grad tilfelle med temaet for undersøkelsen. Det kan være at noen har følt seg i større grad forpliktet til å snakke arbeidsgivers sak da intervjuet ble gjort på arbeidsplassen, men dette tror jeg egentlig ikke har skjedd. De jeg har intervjuet har hatt en type stilling som krever av dem at et slikt hensyn måtte bli tatt i like stor grad om intervjuet ble foretatt et annet sted (Jacobsen 2000).

3.4.3 Respondentenes rolle

Alle respondentene har det til felles at de er vant med å formidle meninger og informasjon. Dette gjorde det på den ene side enklere for meg å få respondentene i tale, på den andre side krevde det mer av meg med hensyn til å gå under overflaten av det som ble sagt. Ingen av respondentene ønsket anonymitet, noe som jeg mener gjør studien mer interessant. Deres posisjon gir en annen forståelse for deres forhold til problemstillingen (Kvale 1997). Alle respondentene er menn og jeg har ønsket å intervju en kvinne. Det var imidlertid ingen som utmerket seg slik at det forsvarte å ta henne med i undersøkelsen. Så kan man spørre seg om dette er en refleksjon av samfunnets kjønnsforskjeller der menn sitter i synlige posisjoner og/eller om det bare reflekterer min forutinntatthet i valg av kriterier for hvem jeg ønsket å intervju. De jeg intervjuet tilhørte alle et ledelsesnivå, eventuelt var sin egen sjef. En yrkessituasjon som dessverre fortsatt oppfattes som tradisjonelt maskulin i Norge. Det kan også være at kjønn kan ha hatt en betydning for den informasjon som respondentene valgte å gi i intervjusituasjonen. Intervjuene ble holdt i en svært åpen tone der jeg i tilsynelatende liten grad styrte respondenten. Det kan ha vært riktig for balansering av roller og for kontrollen

over intervjusituasjonen og dette kan ha betydning så lenge jeg som kvinne intervjuet 8 menn. Jeg er imidlertid ikke i stand til å se en slik sammenheng mellom kjønn og informasjon i dag (Thagaard 2002).

3.4.4 Fleksibilitet og struktur

Intervjuenes åpne form var fleksibel med hensyn til hvilken informasjon som det var mulig for respondenten å komme med. I forkant av intervjuene ga jeg uttrykk for at jeg var ute etter refleksjonene til respondenten. Noen ganger måtte jeg bruke intervjuguiden for å sjekke ”hull”, og jeg jobbet hele tiden med å balansere fleksibilitet og struktur. På denne måten hadde jeg gode muligheter for å innhente informasjon som var uventet for meg og jeg hadde muligheter for å sammenligne innhentet data på tvers av respondentene. (Jacobsen 2000, Thagaard 2002). Respondentene hadde gode refleksjoner, og jeg hadde mulighet til å nærme meg emner fra flere ulike vinkler. Det var en utfordring å stille gode spørsmål som ga svar på den informasjonen jeg søkte. Jeg valgte å være åpen om dette, også slik at det ble skapt en stemning hvor både respondenten og jeg kunne forsikre oss om at vi forstod hverandre. Det hendte at jeg måtte spørre og utdype fordi jeg misforstod, og jeg opplevde også respondentene ikke forstod hva jeg prøvde å spørre om og derfor ba meg utdype. Dette gir større trygghet for at jeg har forstått den informasjonen de ønsket å gi på en riktig måte. Det var også den tilnærmingen som jeg følte meg mest komfortabel med, og den skapte en trygghet som var nyttig i intervjusituasjonen (Thagaard 2002).

Kombinasjonen av gode **forberedelser** og egen **trygghet** skaper bedre forhold for god informasjonsflyt. Jeg brukte en mp3 – spiller som diktafon under alle intervjuene. Det økte mulighetene for at jeg har en korrekt gjengivelse av informasjonen. Jeg har tidligere opplevd at diktafonen ikke fungerte som ønsket under et intervju, så jeg testet utstyret godt på forhånd. Jeg hadde også tanker om å ta noen notater underveis i tilfelle diktafonen sviktet. Det ble imidlertid nok å holde orden på med den åpne tilnærmingen til respondenten, så i de fleste intervjuene var det smått med notater. Jeg var imidlertid nøye på å sjekke at diktafonen gikk underveis. Etter hvert intervju var jeg rask med å ta en sikkerhetskopi av lydfilen samt gjøre

oppsummeringsnotater. Jeg avtalte med alle respondentene at jeg kunne ta kontakt i ettertid dersom det dukket opp spørsmål⁵ (Jacobsen 2000, Ryen 2002).

Jeg har også vært nøyaktig og etterrettelig i gjengivelse av sitater. Når det gjelder respondenter med ledende stillinger på høyt nivå, har jeg vært mindre forsiktig med sitat av mer kontroversiell art enn hva som har vært tilfelle med for eksempel respondenter fra frivillige organisasjoner. Dette fordi jeg mener at respondentene som sitter i ledende posisjoner på kommunalt og fylkeskommunalt nivå, bør være kyndige i å håndtere intervjusituasjoner og hvilken informasjon de velger å gi i en slik situasjon (Kvale 1997).

3.5 ANALYSETEKNIKK

Analyse av intervjuer er omfattende arbeid. Jeg har derfor forøkt å være mest mulig strukturert i min behandling av det innhentede materialet. Jeg satt av tid etter intervjuene til å gjennomgå hva som er blitt sagt. Intervjuene ble transkribert mer eller mindre fortløpende. Det var dager der det var litt for tett mellom intervjuene og da fikk jeg ikke dette til. Jeg hadde også tanker om å lage referat fra hvert intervju, men dette var et av idealene som ikke ble gjennomført. Det som jeg imidlertid gjennomførte og som har blitt opplevd som nyttig, har vært å føre en form for dagbok i tiden som intervjuene ble gjort. Der har jeg informasjon om de metodiske valgene jeg tok som i ettertid ser så selvfølgelig ut. Dette har vært til hjelp nå som prosessen skulle rekonstrueres (Jacobsen 2000).

De transkriberte intervjuene og notatene er grunnlaget for kategoriseringen. Ulempen med min åpne intervjuform, var den store mengden informasjon som intervjuene ga. Det skapte utfordringer i etterarbeidet av informasjonen. Hvert av intervjuene ble skrevet ut slik som de

⁵ Jeg hatt kontakt med en av respondentene i ettertid. Vi brukte telefon og e-post. Kontakten gjaldt informasjon om arrangementer hvor vi samtidig drøftet et emne der respondenten var usikker på framstillingen av informasjonen han hadde gitt. I løpet av intervjuet kom han med informasjon som han senere forbød meg å skrive. Han foreslo formuleringer som han følte seg trygg på, men i selve rapportskrivningen har jeg valgt å se bort fra den informasjonen som han ga nettopp for å unngå ubehageligheter. Informasjonen kom i tillegg fra annet hold og der var det ingen sensur på hvordan jeg skulle uttrykke meg. Slik unngikk jeg å benytte informasjon som respondenten ikke ønsket å stå inne for, men ivaretok interessante aspekter i undersøkelsen.

ble uttalt på båndet med mindre fonetiske korrigeringer. Jeg la til de fleste lyder som host, latter og lengre pauser, men må innrømme at dette ble nedprioritert i de siste intervjuene. Jeg har hatt lydfilene tilgjengelig og har også valgt å dobbelsjekke dem ved sitering under rapporteringen. Jeg har i størst mulig grad vært lojal mot respondentenes uttalelser, men valgte å redigere noe ved bruk i sitat. Dette er redigering i form av å kutte ut ord og lyder som *på en måte, eh og hm* og lignende (Kvale 1997).

Kategoriseringen falt nok lettere siden jeg var blitt godt kjent med materialet gjennom transkriberingen. Kategoriseringen har som formål å finne forskjellige sammenhenger. Intervjuguiden dannet grunnlaget for kategoriseringen. Siden jeg hadde valgt å lage en intervjuguide med flere innfallsvinkler til samme emne, ble noen spørsmål slått sammen. For eksempel ble spørsmålene om ønsket bruk og hva som er positive konsekvenser av storsatsningene, slått sammen til en kategori. Jeg har også funnet det formålstjenlig å danne noen nye kategorier på emner som har kommet fram i flere intervjuer uten at det har vært særskilte spørsmål om dem. Et eksempel på dette er kategorien ”innsyn” som ble et emne jeg egentlig ikke hadde satt opp i intervjuguiden. I arbeidet med kategoriseringen lette jeg etter sammenhenger i det enkelte intervju. Deretter sammenholdt jeg de ulike intervjuene mot hverandre for å finne mønstre og avvik. Slik fant jeg hva som var typisk og hva som var atypisk. Jeg kunne se etter mønstre hos den enkelte respondent og mellom respondentene. Det har gjort at jeg for eksempel kan finne at to respondenter ligger nærme hverandre i synspunkter om kulturens betydning, men har divergerende oppfatning om hvem som har ansvar for å styre utviklingen av Fredriksten. Jeg har beveget meg fra det spesielle til det generelle, og så tilbake til det spesielle igjen. I sammenbindingen av materialet har jeg benyttet kunnskap og teori for bedre å forstå den informasjonen jeg fant i dataene (Jacobsen 2000).

3.6 HVOR GODE VIL KONKLUSJONENE VÆRE?

Jeg har diskutert noen trekk som påvirker undersøkelsens validitet og reliabilitet. Dette er gjennomgående tema for alle faser i undersøkelsens gang og for alle de valg som foretas (Jacobsen 2000). Det kan skilles mellom henholdsvis ekstern og intern, validitet og reliabilitet. Jeg tar ikke sikte på å generalisere de funn som trekkes i undersøkelsen. Dette ligger på utsiden av formålet og hva som er naturlig i denne form for studie. En slik

generalisering refereres til som en *ekstern validitet*. Mitt formål med studien har vært å få en dypere forståelse av endringen på Fredriksten festning, samt muligheter for å skape bedre innsikt i teorier om bruk av kulturarv. Jeg har søkt en god overensstemmelse mellom innhentede data og slutninger i analysen. Dette refereres til som den *interne validitet* (Bryman 2004). Dersom jeg kontrollerte min undersøkelse mot andre – empiriske funn eller utarbeidede teorier – eller dersom jeg foretok en kritisk gjennomgang selv, ville jeg testet den interne validiteten – hvorvidt resultatene ble oppfattet som ”riktige”. I undersøkelsen har jeg valgt å kombinere to ulike, men tangerende teoretiske retninger. Jeg mener at dette har latt seg gjøre og har bidratt til å gjøre undersøkelsen spennende. Jeg er allikevel oppmerksom på betydningen dette kan ha for den interne validitet ved at slutningene i analysen tuftes på denne ambisjonen (Jacobsen 2000).

Undersøkelsens *interne reliabilitet* kvalitetsikres når det er samsvar mellom ulike forskeres behandling av dataene. Dette kan for eksempel dreie seg om at to ulike forskere kategoriserer dataen på tilsvarende måte (Bryman 2004). Dette er vanskelig å sjekke siden jeg ikke har deltatt i noe team. En mulighet hadde vært å be en medstudent samarbeide med meg, men den enkelte har hatt nok arbeid med sin egen oppgave. Jeg har derfor søkt å oppnå intern reliabilitet ved at jeg utfører undersøkelsens arbeid med nøyaktighet og kompetanse (Jacobsen 2000). Sentralt i den samfunnsvitenskapelige debatten finner vi spørsmålet om den *eksterne reliabiliteten*. Ekstern reliabilitet medfører at samme resultat lar seg påvise ved å gjenta undersøkelsen. Det er vel ikke mulig å skape eksakt tilsvarende forhold for to undersøkelser innenfor dette fagfeltet, og derfor blir dette begrepets definisjon lite meningsfylt i min sammenheng (Bryman 2004, Jacobsen 2000).

I rapporteringen valgte jeg å ikke presentere empirien i et eget kapittel. Kapittel 4 ble skrevet på en empirisk plattform, og setter mine innhentede funn i en kulturpolitisk kontekst. I stedet for at dette kapittelet ble rent empirisk, er det mer av en hybrid mellom empirisk presentasjon og analyse. Jeg har valgt å gjøre det slik fordi deler av funnene mine, som for eksempel temaet om innsyn, er interessant og viktig for å forstå utviklingen. Ved å lage rapporteringen slik jeg har valgt, mener jeg å ha funnet den beste rytmen i presentasjonen. Svakheten i denne form for rapportering kan være at det er mindre direkte kopling mellom kategorisering av innhentet materiale og presentasjon, analyse og diskusjon. Jeg mener at dette ikke har hatt en effekt på den interne reliabiliteten, men kan se at en slik fare foreligger.

Jeg mener allikevel at jeg har valgt et design på undersøkelsen som har styrke med hensyn til den interne validitet og reliabilitet. Jeg har gjennom nærhet til respondentene hatt bedre mulighet til å være sikker på at jeg har målt det som jeg ønsker å måle, samt at jeg har oversikt over de forhold som påvirker resultatet. Dersom jeg hadde hatt mulighet for det, kunne jeg valgt å triangulere ulike metoder for å innhente informasjon. Dette hadde gitt større trygghet i ekstern reliabilitet og validitet. Det vil imidlertid vært for omfattende å foreta en kvantitativ analyse. Jeg har derfor valgt å foreta dokumentanalyser, som til en viss grad sikrer arbeidet. I tillegg har jeg hatt en refleksiv tilnærming. Ved at jeg har valgt å være åpen og reflekterende i framstillingen, vil andre ha mulighet til kritisk å betrakte resultatene noe som høyner undersøkelsens troverdighet (Jacobsen 2000).

4 AVTRYKK AV EN KULTURPOLITISK DREINING

I dette kapitlet vil jeg gjøre rede for de mest markante trekk fra den kulturpolitiske dreining som har vist seg i min undersøkelse. Jeg ser nærmere på betydningen av nye kulturpolitiske forhold som har konsekvenser for den utvikling som har preget Fredriksten. I kapittel 5 vil jeg gå mer i dybden på hvordan endringen av Fredriksten kan forstås i lys av teorier om bruk av kulturarv og den skandinaviske nyinstitusjonalismen.

4.1 FRA OPPLYSNING TIL OPPLEVELSE

Fredriksten festnings endringsprosses må forstås i lys av en endret kulturpolitikk. Etter den andre verdenskrig hadde Norge en kulturpolitikk som var utformet som en del av det offentlige velferdspolitiske program. Grunnlaget for politikken lå i europeisk opplysningsfilosofi og estetisk dannelses der borgerne skulle skapes til verdige og myndige individer som skulle være i stand til å ta ansvar for sitt eget liv samtidig som de bar et kollektivt ansvar (Duelund 2003, Nilsson 2003). Kunsten skulle gjøres tilgjengelig for alle – enten du var utøver eller publikum. Fra midten av 90-årene skjer det en dreining av kulturpolitikken i retning av en næringspolitisk instrumentalisering. Kulturpolitikken tyngdepunkt forskyves fra opplysning til opplevelse. Deltagelse, dannelses og opplysning erstattes med omsetning og opplevelse (Duelund 2003, Skot-Hansen i Nilsson 2003). Det er lett å gjenkjenne denne kulturpolitiske dreiningen i den endring som har funnet sted på Fredriksten festning. Der er det ikke lenger historieformidlingen eller opplysningen som er sentral. Det lages arrangement som skal skape økonomisk omsetning og det skal være underholdende. Jeg vil ta opp noen av de spørsmål som reiser seg med hensyn til min problemstilling sett henimot en slik utvikling.

Den utvikling som kan kalles fra opplysning til opplevelse, skjer ikke ved at den ene kulturpolitiske modellen erstatter den andre. Dette skjer mer i form av at det nye ideal og den nye strategi legger seg over de tidligere tiders kulturpolitiske modeller. Dette skaper en sammensatt virkelighet der til dels motstridende prinsipper virker samtidig (Nilsson 2003). Mine respondenter er eksempler på denne sammensatte virkeligheten. De har ulike posisjoner med hensyn til Fredriksten, næring og kultur. Den enkeltes kontekst gir resonans i

refleksjonene, men det er ingen entydige sammenhenger. De gir et sammensatt bilde som samsvarer godt med den kulturpolitiske virkeligheten av i dag.

4.2 KULTURENS FORMÅL

Kulturbegrepet har endret seg de siste tiårene til å bli mer av en dimensjon enn en sektor, og dagens kulturbegrep innebefatter en rekke områder som for noen år tilbake ikke ble sett som kultur. Det kulturpolitiske feltet vokser og samarbeid mellom kultur og næring er ikke uvanlig (Nilsson 2003). I sammenheng med at kultur befinner seg i et tettere forhold til næringsliv, følger det også at kulturen brukes til flere formål. Tildelinger kan bli gitt med flere hensikter. Jeg valgte å ta tak i hver av respondentenes forhold til dette for å se hvilke kulturpolitiske idealer og strategier som befant seg i gruppen. Det var til hjelp for meg for å forstå hvilke omgivelser Fredriksten festning befant seg i (Meyer 1996).

Spørch Thoresen fra Halden Kulturråd presenterte et syn på kulturpolitikken som samsvarer med et oppdragelsesperspektiv. Han håpet at folk skulle oppdage det han synes er kvalitetsmusikk. Gjennom opplysning skulle folk få mulighet til å foretrekke kvalitet. Han hadde imidlertid ikke et tradisjonelt syn på hva som er kvalitetsmusikk. Han refererte ikke til klassisk musikk, men til rock slik som det blir presentert på for eksempel festivalen *Down on the Farm*. Spørch Thoresen var allikevel svært forsiktig fordi en slik holdning fort kan vippe over i arroganse og han ønsket ikke å opptre som kulturpoliti. Rannestad i *Fredriksten Festnings Venner* og *Mansbachs Stiftelse*, representerte et mer moderne syn på kulturens rolle. Han ga uttrykk for at kultur som folkeopplysning må være et forlatt ideal. Han fokuserte på underholdningen i kulturopplevelsen:

Jeg tror det gamle forholdet med kulturen, at den er der som en folkeopplysning. Du skal bli bedre til noe etter du har vært der. Det må vel være forlatt. ... altså, kultur er i viss grad, blott til underholdning. Du er ikke et bedre, mer opplyst menneske etter du har vært på en kinoforestilling. Noen er det kanskje, spør hvilken film du har sett.

Evenrud fra TV 2s produksjon av *Allsang på grensen* ga eksempel på hvordan økonomiens rasjonale har tatt plass i kulturens sfære da han sa at kultur, i den videre forståelsen av begrepet, er blitt forretning. Evenrud trodde at noen ganger ble støtte gitt som en økonomisk

investering der det er forventet en avkastning. Andre ganger ble støtte gitt som "good will" fordi vi mener en viss kulturytring er viktig. Uansett mente han at vi må ha blikk for hva pengene gir tilbake, fordi utgiftene skal dekkes. Han trodde at offentlige støtte også kunne virke som en sovepute, dersom man satset egne penger var man mer sulten på å få det til. Jeg forstår det som at Evenrud har en blandet tilnærming til kulturens formål, men mener at økonomisk bærekraft er en forutsetning for at offentlig støtte skal gis over tid.

Ordfører Dahl stod godt plantet i et performativt kulturpolitisk landskap der først og fremst kunstens økonomiske og politiske nytteverdi vurderes framfor å se dens indre verdier (Duelund 2003). Ordføreren pekte på at kultur gir økte inntekter, og ett kriterium for tildeling kan derfor være kost og nytte. Videre bidrar kultur til et attraktivt lokalsamfunn som gjør det enklere for bedrifter å skaffe arbeidskraft. Samtidig uttrykte han at kultur var nødvendig; uten kultur ville vi hatt et fattig samfunn noe som innebærer at vi også må ha kultur som ikke nødvendigvis alle liker. Heller ikke ordføreren var avvisende for kulturens verdi som tankevekker.

Kommandant Strømsæther uttrykte at det er mye å hente i et samarbeid med næringslivet, men han trakk fram at det må gjøres avveininger i et slikt samarbeid. Videre sa han at kulturen kan ha som formål å være lokkemiddel for den historiske delen av kulturformidling på Fredriksten. Som en bivirkning av arrangement på Fredriksten, vil publikum få med seg historien som festningsverket representerer. Strømsæther var tydelig på at kulturen må berøre oss og at det er viktig for at vi skal reagere. Musikkjournalist Skjeklesæther gikk videre med denne betydningen av kultur. Gjennom kultur som berører blir vi i stand til å se sammenhenger og å være kritiske. Det er viktig i vår tid. Samtidig sa han at:

Jeg mener jo selvfølgelig at kunst har en egenverdi. Ikke sånn at alt skal ha et annet formål.

Fylkeskultursjef Edvardsen brukte nesten det samme uttrykket som ordfører Dahl. Han sa at uten kultur som berører blir vi et fattig folkeferd

... som ikke får tilgang på de stimulanser som vi trenger i eget følelsesliv for å kunne betrakte oss sjøl litt på avstand i fra oss sjøl. Hvor vi får anledning til å ikke bare bli så sjølsentrerte at det eneste som det dreier seg om her i livet, er meg og hvordan jeg anretter livet mitt for hvordan jeg kan få mest mulig penger som jeg kan bruke i flest mulig butikker.

Han uttrykte også at vi har ulike meninger om kvalitet. En beskrivelse for kvalitet er at det får hårene til å reise seg, noe som i følge Edvardsen fanget inn essensen i kultur – det skal bevege deg:

Gi folk en følelse som de ikke kan få andre steder. Og da kan det godt hende at det er stor spennvidde mellom hva folk opplever som får håra til å reise seg. Men å si at noe er bedre enn det andre, er det vel ingen som tør å gjøre. Men det må være i stand til å røre ved følelseslivet ditt på en eller annen måte.

Denne spennvidden i hva som engasjerte den enkelte, pekte også Evenrud på. Han mente til stor forsiktighet i å verdisette ulike kulturelle uttrykk. Det som for noen er en kulturytring som berører dypt, vil for andre være uten verdi. Han fortalte om da Thor Endresen sang på allsangen i fjor:

Det var mange som satt og grein. Men åndseliten, den såkalte åndseliten ser på det som søppel. Skjønner du hva jeg mener? Du må ikke tulle for folk er forskjellige... Eller har forskjellige behov for kultur.

Jeg mener at dette gir et bilde på at de nye retningene innenfor kulturpolitikken ikke har erstattet det tidligere synet. Samtidig som det er tydelige performative tendenser, finnes det både et syn på kulturens formål som å virke oppdragende og en mening om at kulturen har en sterk, indre verdi. Kultur er et mangfoldig begrep og skal dekke en rekke formål slik som respondentene viser. De gir uttrykk for at kulturen har som formål å skape arbeidsplasser, attraktive samfunn og være en investering. Gjennom kulturen skal vi oppdras til reflekterende og kritiske individer. Samtidig som kulturen skal være et bidrag til sterke opplevelser og kun være til lyst.

Som Nilsson (2003:305) sier, er kultur et system av koder som er åpent, dynamisk og foranderlig – det kan brukes på mange måter. Nøytralt for å forstå og fortolke, offensivt for å dominere og frigjøre, defensivt for å tilpasse seg, eller ekspressivt for å skaffe seg oppmerksomhet. Dette er paralleller til den rolle kulturarv har innen kulturpolitikken, og det gir derfor mening å plassere Fredriksten med sin utvikling, i disse omgivelsene. På samme måte som kulturpolitikken har endret tyngdepunkt, er Fredriksten i dag noe mer enn en forsvarshistorisk arena.

4.3 KULTURENS HIERARKI

I sammenheng med kulturens ulike formål, finner vi også at kultur er knyttet til en opplevelse av hvem vi er. Gjennom kultur signaliserer vi tilhørighet. Kultur har blitt betraktet som et middel for å foredle mennesket der borgerskapet har hatt definisjonsmakten over hva som er ”riktig kultur”. Kultur reflekterer klasseskiller og dannelsen blir kapital som eliten forvalter (Bourdieu 1995, Nilsson 2003). Graham (2002) opererer med et mer dynamisk kapitalbegrep enn Bourdieu. Grahams kapitalbegrep innbefatter både økonomisk og kulturell kapital og er følsomt for meningsdannende prosesser. Jeg mener at dette kapitalbegrepet er mer i samsvar med den forestilling om meningsdannelse som vi finner i den skandinaviske nyinstitusjonalismen. I Norden har alle land utformet en velferdspolitisk kulturmodell etter andre verdenskrig, men Norge skilte seg blant annet fra Sverige fordi der fantes det en annen forutsetning for klasseskiller enn hva vi fant her til lands. Den velferdspolitiske innretningen hadde som mål å gi alle borgere like muligheter, med andre ord var den egalitær og klasseutjevner (Duelund 2003). Jeg var spent på hvordan respondentene forholdt seg til klassebegrepet innenfor kulturlivet og om det ble oppfattet å være en mektig elite basert på Bourdieus kapitalforståelse. En opplevelse av grupperinger i klasse kan skape hindringer for en bred form for tilhørighet til Fredriksten festning. Dette har sammenheng med det som jeg vil se nærmere på senere i analysen – monopolisering ved enkelte gruppers dominans (Graham 2002).

I spørsmålet om det finnes en form for finkultur, ble operaoppsetningene sentrale. Det var tydelig at respondentene assosierte finkultur med den klassiske definisjonen. Det var allikevel flere som hadde et ambivalent forhold til begrepet og en uttalte at han slett ikke likte det. Kanskje en pekepinn om at selv om finkultur i begrepsdannelsen er nært knyttet til Bourdieus forståelse av en elitistisk makt, skjer det endringer på et handlende plan? Det var flere som mente at ved den type operaoppsetninger – på en annen arena, utendørs og med samarbeid mellom frivillige, amatører og profesjonelle – senket man terskelen for det som tidligere har blitt opplevd som finkultur. Scott Hagen som har hatt ansvar for operaen på Fredriksten, var en av dem som mente dette. Han pekte også på at operapublikummet er som rockepublikummet – de er over 40 år, og at det skjer mer sjangerovergripende samarbeid nå enn tidligere. Edvardsen mente også at en større del av befolkningen nyter opera i dag enn tidligere:

Det er et bredere lag av folket som nå nyter opera enn tidligere. Det er det absolutt. Jeg tror at vi har bidratt gjennom Fredriksten festning som folk hadde et forhold til fra før av... .. vi har klart å bryte ned de stereotype holdninger som folk hadde til opera som finkultur.

Edvardsen sa videre dette om begrepet finkultur:

Finkultur i dag er at noen mennesker har behov for å gi sterkt uttrykk for personlig rikdom og som bruker dette som et kommunikasjonsmiddel. Ikke først og fremst for at de genuint opptatt av kunsten, men fordi de er opptatt av å få være et sted hvor de kan få synliggjøre sin egen personlige rikdom.

Slik jeg forstår ham, skiller han her mellom operaopplevelsen i seg selv og opera som del av et finkulturelt identitetsmerke. Gjennom oppsetningene på Fredriksten brytes grensen ned og flere folk griper muligheten til å oppleve opera. Klasseskillene blir mindre markante.

Skjeklesæther oppfatter også kulturbegrepet til identitet og opplevelse av deg selv. Din sosiale tilhørighet signaliseres gjennom hvilke kulturuttrykk du velger. Han mente dette om operaens folkelighet:

Han operasjefen, han Simensen, han flyr jo rundt og er på radioen annenhver dag hvor han bare har et budskap. Opera er folkelig! Opera er folkelig! Det tror ikke jeg noe på. Jeg tror opera er en veldig adskilt sosial øvelse. Det betyr ikke at det ikke er noen postbud og sykepleiere og oppvaskfolk som går på opera, men majoriteten av de som bruker opera ofte tilhører den kulturelle og økonomiske elite, vil jeg si.

Evenrud hevdet at finkultur er et subjektivt begrep som finnes inne i hodene på folk. Han sa også at kultur har med identitet å gjøre:

Kultur er vel litt uttrykk for hvordan du ønsker å framstå selv.

Selv om Norge har et spedere grunnlag for klasseskiller enn for eksempel hva Sverige og Frankrike har med sitt historiske adelskap, mente ingen av respondentene at det ikke fantes et kulturelt klasseskille. Alle tilsluttet seg en oppfatning om at på et eller annet nivå finnes det et opplevd skille mellom de ulike kulturuttrykkene selv om enkelte mente at disse skillene er i ferd med å viskes ut. Rannestad uttrykte sin oppfatning om klasseskillet slik:

Det er ikke det at du får ikke komme inn for "vi liker ikke deg". Alle kan, men folk kommer ikke, det er ikke samme folk som kommer.

Han peker på at smaksforskjellene kan være kun distinksjoner og gjennom valg av kulturelle uttrykk viser man hvem man er og hvilken del av samfunnet man tilhører slik som Bourdieu (1995) argumenterer for. Det som var gjengs oppfatning, var at mangfold var berikende. Det innebar at samarbeid på tvers mellom ulike grupperinger har skjedd og var planlagt, blant annet ble det annonsert for operaoppsetningen i programmet til *Allsang på grensen*. Grensene mellom det finkulturelle og det folkelige viskes ut. Ved at bruken av Fredriksten utfordres langs denne akse, skapes hinder for enkelte gruppers monopolisering av festningen (Graham 2002). Noe som har betydning for den allmenne tilgjengeligheten og for fordeling av definisjonsmakt.

4.4 NÆRING OG KULTUR

Den nye kulturpolitiske virkeligheten innebærer tettere samarbeid mellom næring og kultur. De største satsningene på Fredriksten, har vært operaoppsetningene og *Allsang på grensen* som også er eksempler på at Fredriksten festning nå er en scene for kulturelle aktiviteter. Allsangen karakteriseres som et næringsprosjekt med formål å profilere Halden der kommunen har tett samarbeid med kommersielle aktører. TV2 bestemmer programflaten og sendetider, mens kommunen gir økonomisk støtte og har ansatt en prosjektleder. Operaprojektet har noen private aktører som sponsorer, men får hovedsakelig sin støtte fra det offentlige. I etterkant av den første oppsetningen ble det foretatt en undersøkelse av de samfunnsmessige effektene. Det er skjønnsmessige vurderinger som blir foretatt, men der er det anslått at av de 5,5 millioner kronene som ble brukt til oppsetningen av *Aurora*, ble underkant av 4 millioner kroner tilført kommunen utenfra (Ericsson 2005:26). Et slikt perspektiv setter også operaoppsetningene i et næringspolitisk lys. Ordfører Dahl refererte til undersøkelsen i etterkant av *Aurora*. Han sa:

Det ble gjort en undersøkelse på operaoppsetningen i 2005. Det genererte en god del millioner lokalt i innkjøp av varer og tjenester. Som var høyere, mye høyere enn den offentlige støtten. Så samfunnsregnskapet er positivt for slike arrangementer. Men det synes jo ikke. Det ser ikke folk.

Jeg oppfattet ordførerens begrunnelse for kultur som en næringspolitisk begrunnelse. Jeg påpekte dette og spurte om han så noen farer ved å begrunne kultur på den måten, han svarte at han ikke gjorde det. Han argumenterte med at vi trenger arbeidsplasser. Dette er i tråd med

den endring mot økonomisering av kulturen som vi har sett. Der er det ofte en utheving av positive effekter å spore i diskursen om kultur og næring. Slik som ordføreren gjør, argumenterer man økonomisk for hvorfor kulturen er nyttig og det legges vekt på for eksempel nye arbeidsplasser, stedets attraktivitet og økonomiske ringvirkninger (Duelund 2003, jfr. Christensen et al. 2002). Den samme holdningen ga Evenrud uttrykk for da han mente at Fredriksten var nødt til å kommersialiseres for å kunne bli en suksess. Han utdypet med at det ikke betyr at festningen skal forsøples. Det var et uttrykk for at den måtte utnyttes innenfor et sett med rammer. Med dette representerer disse to den nye holdning til kulturpolitikk der en økonomisk rasjonalitet styrer dagsorden (Duelund 2003).

Edvardsen hadde en annen innfallsvinkel, men ga som Evenrud uttrykk for en positiv holdning til samarbeid mellom næring og kultur. Han brukte begrepet den gode kulturspiralen:

... at den økte økonomiske biten som det private næringsliv står for, den går til kvalitets forbedring, en kvalitetsutvikling. Da har du fått den gode kulturspiralen.

Edvardsen beskrev at begynnelsen på den gode kulturspiralen er kvalitet – det må alltid ligge til grunn fordi det er noe som folk kjenner igjen og vil sørge for at de kommer tilbake gjentatte ganger. Med mye publikum oppnår du oppmerksomhet i media og arrangementet blir attraktivt for næringslivet. Dermed kan næringslivet bidra med økonomiske midler. Faren ligger i at det kommersielle og deres formål overtar styringen.

Scott Hagen påpekte også et behov for å trå varsomt i samarbeidet med næringslivet. Kommandant Strømsæther var tydelig på at Fredriksten festning har et annet utgangspunkt enn en privat eid arena og at man har pålegg om å ta andre hensyn enn økonomi. Med dette sagt, uttrykte Strømsæther at han ikke er redd for det kommersielle i betydningen av handel ogandel. Han ønsket å være mer opptatt av kvalitet. Utfordringen i samarbeidet med næringslivet, ligger i at de ofte forventer noe tilbake. Diskusjonen må være om det er noe man ønsker å gi. Spørch Thoresen så en fare ved at folk skal tro at kvantitet er det samme som kvalitet. Dersom et arrangement trekker mange mennesker, blir det ensbetydende med at det var vellykket og bra. Den samme holdningen uttrykte Skjeklesæther. Dette er uttrykk for en uro for at innholdet forringes når næringslivets formler skal brukes i kulturens sfære.

Etter intervjuene sitter jeg igjen med et inntrykk av at samarbeid mellom næring og kultur virker nesten uunngåelig – som en struktur som tas for gitt (Czarniawska og Joerges 1996). Det ser ut til å være en vedtatt sannhet uten at det reises særlige spørsmål om gyldigheten. Det argumenteres for fordelene uten at argumentene utvetydig bekreftes. På samme måte som man kan hevde at organisasjoner er institusjonalisert som en systemidé (Sevón 1996), vil jeg hevde at det skjer en institusjonalisering av hvilken betydning økonomi har for å kvalitetsbestemme et kulturelt arrangement. Det er kort vei til en vurdering der kulturyrtingers suksess blir målt etter kvantitative kriterier. Dette har betydning for kunstvurdering generelt, men også for den vurdering av suksess som vil finne sted i omgivelsene til kulturinstitusjoner – deriblant vurderingen av Fredriksten festning. Organisasjoner sammenligner seg med omgivelsene sine (Sahlin-Andersson 1996). I en slik kontekst kan også Fredriksten oppleve en endring av betingelsene der høyt antall besøkende settes lik høy grad av suksess. Noe av dette har allerede skjedd rundt for eksempel allsangen. Et program som vurderes som vellykket først og fremst på grunn av sin høye oppslutning. Samtidig besitter flere av respondentene en følsomhet for ivaretagelse av kunstens indre verdier og en varsomhet for å gå på akkord med det offentliges ansvar i tråd med den tidligere velferdspolitiske samfunnsstyringen. Dette opplever jeg som en forsikring mot økonomiseringen av kulturpolitikken i omgivelsene rundt Fredriksten festning.

Det kan også være nyttig å merke seg at selv om det blir argumentert for investering i kultur for at det skal gi økonomisk avkastning, er det imidlertid delte meninger om slike investeringer har den ønskede effekt – dersom man ser bort fra de andre verdiene som kulturinvesteringene bringer med seg. Tvert i mot blir det hevdet at dersom man kun har blikk for det rent økonomiske, vil det kunne komme større avkastninger dersom pengene investeres i andre sektorer enn den kulturelle (Bille Hansen i Nilsson 2003:429).

4.5 PRIORITERINGER

Når det offentlige investerer i store arrangement, reiser det seg spørsmål om det går på bekostning av noe annet. Som tidligere nevnt var det en motreaksjon på kommunens prioriteringer rett i forkant av at jeg startet med intervjuarbeidet mitt. I appellen som ble sendt som SMS og på e-post, stod det at kommunen prioriterte opera og hyperkommersielle arrangement som *Allsang på grensen* framfor å støtte byens ildsjeler. Dette er uttrykk for en

bekymring for at de store arrangementene prioriteres på bekostning av mindre, lokale arrangement. Sett i lys av antagelsen om muligheter for nye suksesskriterier der kvantitative mål er førende, virker bekymringen absolutt reell. Demonstrasjonen og debatten rundt den, var langt framme i flere av respondentenes bevissthet da intervjuene ble foretatt.

Det var ordfører Dahl og Skjeklesæther som kan sies å ha vært de to mest sentrale aktørene i debatten. Skjeklesæther besluttet at han ikke lenger vil stå ansvarlig for musikkarrangement i Halden fordi han mener det er en skjevhet i kommunens prioriteringer. Skjeklesæther startet med musikkarrangement på 70-tallet og har holdt på fordi han synes det er morsomt å presentere det han synes er bra musikk. Det har veid opp for de økonomiske tapene. Han mente det var en skjev fordeling mellom rock og opera. Dette gjelder ikke bare Halden, men også de nasjonale satsningene. Når da opera blir det mest viktige også lokalt, reagerte Skjeklesæther. Når det gjelder de kommunale storsatsningene på Fredriksten sa han:

... hvis man har begrensede ressurser til aktiviteter i Halden og allokterer veldig mye av ressursene i disse to tildragelsene, Allsang på grensen og opera, så er det klart at det kan få konsekvenser for kulturlivet resten av året, blant annet.

Dette har ordføreren en totalt motstridende oppfatning av. Han mente at de store satsningene på Fredriksten ikke gikk på bekostning av noe:

Nei, de går ikke på bekostning av noen ting. For dette er en vinn – vinn – situasjon. Så selv om noen påstår at det går på bekostning av noe, så gjør det ikke det.

Han ga noen regnestykker på kostnad og nytte som jeg kommer nærmere tilbake til i diskusjonen om innsyn.

De andre respondentene kan sies å ha befunnet seg mellom ytterpunktene som ordfører Dahl og Skjeklesæther inntar. Spørch Thoresen som er leder av Halden Kulturråd, var engasjert i oppropet mot kommunens prioriteringer. De hadde rollen som vaktbikkje. Samtidig skal rådet kunne fungere som en brobygger. I rollen som leder av dette organet må du balansere disse to forventningene. Spørch Thoresen var nær ved å trekke seg som leder av Halden Kulturråd, men fortsatte fordi han etter møte med politiske og administrative kommunale representanter opplevde at arbeidet ble mer verdsatt. Halden Kulturråd ble tatt mer på alvor enn hva han opplevde før møtet. Fylkeskultursjef Edvardsen mente at man i kulturlivet har for lett for å

sloss med hverandre. Det samme synspunktet ga Scott Hagen uttrykk for, han mente det var nødvendig med en holdningsendring. Samtidig viste han forståelse for frustrasjon dersom støtte ble lovet, men ikke gitt. Evenrud pekte på den vanskelige jobben politikerne sitter med når de skal prioritere. Han verdsatte det som han opplevde som mindre vinglete styring og mer effektiv saksbehandling etter at Dahl inntok ordførersetet. Det er kanskje ikke helt uventet at ingen av de andre respondentene hadde samme reaksjonsmønster som Skjeklesæther og Spørch Thoresen siden de sitter på ”riktige siden av gjerdet”. De har alle interesser i en eller annen form til ett av de store arrangementene på Fredriksten.

Det var altså delte meninger om det å satse stort hadde negative konsekvenser for byens lokale kulturliv. Det var imidlertid en del virkninger som ble vurdert positivt. Helt konkret er det for eksempel kjøpt inn en del utstyr som kan leies for selvkost. Videre ble det av flere trukket fram at lokalsamfunnet bygde seg opp arrangementskompetanse. Det er lokale lag og foreninger som står for hovedtyngden av arbeidet rundt vakthold, parkering og rigging av utstyr. Rannestad sa at:

... så er det veldig lokalt når det gjelder arrangementsbiten og det er en viktig greie. Folk har lett for å se på sånn kulturgreie som den utøvende greia på scenen. Men logistikken rundt greiene her! Det er arrangementet. Jeg vil nesten påstå at det er det hele. Kunstneren på scenen er bare en sånn toppen på kransekaka.

Han fortalte videre om positive tilbakemeldinger fra lag som hadde deltatt i vakthold:

Laget får masse penger for lite innsats. Topp. Og så er det dette eierforholdet. Dette har byens lag vært med på. Byen bygde katedralen allsang. Jeg var med, ikke sant! Den følelsen der er uvurderlig. Kan ikke sette verdi på en sånn følelse for byen.

Rannestad trekker altså fram arrangementskompetanse, økonomi og eierfølelse som viktige positive konsekvenser av de store oppsetningene.

Jeg har her sett på mulig konflikter som følge av nye offentlige prioriteringer. Det er kime til konflikt mellom opera og rock – spørsmålet er om prioriteringene oppleves som rettferdige med tanke på hvor smalt kulturuttrykk opera er. Den samme forfordelingen kan også kanskje finnes mellom satsning på allsang og på rock. Da er spørsmålet i større grad om det er riktig at det offentlige er inne med midler i en såpass kommersiell satsning. Det kan ut fra dette se

ut som om det ikke ligger noen kime til konflikt mellom de store satsningene og det lokale kulturliv, men det er avhengig av i hvilken grad det er innsyn i offentlige prioriteringer. Disse mulige uoverensstemmelsene vil jeg diskutere nærmere i kapittelet om bruk av kulturarv.

4.6 INNSYN

Det offentliges prioriteringer skal være åpne for innsyn (jfr. Offentlighetsloven av 1970). Spørsmålet er om dette er mulig når det samarbeides med det private næringsliv. Informasjonen fra intervjuene ga motstridende oppfatninger om hvor enkelt dette er. Selv om dette ikke direkte er sentralt for å forstå Fredrikstens utvikling, gir det mening for å skjønne hvilke nye hensyn og utfordringer som møtes i den nye kulturpolitiske virkeligheten der samarbeid med næringslivet er det nye rasjonale (Duelund 2003). Det er også vanskeligere å vurdere om en satsning på store arrangement på Fredriksten har negative konsekvenser for byens lokale kulturliv dersom man ikke sitter med innsyn i hvordan det blir prioritert.

Skjeklesæther understreket at hans hovedbudskap var at når offentlige midler benyttes så skal det være rom for debatt. Det krever innsyn i prioriteringene og transparente budsjett og regnskap. Det skal ikke være vanskelig for en kritisk journalist å få alle tallene på bordet. Rannestad bekreftet at det er vanskelig å få innsyn i tallene. Han sa om TV2 og produksjonen av *Allsang på grensen* at:

... så de som sier at her stikker TV2 av gårde med masse million inntekter, det er ikke tilfelle. Det vet jeg. Det er ikke bare noe prøver å gjette og ha synspunkter på. Det er noe jeg vet.

På spørsmål om hvordan vi skal vite hva TV2 tjener og ikke tjener, svarte han:

Jeg sitter i styringsgruppa så jeg har innsikt i regnskapet.

På spørsmål om hvordan jeg, som vanlig menneske i byen skal få vite, svarer han:

Det får du ikke vite. Like lite som du ikke får innsyn i bedriftsregnskap.

Rannestad hevder altså at ikke bare er det vanskelig å få innsyn, det er umulig. Dersom dette er en sannhet, vil det være alvorlig med hensyn til de prinsipper som skal styre vår offentlige

forvaltning. Spørsmålet er om dette stemmer, eller om det er slik ordføreren hevder – at alle tall er tilgjengelige. Det ordføreren sa, var i alle fall at det blir brukt mer midler enn hva folk var klar over. Han sa:

... de prosjektene vi har nå, så vi bruker mye mer penger enn det folk er klar over. På operaen så bruker vi en god del midler sammen med fylkeskommunen, men fylkeskommunen bruker mye mer enn det vi gjør.

Ordføreren sammenlignet dette med offentlige midler til rockefestivalen *Down on the Farm*:

Mange synes at det er helt merkelig at vi bruker 500 000 – 600 000 på Down on the Farm, på 2 000 – 3 000 mennesker.

Jeg reagerte på størrelsen på støtten og spurte om dette var fra kommunen alene. Da fikk jeg vite at han snakket om en samlet offentlig støtte på kr 600 000. Han fortsatte med å si:

Så da ... hvis man da ser at man bruker mellom en halv million og en million i offentlig støtte på allsang som kanskje er 50 000 – 60 000 besøkende eller tilskuere. I forhold til da 500 000 – 600 000 (i støtte) på Down on the Farm som kanskje er 2000 – 3000 besøkende. Så er det nok ikke riktig det som har kommet fram i media. Men det er det som er mitt problem mange ganger – eller kommunens problem – at en ting står i media og en annen ting er realismen.

Ordføreren sa altså at det brukes mellom en halv million og en million kroner i offentlig støtte til *Allsang på grensen*. Jeg er usikker på om ordføreren fortsatt snakket om en samlet offentlig støtte eller om han nå bare snakker om den kommunale støtten. Tidligere i intervjuet hadde han sagt at den kommunale kostnaden (inntekter minus utgifter) i fjor til allsangen var på mellom en og halvannen million kroner.

Slik som han sammenlignet tallene i sitatet over, ser det ut til at det ikke er så stor forskjell på utgiftene kommunen har til *Allsang på grensen* sammenlignet med utgiftene til *Down on the Farm* (begge summene befinner seg i intervallet mellom en halv og en million kroner). Dette til tross for at andre opplysninger som ordføreren ga, gir inntrykk av at kommunen støtter *Down on the Farm* med omtrent 200 000 kroner i år, en sum som er større enn i fjor. I fjor brukte kommunen 5 – 6 millioner kroner til utgifter på allsangen, mens inntektene var 4 – 5 millioner kroner. De reelle kostnadene kommunen hadde på *Allsang på grensen* i fjor var i verste fall 2 millioner kroner, mens i beste fall ble det ingen kostnader. Dette er store tall og

tallene er lite sammenligningsbare. Jeg har blitt forvirret og sitter derfor igjen med en opplevelse av at de reelle tallene var vanskelig tilgjengelige – dette til tross for ordførerens velvilje til å gi meg anslag på støtte, utgifter og inntekter. Ordføreren kommenterte tallenes tilgjengelighet slik:

Det er mange som beskylder oss og sier at det er lite åpenhet og du finner ikke. Alt er offentlig. Det finnes ikke noe hemmelig møter, ingen hemmelige dokumenter. De eneste dokumenter som kan bli unntatt offentligheten, er altså når det gjelder navn og personrelaterte saker.

Til tross for dette utsagnet er jeg usikker på hvor tilgjengelige tallene er. Kanskje har Skjeklesæther og Rannestad rett i at dette er vanskelig tilgjengelig, i verste fall ikke tilgjengelig i det hele tatt. Og spørsmålet er om dette er et eksempel på at kulturarv utnyttes og det er det offentlige som sitter med risikoen mens det private sitter igjen med gevinsten (Graham 2002). Med et fokus rettet mot Fredriksten festning, betyr en slik utvikling at det oppstår uoverensstemmelser i hvordan festningen skal brukes og det skapes motstand mot den utviklingen Fredriksten er med på.

4.7 FREDRIKSTEN FESTNING I LYS AV DEN KULTURPOLITISKE UTVIKLING

Jeg startet kapittel 4 med å hevde at Fredriksten festnings endringsprosess må sees i lys av den kulturpolitiske utvikling. Den kulturpolitiske kontekst har endret seg fra å dreie seg om oppdragelse og opplysning til å være tuftet på omsetning og opplevelse. Med dette har det fulgt et tettere samarbeid med næringslivet, et bredere kulturpolitisk felt og at kulturen utnyttes til nye og andre formål. Respondentene mine har gjenspeilet denne sammensatte virkeligheten og vist meg hvordan de ulike idealene ligger oppe på hverandre og virker samtidig. Kultur skal gi gode opplevelser og bidra til refleksjon. Den skal være underholdende og virke tiltrekkende på arbeidskraft. Kulturelle arrangement iscenesettes med formål om å tjene penger og for å markere en identitet. Det ser ut som at når kulturen utnyttes til en rekke formål, hindres en videre utvikling av klaseskillene. Det skjer sjangerovergripende samarbeid og gamle kulturuttrykk finner sted på nye scener. Med dette sagt, var det stort sett enighet om at det fortsatt finnes skiller som har røtter i kulturens hierarki.

Det er også gitt et inntrykk av at Fredriksten festning befinner seg i omgivelser der det gjelder nye kriterier for hva som regnes som suksessfullt. Samarbeidet mellom næring og kultur presenteres som en uunngåelig virkelighet med positive effekter som ikke argumenteres for helt overbevisende. Samtidig som samarbeidet muliggjør arrangement på grunn av økt økonomisk handlefrihet, er nesten alle respondentene oppmerksomme på å være våkne i samarbeidet. Til tross for dette var det for min del urovekkende den oppfatning jeg fikk av muligheter for innsyn i kommunale prioriteringer. Slik jeg opplevde presentasjonen av tallene, virket det vanskelig tilgjengelig. Jeg vil igjen understreke at ordføreren sier at alle tall er tilgjengelige for offentligheten og slik sett kan det hevdes at dersom jeg hadde gjort større anstrengelser kunne de vært tilgjengelige for meg også.

5 KULTURARVEN

I dette kapitlet analyserer jeg funnene mine med hjelp av to teoretiske innfallsvinkler – skandinavisk nyinstitusjonalisme og teori om bruk av kulturarv. Jeg mener at denne kombinasjonen av teorier gir en god forståelse for den endring som Fredriksten festning har vært gjennom. I kapitlet analyseres hvilken sammenheng Fredriksten befant seg i forkant av de store satsningene. Fredriksten festning stod ovenfor noen kritiske veivalg med hensyn til utvikling av en ny identitet. Det fører til en søken etter nye ideer. Deretter blir kontekstualiseringen av ideen analysert. Jeg ser da nærmere på hvordan dette kan føre til uoverensstemmelser. Så følger det en analyse av hvordan kulturarv kan utnyttes som en økonomisk og som en kulturell ressurs. Jeg avslutter kapitlet med å drøfte de tre rollene kulturarv kan ikles. Jeg har ambisjoner om å koble organisasjonssosiologiske og kultursosiologiske teorier. Til tider føler jeg at organisasjonsteorien min ”forsviner” litt i analysen. Dette skyldes at jeg har valgt en retning som ligger tett opp til kultursosiologiske temaer og teori om kulturarv. På den annen side mener jeg at det er nettopp denne nærheten mellom to ulike retninger som gjør analysen spennende.

5.1 HVA VAR KONTEKSTEN?

Jeg har i forrige kapittel nevnt noen trekk fra den kulturpolitiske konteksten som Fredriksten befant seg i med fokus på økonomisk rasjonale i den kulturelle sfære. Nå vil jeg se nærmere på den sammenheng som var i forkant av endringen av Fredriksten festning. De sentrale aktørene er forsvaret ved Nasjonale Festningsverk, Østfold fylkeskommune og Halden kommune. Når jeg ser på endringen av Fredriksten, er det enkelte milepæler som utmerker seg. Det ene er utvelgelsen som tusenårssted og operasatsningen som fulgte. Det andre er TV2s produksjon *Allsang på grensen* som ble sendt første gang sommeren 2007. Disse to arrangementene blir nevnt adskillelige ganger i intervjuene nettopp fordi de symboliserer et markant skifte fra hvordan Fredriksten festning framstod tidligere, til den festningen som vi ser i dag. Jeg ønsker å begynne analysen med hvilken sammenheng som Fredriksten befant seg i før disse arrangementene fant sted. Hva var Fredrikstens kontekst i årene før 2005?

5.1.1 Identitet

Forsvaret var midt oppe i det som kommandant Strømsæther antar å være den største omstilling i norsk offentlig forvaltning noen gang. Det var allerede igangsatt en prosess for å redusere eiendomsmassen i forsvaret. Sommeren 2001 vedtok Stortinget at de nasjonale festningsverkene skulle forvaltes i en egen bedrift underlagt Forsvarsdepartementet (St.prp. nr. 77, 2000-2001). Rannestad oppsummerte det slik:

Omorganiseringa har vært at det var kommandanten, så ble det Østfold regiment i Fredrikstad som overtok, så var det forsvarets bygningstjeneste, så var det Forsvarsbygg. Så ble det omorganisert så det ble Skifte Eiendom. Så ble det Nasjonale Festningsverk. Bare på få år så var det veldig rotasjon på hvilken institusjon som egentlig har ansvaret for festningen, men det har stort sett vært de samme menneskene som bare har skifta sjef.

Han legger til at organisasjonen har skrumpet inn, det er færre mennesker i dag enn det var tidligere. Samtidig endret forsvaret profil. De la ned virksomheten sin mange steder. Strømsæther beskriver omstillingen slik:

I den omstillingen så har et av resultatene blitt at forsvaret nå har lagt ned virksomheten sin veldig mange steder. Fra å være et Forsvar som var tilstede mer eller mindre i alle norske kommuner og stort sett overalt, er virksomheten nå konsentrert til noen ganske få steder i Norge. Og det er steder hvor det normalt ikke er så mye folk. Litt spøkefullt sagt, så er det indre Troms, Rena og Afghanistan. Og ingen av de stedene er det så lett for forsvaret å på en måte vise seg fram og profilere seg.

På denne tiden blir det forsøkt ulike organisasjonsmodeller på forholdsvis kort tid. Ut fra Rannestads utsagn, kan det se ut til at omorganiseringen ikke får noe særlig direkte konsekvens for den daglige aktiviteten. Han gir inntrykk av at ting fortsatte som før, det er bare endring av hvem som er sjef. Det han beskriver er en dekopling der de strukturelle endringer ikke får konsekvenser for den daglige driften (Meyer og Rowan 1991). Det kan på den ene siden føre til at aktiviteten ikke lenger synes like effektiv. I dette tilfellet ble det gitt inntrykk av at de strukturelle endringene skapte mening på annen måte. De kan ha hatt en symbolsk verdi fordi den nye strukturen kan være det ansiktet som forsvaret med Fredriksten ønsket å vise til omgivelsene (Meyer og Rowan 1991).

Endringen slår også ut ved at kommandantskapet avsluttes på Fredriksten og skolevirksomheten legges ned. De hurtige endringene skaper en form for identitetsforvirring

der forsvaret famler for å finne en passende form. Kerstin Sahlin-Andersson (1996:72) sier dette om identitet:

The identity of a subject – a person or an organization – is defined in relation to others; it is derived from its reference to and relationships with others.

Utgangspunktet som Fredriksten skulle endre seg fra, var å være en ganske lukket militær anlegning til å være noe annet og noe nytt. Det er usikkert hva dette nye skal være og det er usikkert hvilke omgivelser som Fredriksten skal forholde seg til og sammenligne seg med. Denne situasjonen kan beskrives som en form for identitetskrise. Løsningen på situasjonen, kan være å søke etter nye ideer for identitetstilhørighet, nye oppskrifter på framgang (Sahlin-Andersson 1996).

5.1.1.1 Inspirasjon

Fredriksten festning og forsvaret ble godt hjulpet på veien til ny identitet. I 1999 vedtok Fylkestinget i Østfold at det var Fredriksten festning som skulle være det sted der unionsoppløsningen ville bli markert i 2005. Det var altså dette vedtaket som utnevnte festningen til fylkets tusenårssted. Med utnevnelsen fulgte det blant annet midler til operaoppsetning, oppgradering av informasjonsarbeidet, rydding av skog rundt festningen og ny flombelysning. I følge Edvardsen var Fylkestingets vedtak forankret i en visjon om Fredrikstens framtid:

Fredriksten festning skal som fylkestusenårssted være møteplass for samhandling, kulturopplevelser og utfoldelse basert på stedets historie og våre egne kulturverdier. Møteplassen skal åpne for inspirasjon for andre kulturer og representere framtidsretta verdier i perspektiv utover Østfold fylkes og Norges grenser. Festningen må få en sentral plass i nasjonens markering av 100 år siden unionsoppløsningen i 2005.

I denne visjonen er det lett å kjenne igjen trekk fra det som etter hvert ble Nasjonale festningsverks uttalte målsetninger. På sine hjemmesider sies det at de Nasjonale Festningsverk skal være:

... en attraktiv arena og en møteplass for kultur, næringsliv og opplevelse (Om Nasjonale Festningsverk).

Det kan virke som om Nasjonale Festningsverk har hatt Østfold fylkeskommune som kilde da de så etter nye oppskrifter for festningsverkene. Fredriksten er med dette på vei inn i en kontekst der det skapes en ny identitet som er basert på at festningen skal utnyttes som kulturarv og benyttes til en rekke nye formål.

5.1.1.2 Kommunen

Parallelt med dette ble det i Halden arbeidet med byens omdømme. Halden har hatt en historie der mange av mediasakene har gitt en negativ profilering. Evenrud kommenterte det slik:

... for 10 år siden, da jeg bodde i Oslo; jeg gremtes jo for å være fra Halden. Det folk forbandt med det var: nå har de filma slagsmål i bystyresalen, mellom politikere og sånt noe... Det er ikke noe særlig kult, altså.

Ordføreren Dahl sa at han tok tak i dette da han ble valgt til ordfører første gang i 2003. Han sa:

Vi har et næringsråd som består av næringsaktørene i Halden, representanter for dem og representanter for politikere fra kommunestyret. Der har vi et profileringsutvalg og når jeg ble ordfører så prøvde jeg å kjøre fram det med omdømmebygging av Halden. Prøvde å sette fokus på det. Da var en av ideene som har vært oppe tidligere, blant annet gjennom han Ole, men også gjennom han Per Olav Andersen, Allsang på grensen.

Ideen ble nesten gjennomført i 2005, men ble skrinlagt det året på grunn av valget som fylkets tusenårssted. Året etter kolliderte det med en stor sportssending. *Allsang på grensen* ble sendt første gang 2007.

5.1.2 Fredriksten festning

I årene før 2005 befinner altså Fredriksten seg i en situasjon der omgivelsene endres ganske drastisk. Nasjonalt sett er eierorganisasjonen i en stor omstilling som får konsekvenser for den strukturelle pilaren i organisasjonen i form av organisasjonsendringer. Den nasjonale omstillingen får også betydning for hvordan Fredriksten oppfattes ved at den ikke lenger er en militær anlegning. På lokalt plan jobber kommunen med løsninger som skal markere byen på en mer positiv måte. I det arbeidet tillegges Fredriksten en sentral rolle. På regionalt plan har fylkeskommunen fått øynene opp for hvordan Fredriksten kan utnyttes, samtidig som den går inn med midler i en helt annen skala enn tidligere.

Det kan være nyttig å stoppe opp ved denne beskrivelsen av Fredriksten ved tusenårsskiftet. Det er helt tydelig snakk om en institusjon som står ovenfor en rekke kritiske veivalg som har med å gjøre at de er på søken etter en ny organisatorisk identitet. Den daværende identiteten var truet og det var påkrevd med en ny identitet som bestod av noe annet enn det militære og dens historie. Rannestad sa:

Tenk om vi kunne ha bare festningsspill og museer og sånn som festningen var ment og virke og var bygd for. Hvis du kunne leve bare av det, det hadde vært det ideelle. Men det er så utopisk at jeg har liksom ikke tenkt tanken ut en gang.

Fredriksten fikk krav om å skape inntekter, samtidig som det ikke var mulighet til å bygge inntektene på det militærhistoriske alene. Spørsmålet var hvilken oppskrift som skulle velges for å oppnå suksess. Halden kommunes situasjon var den at kommunen opplevde å ha fått et stempel som var uttalt negativ. Også Halden kommune var på jakt etter oppskrifter som kunne bringe suksess. Østfold fylkeskommune var imidlertid i en noe annen situasjon. De var utfordret av staten for å finne et tusenårssted som skulle representere det historiske og det framtidige på samme tid. I valget av Fredriksten lå historiens representasjon ganske åpenbart som en ressurs. Linjene inn i framtiden skapte de gjennom sine visjoner for hva Fredriksten kunne bli. Selv om dette er to situasjonsbeskrivelser som til dels er ulike, har de det til felles at det er problemer konstruert av en sammenligning mellom enheten og omgivelsene. Som Sahlin-Andersson (1996:71) uttrykker det:

... local actors compare their organizations with other organizations which fit their hopes and expectations for the future.

Samtidig som Fredriksten var en organisasjon på vei til å forme en ny identitet, ble den et virkemiddel som kunne utnyttes som en kulturell og en økonomisk ressurs (Graham 2002). Ved å utnytte kulturarven på nye måter, ble det sett muligheter for nye veier til inntjening (Florida 2002).

5.2 JAKT PÅ OPPSKRIFTER OG SPREDNING AV IDEER

Spredning av ideer har altså sammenheng med at organisasjonene ikke eksisterer som atomiserte enheter. Omgivelsene har betydning for organisasjonens identitet, eksistens og alle andre aspekter av organisasjonen som påvirkes av krefter i omgivelsene (Meyer 1994). Organisasjonene ser seg omkring for å finne hvem de vil ligne på. De danner sin identitet i relasjon med andre, identitet oppstår når man sammenligner seg med andre (Sahlin-Andersson 1996). DiMaggio og Powell har hevdet at imitasjon er en fornuftig beslutningsstrategi når det eksisterer et usikkert forhold mellom mål og midler (Strang and Meyer 1994). Imitasjon har tradisjonelt blitt sett på som det å kopiere en original. Spørsmålet er om det finnes noe som er helt originalt eller kun en kopi. Man kan hevde at alle ideer benytter seg av eksisterende mønstre i større eller mindre grad. Slik framstår spørsmålet om imitasjon mer som punkter på et kontinuum enn en forskjell mellom svart og hvitt (Sahlin-Andersson 2003, Sevón 1996).

Hvordan forholdt så de tre ulike aktørene – Halden kommune, Østfold Fylkeskommune og forsvaret – seg til det gapet mellom opplevd og ønsket identitet for Fredriksten festning? Jo – til tross for sine ulike utgangspunkt og bevegelsesgrunner for å søke nye oppskrifter var det nettopp dette de gjorde: de så seg omkring for å finne ut hvem de ville ligne på.

5.2.1 Allsang

Halden kommune søkte gjennom profileringsutvalget i kommunens næringsråd etter muligheter for å bedre kommunens omdømme. Ordfører Dahl hevdet at det var en av sakene han ønsket å fokusere på da han ble valgt til ordfører. Han sitter nå i sin andre periode som byens politiske leder. I dag er det Fredriksten festning som bærer hovedtyngden av merkevarebyggingen og profileringen av Halden. Byen skal markedsføres som "Halden – byen under festningen". Tiltakene som skal benyttes har først og fremst tilknytning til Fredriksten festning og en utvikling av den (Strategisk Næringsplan for Halden 2006 – 2010). I intervjuet med Dahl sa han:

... det å profilere Halden på en positiv måte, anså vi at Allsang på grensen var en av de store sakene. Det samme med operaen. Det er også en god profileringssak for å gjøre Østfold, Halden bedre kjent. Det er derfor vi er med på det, bruker penger på det.

Evenrud sitter i Profileringsutvalget og han var en av opphavsmennene til *Allsang på grensen*. Han sier at det første året hadde han en målsetting for profileringen gjennom programmet – ingen skulle lenger tro at det er møkkete vann i Iddefjorden:

I fjor, mitt mål med arrangementet i fjor var at ingen lenger skulle tro at det er møkkete vann i Iddefjorden og det er det ingen som tror lenger. De brukte mange millioner og år på å overbevise folk om at det er rent vann her. Men nå tror folk det. Og det er det. Jeg bor her, bader her.

Slik Evenrud beskriver det, har Halden forsøkt seg på andre og lite vellykkede oppskrifter tidligere. Å bruke en kombinasjon av kultur og næring viste seg å være en suksess – målet ble oppnådd. Suksessen kan forklares ved at denne kombinasjonen av kultur og næring blir sett på som en idé som er:

universally true, progressive, and rational (Meyer 1996:245).

Dette er grunnlaget for legitimering mot omgivelsene og derigjennom tilegnes det styrke og stabilitet (Meyer 1996). Den positive effekten smitter over på alle enhetene som assosieres med Fredriksten – Halden, Østfold, Nasjonale Festningsverk, forsvaret – ikke minst er det en positiv effekt for Fredriksten selv.

5.2.1.1 Lokal tilpasning?

Allsangen bygger på tv-programmet *Allsang på Skansen* som har gått i Sverige gjennom mange år. Det norske navnet er tilpasset etter idé av Evenrud slik at det skal bli vanskelig å flytte programproduksjonen. Det er ikke mange grensesteder som kan ta programmet. Som Evenrud uttrykte det:

... den eneste reelle konkurrenten som jeg så, var Kongsvinger. Som kunne kalt det Allsang på grensen, men den er så stusselig i forhold, så den har jeg ikke noe tro på.

Det svenske programmet bygger på en svensk folkevisetradisjon, mens den første norske sesongen bar preg av artister fra TV2s program *Gyllende Tider*. Det er vanskelig å se at det er gjort noen forsøk på å gjøre ideen mer lokalt tilpasset. Evenrud mener at den norske varianten er friskere. Noen av respondentene etterlyste mer allsangbarhet, men det ble også sagt at programmet er under utvikling.

Den norske varianten sendes ikke på vår statskanal, men på den reklamefinansierte TV2. I denne sammenheng syntes jeg det også var interessant at de store sponsorene til allsangen er et ukeblad og en svensk matbutikk. Dette viser seg ved at Halden kommune annonserer for *Allsangen på grensen* i Se & Hør, samt at det vises plakater med navn på sponsorene i tv-sendingen av programmet. På den ene siden tenkte jeg at det å annonsere for allsangen i et så kontroversielt blad som Se & Hør kunne være et tilbakeslag for omdømmearbeidet. Det trodde ikke ordføreren. Se & Hør er det mest leste ukebladet, derfor ble det valgt. På den andre siden tenkte jeg at siden det er mye diskusjon rundt handelslekkasje til Sverige, kunne dette vært en markering av hva byen hadde å by på av butikker. Til dette sa ordføreren:

... hvis forretninger i byen ønsker å betale det som Maxi Mat betaler, så greit.

Det er altså den lommeboka du sitter med i dag, som bestemmer. Selv om det har skjedd en endring fra hvordan tv-programmet ser ut i Sverige, er ikke muligheten til å gi annonseringen en lokal smak blitt valgt. Ideen om å profilere gjennom et tv-program er ikke helt kopi, men ideen gir heller ikke inntrykk av å stå på egne lokale ben. Den kan kanskje sies å befinne seg i kopidelen av kontinuumet fra imitasjon til innovasjon (Sahlin-Andersson 2003, Sevón 1996).

5.2.2 Tusenårssted

Da Østfold Fylkeskommune valgte Fredriksten festning som tusenårssted, satset de på flere deler i utviklingen av Fredriksten. De to delene som er mest synlige og spektakulære er operasatsningen og et nytt flomlysanlegg (Ericsson 2006). Det fantes et eksisterende flomlysanlegg, men det nye anlegget lyser opp større deler av festningen og de fleste vil nok hevde at det gir en mye penere belysning. Fredrikstens posisjon liggende over byen er kanskje blitt enda mer framtrædende. Byens befolkning engasjerte seg i det nye flomlyset og mange meninger kom til uttrykk i de lokale avisene. Satsningen på en operaoppsetning var et samarbeidsprosjekt der produksjonsansvaret lå hos fylkeskommunen, men hvor Den norske Opera hadde det kunstneriske ansvaret. Det deltok institusjoner og enkeltindivider fra nasjonalt og internasjonalt nivå, så vel som fra regionalt og lokalt nivå. Deltagerne i samarbeidet var profesjonelle og amatører, honorerte og frivillige (Ericsson og Vaagland 2005).

Fylkeskultursjef Edvardsen fortalte at det som skjer på Fredriksten er utviklet i et nært samarbeid der fylket og Halden kommune sitter med like store eierdeler både på idé og på gjennomføring. Det ble foretatt reiser til Sverige og Finland for å hente inspirasjon til operaen på Fredriksten. På spørsmål om hvilke ideer som er tatt med tilbake fra Dalhalla i Sverige, svarer Edvardsen:

Vi har sett at det går an selv om stedet du har arrangementet på ikke ligger i en svær by ... Den inspirasjonen der er helt utrolig verdifull. Fordi da har alle sammen fått løfta perspektivet på hva som kan være mulig. Og det som er mest viktig, er at alle sammen tar tak i den samme tråden og drar i samme retning. Det er nøkkel til suksess. Den andre nøkkelen står det kvalitet på. Det er det eneste publikum gjenkjenner og som gjør at de kommer tilbake.

I Finland har de vært i Savonlinna der de setter opp operaforestillinger i en gammel borg. Der har de i tillegg fått med seg den dimensjonen om hva som er mulig innenfor et bevart festningsområde. Til forskjell fra operaoppsetningen i Savonlinna, er operasamarbeidet i Østfold mye mindre kommersielt. Edvardsen sier:

Der har de klart å bygge opp et AS som riktignok har mye overført kapital i seg. De har lagt seg på AS-modellen mens vi har valgt partnerskap mellom Halden kommune og fylkeskommunen.

Dette er en betydelig tilpasning av ideen som er hentet fra utlandet. Den norske modellen er offentlig styrt, men det trekkes inn penger fra privat næringsliv. Den finske modellen er privat styrt med kapital overført fra det offentlige. Begrunnelsen for å beholde styringen innen offentlig sektor var at gjennom synergieffekter oppnås kostnadseffektivitet. Den viktigste årsaken til å velge partnerskap, var at det i organisasjonen befant seg mye kompetanse som kunne brukes. Når kompetansen utvikles, blir denne beholdt i organisasjonen. Det er allikevel viktig å minne på at i oversettelsen av nye ideer skjer det en redigering som reguleres av lokale normgivende hensyn (Sahlin-Andersson 1996). Slik sett kan den valgte partnerskapsmodellen være et uttrykk for mindre aksept for økt konkurranseeksponering av det som tradisjonelt har vært offentlig forvaltnings oppgave i Norge sammenlignet med Finland. Selv om kanskje mye inspirasjon og ideer var hentet fra oppsetningene i Finland og Sverige, kan det være signaler på at dette arrangementet befinner seg i innovasjonsdelen av kontinuumet (Sahlin-Andersson 2003, Sevón 1996).

5.2.3 Eierne

Det er ikke like greit å få øye på denne bevisste satsningen på å utnytte Fredriksten som en kulturscene når du ser det fra forsvarets side. I 2002 besluttet Stortinget å frigi de nasjonale festningsverkene til sivil bruk. De skulle åpnes for allmennheten og det skulle skapes levende festningsverk (Om Nasjonale Festningsverk). Det er som nevnt en periode med mange omstillinger. Forsvaret er senere ute på banen med hensyn til visjoner. Deres målsetninger for de Nasjonale Festningsverkene ser ut til å ha tatt form etter de visjoner som Fylkestinget bekjentgjorde seg til da Fredriksten ble valgt til tusenårssted. Edvardsen fant fram fylkets visjon da jeg siterte fra Nasjonale Festningsverks hjemmesider. Han sa deretter:

... at det siden har blitt brukt av eier, altså staten og Forsvarsdepartementet og sånn, som ledesnor for deres videreutvikling, det synes vi bare er morsomt.

På Fredriksten trekkes kommandantskapet først inn, før kommandant gjeninnsettes i januar 2008. Strømsæther forklarer gjeninnsettingen med et ønske om å være et mer synlig Forsvar. Han sier også at:

Og så har man også sett at festningene er et sted som tiltrekker seg mye folk for det skjer mye der. Festningene har fått mye oppmerksomhet nettopp fordi det er en sånn omstilling som foregår som foregår på festningene. Og selvfølgelig fordi at festningen er det mest konkrete og fysiske synlige bevis, symboler på vår militære historie. Og da har Forsvarssjefen og Forsvarsministeren sett at dette er et sted hvor man kanskje i større grad bør synliggjøre forsvarets fortsatte virksomhet, og den historiske forankringen som forsvaret har.

Jeg sitter igjen med et inntrykk av at eierne av Fredriksten ikke har kommet på banen før etter at Østfold fylkeskommune og Halden kommune har ønsket å satse på Fredriksten. I forsvaret så de først etter suksessoppskrifter i organisasjonsmodeller og eierskapsforhold. De forsøkte å rasjonalisere driften og å bare satse på primæraktivitetene (St.prp. nr. 45, 2000–2001). Dette kan for eksempel bunne i manglende overskudd til å se løsninger i andre organisatoriske felt (Sahlin-Andersson 1996). De så senere mulighetene i å utnytte de Nasjonale Festningsverks ressurser og ønsker nå en bevisst satsning på Fredriksten festning.

5.3 IDEEN SOM BLE BRUKT

I det foregående har jeg vist hvordan Halden kommune, Østfold fylkeskommune og forsvaret har vært på jakt etter nye løsninger som involverer Fredriksten festning. Det ser ut til at kommunen og fylket har vært mest aktive i hvordan de kan bruke de ressurser som Fredriksten representerer. De har veldig tydelig valgt å bruke festningen for å profilere seg og bygge en merkevare. Forsvaret har kommet litt etter, men velger også å benytte Fredriksten som en del av sin profilering. Alle de tre store aktørene har valgt å utnytte den ressurs som Fredriksten besitter. De har altså valgt å bruke kulturarv for å dekke nåtidens behov (Graham 2002). I dette kapittelet vil jeg analysere noen trekk som gjør seg gjeldende når ideen om bruk av kulturarv kontekstualiseres (Røvik 2007).

5.3.1 Uoverensstemmelser

Når kulturarv utnyttes til nye formål – eller når organisasjoner internaliserer nye ideer – oppstår det fare for at enkelte grupper mister sin plass og andre grupper mister sin mulighet til inntog. Det oppstår fare for konflikt, uoverensstemmelser og motstand. Dette kommer som en følge av et syn på kulturarven som en sosial konstruksjon som er ladet med den mening vi velger (Graham 2002, jfr. Czarniawska og Joerges 1996).

5.3.1.1 Eierskap

Det som er noe spesielt her, er at alle de tre aktørene føler at de har store eierinteresser på Fredriksten. Forsvaret ved Nasjonale Festningsverk sitter som de formelle eierne og de sitter dermed med også ansvaret. Strømsæther sier om ansvarsforholdet:

Hele det spekteret av ulike hensyn hvor ansvaret hele tiden ramler tilbake på den som er formelt sett eier. Andre må gjerne være med i diskusjonen og ha innspill og komme med synspunkter og meninger. Men vi vil nok forbeholde oss retten til at det er vi som sier ja og nei til slutt.

Han fortsatte videre med at det i realiteten finnes to parter med vetorett siden kommunen som lokal forvaltningsmyndighet kan avvise arrangement som Nasjonale Festningsverk og kommandanten ønsker å gjennomføre. Kommunen har styringsrett blant annet gjennom godkjenning av reguleringsplanen. Strømsæther framhever også lokalsamfunnets betydning

for hva som kan gjøres på Fredriksten. Det er derfor viktig å være var for de holdningene som blir presentert av Haldens befolkning.

Andre respondenter mente at siden festningen befinner seg i byen Halden, er det lokalsamfunnet gjennom de demokratiske organ som skal styre utviklingen av den. Kommunen er inne både i forhold til investeringer i infrastruktur og med hensyn til utnytting gjennom for eksempel profilering av byen. Østfold Fylkeskommune har kommet relativt tungt inn med økonomiske midler til gjennomføring av tiltak i regi av tusenårsstedet og for fortsettelsen av operaen. Det har blitt påstått at de kanskje tar seg litt til rette som en følge av engasjementet.

Alt i alt er det mange ulike meninger om hvordan Fredriksten skal styres for å oppnå en ønsket utvikling. Det er også mange ulike former for eierinteresser og ulike forståelser for definisjoner av hva som vil være riktig bruk. Flere av respondentene mente det kunne være bra med et samarbeidsorgan som bestod av ulike konstellasjoner – fra bare offentlige representanter til et produksjonsselskap som består av både offentlige og private aktører. En høyere grad av formalisering av samarbeidet vil kunne forsikre de ulike aktørene om en bedre ivaretagelse av sine interesser og dermed komme konfliktene i forkjøpet på en bedre måte enn hva vi ser i dag (Jfr. Graham 2002).

5.3.1.2 To muligheter for uoverensstemmelser

I materialiseringen av ideen om bruk av kulturarv vil det være uunngåelig at det ikke oppstår andre følger enn det som var planlagt av de enkelte interessegruppene. Det vil oppstå uoverensstemmelser om hvordan ideen skal settes ut i handling (Czarniawska og Joerges 1996). En type uenighet kan dreie seg overforbruk av kulturarven (Graham 2002). Det synes å være enighet om at Riksantikvaren og Fylkeskonservatoren beskytter mot dette. Det var liten bekymring blant respondentene for at bruken av Fredriksten skulle overgå hva som er mulig å erstatte. Det blir trukket fram at murene, til tross for behov av vedlikehold, er slitesterke. Gresset som slites ned vokser ut på ny og utvendige forandringer på bygninger og lignende er bevaringsmyndighetene svært restriktive på.

Den andre kilden til mulige uoverensstemmelser, ligger i monopolisering (Graham 2002). Hvis enkelte grupper er veldig dominerende i sin bruk av Fredriksten, risikerer vi at svakere

grupper skvises ut. Denne uoverensstemmelsen er til stede i noen grad ved at store arrangementer legger beslag på festningen. Det kan bidra til at det er vanskeligere for publikum å oppleve den historiske stemningen fra da festningen ble bygd. Dette er Strømsæther oppmerksom på, og han beskriver det som en hårfin balansegang. For samtidig som de ønsker å ivareta den historiske arven, skal festningen utvikles både som arrangementsarena og med et ønske om mer dagligliv. Dette selv om dagliglivet som er ment å fylle bygningene og gatene, er et annet slags liv enn det livet som har vært der tidligere. Strømsæther sier om dette:

... fordi i det øyeblikket vi bringer verksteder og serveringssteder og andre ting inn i festningen, så blir det liv og røre som er vel og bra. Men det er en type liv og røre som i og for seg ikke er historisk ... Men det er sånn type dilemma som jeg tror vi bare må leve med og ta tilbørlige hensyn underveis.

Til tross for at man har et ønske om å bevare, har man en nåtidig bruk av historien. Rannestad spør om hvilken periode det skal fikseres på og mener at bevaringsmyndighetene fort blir litt ulne om det spørsmålet kommer opp. Dette viser hvordan spørsmål om bevaring kan være en kilde til uoverensstemmelser (Graham 2002, jfr. Czarniawska og Joerges 1996). Rannestad peker først på at en historisk epoke var da tyskerne var i festningen under andre verdenskrig. Han spør videre:

Hva med 1814? Hva med 1905-anleggene? For det er Karl den XII som er tiden, er det ikke det? ... Det er egentlig alle periodene. Men kunne du ikke også satt opp noe fra i dag som en del av utviklinga?

Scott Hagen tror på synergieffektene mellom ulike typer bruk. Han sier:

Jeg tror at det slår begge veier. Jeg tror at veldig mange som kommer til festningen og opplever festningen, ser den historien og kan knytte seg til den historien, som aldri ville gått der før. Og motsatt. Jeg tror også at disse kulturarrangementene har nytte av å kunne spille på en sånn arena.

Edvardsen videreførte denne tankerekken når han sa:

Når folk flest ser riktigheten av å ta vare på ting, det er da du sikrer bevaring av historien på best mulig måte og skaper grunnlag for å kunne formidle denne historien også.

Her er altså ideen at ikke bare er interessen for bevaring eller fornyelse et spenningsforhold som kan ha nytte av hverandre. Det er i tillegg en forutsetning for bevaringen at den oppleves

som nyttig, og at den derfor er tjent med et fokus og en oppmerksomhet som gjør at den respekteres. Argumentet er at folk må bli kjent med kulturarven for å se nytten av bevaring.

Det har også kommet opp en motsetning mellom bevaring og fornyelse som er forankret i en annen type konflikt. Da Fredriksten ble bygd, var det en viktig investering å holde området rent for trær og buskas for å gjøre det vanskeligere for fienden å nærme seg festningsverket. Etter hvert ble det imidlertid ganske gjengrodd, men i forbindelse med utnevnelsen til fylkestusenårssted ble det foretatt en opprydning i festningsanlegget. Krattskog ble hogget ned for at festningen skulle komme fram i sin opprinnelige form. Dette har blitt møtt med protester fra de som ønsker å bevare et biologisk mangfold. Ordfører Per-Kristian Dahl sa dette om konflikten:

Mens flertallet ønsker å holde skogen nede slik at festningen er synlig og et bra sted å være. Så det er litt sånn forskjellige meninger om det.

Denne konflikten setter spørsmålet om bevaring og fornyelse i et annet lys fordi bevaringen av kulturminnet på en måte reverserer utviklingen. Nye brukere av Fredriksten – tilhengere av et større biologisk mangfold – kan ha blitt jaget ut på grunn av ønsket om å fryse festningen i en annen tidsepoke enn den vi nå befinner oss i. Flertallet har altså tatt en avgjørelse som direkte berører mulighetene til mindretallet i gruppen Mer Villmark Nå.

Faren for monopolisering ligger også i at enkelte typer arrangement får forrang foran andre typer arrangement. I dag er det *først – til – mølla* – prinsippet som gjelder. Det betyr at dersom det er ledig plass, får man leie plass – med noen få unntak. Det har for eksempel vært dans på Festningskroa hver onsdag i svært mange år. Denne dansen måtte vike plassen da *Allsang på grensen* ble arrangert. Det var ikke mulig å ha opptak av Allsangen mens det ble spilt dansemusikk i nærheten. Rannestad som driver med utleie uttalte seg det slik om flyttingen av onsdagsdansen:

Ikke noe stort offer. Det var en liten greie, men det er nok et en liten fare fremover at vi kan komme dit.

Et annet arrangement som har måtte flytte, er *Fredriksten Jazzfestival*. De kunne ikke endre spilletid på grunn av andre festivaler i sesongen. Da måtte de flytte til Sarpsborg siden operaen la beslag på festningen i større deler av sommeren i fjor. I år hvor det ikke er noen stor operaoppsetning, skal de igjen ha festivalen på Fredriksten. Dette viser hvordan to mindre

og lokale arrangement har måttet vike plassen for de to store og nye arrangementene. Rannestad mener at det ikke vil utgjøre noe problem i tiden framover, mens Strømsæther er mer oppmerksom på denne risikoen:

... sånn i forhold til arrangementsvolum og varighet, så tror jeg det er viktig at vi ikke binder opp hele festningsområdet og hele sommersesongen til noen få store rent kommersielle arrangementer. Og skviser ut alle de andre, små og lokale. Det må fikses at det er plass til alle sammen.

Felles for begge typer mulige kilder til uoverensstemmelser – overforbruk og monopolisering – er at de stammer fra ønsket om å definere riktig bruk av Fredriksten. Enten det gjelder bevaring eller fornyelse, store arrangementer eller lokale tilstelninger – uoverensstemmelsen ligger i ønsket om definisjonsmakt. Kulturarv er en utvalgt del av fortiden som skal dekke formål av i dag – kulturelle og økonomiske. Hvordan vi velger å bruke kulturarven, vil også gjenspeile vår egen tids verdier, krav og moralske prinsipper (Graham 2002, jfr. Czarniawska og Joerges).

5.3.2 Kulturarv som økonomisk ressurs

Kulturarv er altså en kapital, en ressurs som kan utnyttes. Ressursen er i form av økonomisk kapital, men også en form for kulturell kapital (Graham 2002). Det er ikke vanskelig å se at Fredriksten kan utnyttes som en økonomisk ressurs. Dette er særlig tydelig i hvordan Halden kommune vil benytte Fredriksten som middel for promotering og merkevarebygging. Ordfører Dahl og Ole Evenrud var tydelig på at *Allsang på grensen* er et næringslivsprosjekt. Evenrud beskrev allsangen som et lokkemiddel for å få folk til Halden:

Det er bare lokkevare og det er det vår jobb er. Å lokke folk til Halden. Så de etterpå skal bruke 5000 kroner på overnatting, bespisning og opplevelse, men da må jo liksom næringslivet i Halden ta den ballen.

Dette kan settes direkte inn i en sammenheng der det er et ønske om å signalisere suksess til sine omgivelser. Et slikt signal bygger legitimitet og virker forlokkende på de som befinner seg i samme felt (Meyer 1996). Ordføreren gikk også langt i å vektlegge den delen av betydning som omhandler inntjening. Han har et instrumentelt syn på kultur der han argumenterer med nytte og kostnad for hvorfor det er viktig å bruke penger på det. Kulturlivet

skal gjøre det attraktivt for bedrifter og arbeidstakere å komme til Halden. På spørsmål om hvorfor det er viktig å gi offentlig støtte til kulturlivet, svarte han:

Jeg er av den oppfatninga at det er en krone gitt til kulturarrangement, det gir både 2 og 3 og 4 kroner igjen til lokalsamfunnet i form av inntekt.

Det ble også trukket frem økonomiske effekter av operasatsningen på Fredriksten. Det er gjort en evaluering som viser store positive økonomiske ringvirkninger i lokalsamfunnet. Ved at det satses på arrangementer på Fredriksten synes det som om byens næringsliv har mulighet til å tjene kroner.

Det er midler som også kommer lokale lag og foreninger til gode. De får betalt for dugnadsarbeidet som de stiller opp på. Dette opplevde Rannestad å få gode tilbakemeldinger på. Folk var fornøyde med å få inntekter som overgikk de kronene som man kan få inn på vaffelsalg. Også folk fra den lokale Krocketfestivalen stilte opp på dugnadsarbeidet. De tjente inn penger for å dekke underskuddet på sin egen festival. På spørsmål fra meg om det var noe betenkelig, svarte Scott Hagen:

Nei, jeg gjør ikke det for at jeg synes det er positivt. Du kunne selvfølgelig snudd det på hodet, at de pengene vi gir til Krocketfestivalen, kunne de fått rett fra Halden kommune. Og så behøvde vi ikke ha noe operaoppsetning. Det er alternativet. Jeg tror vi må bygge noen arrangementer som kommer på et sånt nivå at det blir sett, utenfra.

Her argumenter Scott Hagen for at det er nødvendig med noen større arrangement som synes utenfra. I grunnen for merkevarebyggingen og profileringen ligger behovet for å tiltrekke seg ekstern kapital og oppmerksomhet. Det er nødvendig å skape noe som fanger oppmerksomheten (Florida 2002, jfr. Meyer 1996).

Kulturarven kan også utnyttes som ressurs i form av den kompetanse som den kan bidra med. Det bygges opp kompetanse ved at store arrangementer blir lagt til Fredriksten. Denne kompetansen ligger hos dugnadsarbeiderne fra lokale lag og foreninger og hos amatører som deltar i oppsetningene. Den blir værende hos ansatte i Østfold Fylkeskommune, Halden kommune og næringslivsrepresentanter som er med i arrangementene. Ved at det bygges kompetanse i lokalsamfunnet, bidrar det til muligheter for nye arrangement. Kompetansen blir et konkurransefortrinn. Fylkeskultursjef Bjørn Edvardsen sier:

Men så vet du aldri hva som kommer i kjølevannet av når du har klart å få til noen større, spektakulære oppsetninger. Nå føler vi oss ganske overbevist om at Allsang på grensen, det er ikke sikkert at den hadde kommet til Halden hvis det ikke var for at TV2 og de andre involverte visste at her var det faktisk kompetanse til å gjennomføre svære arrangement på den festningen. Det har operaoppsetningene bidratt til å synliggjøre.

I den økonomiske utnyttelsen av kulturarven ligger det en fare for trivialisering (Graham 2002). Fredriksten festning gjøres til en handelsvare som skal selge seg selv, byen, regionen og forsvaret. I denne prosessen kan de egenskaper som gjør Fredriksten unik, bli visket ut til fordel for egenskaper som skal være salgbare. Festningen fryses fast i den tid som blir valgt for kommersialiseringen. Siden bildet av Fredriksten festning er konstruert av vår meningsdannelse, er den dynamisk og i endring. Edvardsen mente dette om kommersialisering:

Faren ligger i når det kommersielle og deres formål får lov til å overta styringa, da får du en ensretting etter hvert av kulturlivet.

Han sa videre om kommersialisering at:

... det er alltid en fare for det når budsjettene blir alt for små og forfallet blir alt for tydelig. Og så er det lett å gripe til andre verktøy enn det som det offentlige budsjettet representerer. Men hvis du spør om mitt perspektiv på de neste 10 – 15 åra så tror jeg hvert fall ikke det er noe fare.

Kommandant Strømsæther mente at:

Jeg er ikke så redd for kommersialisering. Det at det drives kommers, i betydning at det drives handel og vandel etter omsetning, det er ikke noe negativt i seg selv. Det er fullt lovlig å tjene penger. Det er fullt lovlig å drive med virksomhet som gir overskudd. Og veldig mye av det som er kommersielt, kan samtidig være bra. Så jeg er ikke så veldig opptatt av den skalaen mer eller mindre kommersielt. Jeg tror at vi skal være mer opptatt av en skal som går på kvalitet.

Begge har en ganske avslappet holdning til denne delen av utviklingen av Fredriksten. Dette støttes i det store og hele av de andre respondentene selv om det var ulike grader av skepsis. Alle mente at Fredriksten burde bli brukt i større grad og at det forelå et uutnyttet potensial for festningen. De var også enige om nødvendigheten av å bevare det unike ved Fredriksten. Evenrud sa:

Hvis du skal selge noe, så må du ha en egenart ved det. Ellers er det ikke verdt noe.

Men nettopp når det er spørsmål om det mer konkrete – hva skal til for å selge – det er her forskjellene kommer fram mellom de ulike respondentene. Det kom opp forslag om alt fra en lokal Sabeltann i form av Karl den XIIIs skikkelse, historiske spill i tråd med Stiklestad, leirskole og langrennssprint. Det har blitt foreslått å bruke bygningene som kontorer, til kunsthåndverkere og gallerier. Kanskje det burde bygges taubane fra byen? Eller hva med et badeland? Det som for den ene er en total forflatning av den unike opplevelsen som du kan finne på Fredriksten, er for en annen respondent en utvikling av de særskilte egenskapene og nødvendigheter for å fullt ut utnytte det potensialet Fredriksten byr på. Det var altså enighet om å utnytte potensialet på Fredriksten, men uenighet om hvordan det skulle skje og hvorvidt man risikerer å miste noe på veien. Hvilke ideer som blir påaktet, er like mye en følge av sosial konstruksjon som det bildet vi har dannet oss av Fredriksten festning i dag (Czarniawska og Joerges 1996).

5.3.3 Kulturarv som en kulturell ressurs

Som jeg har vært inne på tidligere, kan kulturarv som kulturell ressurs beskrives på tre ulike måter samtidig; som en ressurs for kunnskap og kompetanse, som politisk ressurs og som kulturelt produkt. Dette innebærer at kulturarven blir forhandlet, gjenfortolket og brukt i en rekke kontekster til en rekke formål. I denne pågående prosessen vil tidligere tiders samfunnskostnader og -nytte avspeile seg i måter kulturarven blir brukt på (Graham 2002). Kulturarven har symbolverdi og:

... culture is the only thing we know, a "bubble" through which we perceive the world (Czarniawska og Joerges 1996:6).

5.3.3.1 Kunnskap og kompetanse

Kulturarven kan selvfølgelig være kilde til en kulturell ressurs i form av sin historie (Graham 2002). Det er besøkende som tar turen til Fredriksten for å få vite mer om historien til festningsverket. Jeg spurte respondentene om hvilken betydning de trodde Fredriksten hadde hatt som kulturbærer. Gjennomgangsmelodien i svarene var den historiske betydningen festningen har hatt som forsvarsverk. Til tross for dette er det en forsvinnende liten andel av

de besøkende som tar seg en tur innom museet. Og det er kanskje heller ikke så mange utenfor Halden som kjenner til historien? Scott Hagen formulerte det slik:

Alle haldensere vet at Karl den XII døde – 1718 datt'n. Men du skal ikke lenger enn til Fredrikstad så vet de det ikke, men vi tror at hele verden vet det.

Om kunnskapsbygging skal fortsette med grunnlag i historieformidling, kan det være nødvendig å gjøre endringer. Det kan være nødvendig med nye grupper besøkende. Evenrud sa det slik:

Vi kan ikke fortsette å leve av at det kommer to busslaster fra Uddevalla med noen pensjonister som har med seg egen matpakke som skal gå guida tur.

Dette er kanskje i ferd med å endre seg. For eksempel arrangeres det i regi av Østfold Fylkeskommune en utflukt til Fredriksten for alle fylkets 8. klasser. Her er det mulighet til å lære om Fredriksten og den lokale historien som har hatt betydning for nasjonen. Dette er en mulighet for kompetansebygging med utgangspunkt i kulturarven. Nå kan det vel være spørsmål om hvor historiebevisste¹³ – 14 åringer er på en skoleutflukt. Rannestad beskrev hvordan de kan tulle og fjolle og le og ikke være opptatt av det som skal formidles. Men som han sa:

Skal du skape best marked for gjenbesøk, skal du ta ungdom i den alderen.

Det betyr at når disse ungdommene blir eldre, vil de kunne komme tilbake fordi de husker å ha hatt en fin tur til Fredriksten. Historieformidling gjennom skolen skal ha den effekt at den jevner ut betydningen av foreldrenes bakgrunn. Elevene skal i prinsippet være uavhengige av sin sosiale arv. Derfor vil en slik bruk av kulturarven egalisere mottakerne av den kunnskap som formidles. Den kulturelle ressursen som Fredriksten representerer, fordeles da jevnt ut blant regionens borgere (Nilsson 2003). På den andre siden kan strukturelle maktmønstre bli forsterket gjennom i formidlingen. Kulturelle mønstre som tas for gitt, blir formidlet uten at man er i stand til å skille ut den balansen av definisjonsmakt som er pakket inn i det som formidles (Czarniawska og Joerges 1996).

Jeg har vært inne på at dugnadsarbeiderne opparbeider seg arrangementskompetanse. I operaoppsetningene vil også statister og korister som får være med, bli mer erfarne. Edvardsen fortalte hva kormesteren hadde erfart:

... etter at den første operaen var ferdig, så kom kordeltagerne og sa at vi vil veldig gjerne fortsette den utviklingen vi føler vi nå er inne i. Så de ba om mer skolering og mer kurs og flere oppgaver. ... Det betyr at vi har fått den kompetansebroa mellom profesjonelle og amatører hvor begge føler at de har vært med på noe som har berika dem og som de tar med seg videre i sin utøvelse av for eksempel kor.

Kompetanse bygges i det lokale kulturlivet. Det er ikke bare bak og på scenen som det kan opparbeides kompetanse. Også foran scenen vil man kunne oppleve et mer kritisk publikum som følge av at de har mer erfaring og dermed høyere krav. De innehar mer kunnskap og kompetanse. Bruken av kulturarv skaper altså en kompetansebygging på andre felt enn der Fredriksten er en representant i kraft av sin historie (Graham 2002).

Tom Skjeklesæther ga imidlertid uttrykk for et annet syn på dette. Han mente at haldenserne har gått inn i tjenerskapets rolle:

Vi rydder opp, soper, flytter og har dugnad for å få det til. Og så kommer det folk andre steder fra og lager en forestilling til melodien av mange millioner kroner.

Dette problematiserer oppfatningen av at det lokalt oppnås ønsket kompetanse. Skjer det en formidling av strukturer gjennom arrangementene som ikke er i balanse – og som vi er ganske blinde for (Czarniawska og Joerges 1996)? Blir det i for liten grad bygd kunstnerisk kompetanse i lokalsamfunnet? Dette spørsmålet må sees i sammenheng med spørsmålet om hvorvidt de større satsningene skviser ut mindre lokale arrangement. Trusselen som de store satsningene representerer i så måte vil i verste fall kunne føre med seg utarming av lokal kunstnerisk kompetanse. Konsekvensen vil i så fall være at Skjeklesæthers beskrivelse er treffende; byens befolkning blir redusert til sjauemannskap for kapital utenfra.

5.3.3.2 Politisk ressurs

Kulturarv kan også utnyttes som en politisk ressurs (Graham 2002). Veldig konkret kan den utnyttes i form av å skaffe velgeroppslutning ved å arrangere populære arrangement. Det ble for eksempel hevdet at ordfører Dahl kan ha blitt gjenvalgt på grunn av *Allsang på grensen* og

den rollen han hadde hatt i arrangementet. Fredriksten og annen kulturarv kan også sees som en politisk ressurs på et mer abstrakt plan. Hvordan Fredriksten skal utnyttes, er gjenstand for uoverensstemmelser. Hvem som sitter med definisjonsmakten, kan derfor være avgjørende for hva som blir bestemt. Av dette følger det at festningen kan bli plassert i tidsspesifikke omstendigheter avgjort av den til enhver tid herskende tidsånd. Fortolkningen av kulturarven overdrar samfunnsgoder og – kostnader. Graham (2002:1008) presiserer dette:

Fortiden bekrefter gyldigheten av nåtiden ved å framføre en idé av ubrutte narrativer som innlemmer det som oppfattes som tidløse verdier (min oversettelse).

Dette har betydning for muligheten til å opponere, muligheten til å stille kritiske spørsmål. Det som oppfattes som tidløse verdier vil det være vanskeligere å argumentere mot. I forholdet mellom kultur og næring vil jeg påstå at vi i dag finner gode eksempler på slike oppfatninger om tidløs verdi.

Det er svært få av respondentene som er kritiske til den instrumentelle bruk av kultur med inntjening for næringslivet som skjer på Fredriksten. For å spissformulere det; det er slik vi tror det alltid har vært og at det må være sånn. Hvordan kan noe være dårlig hvis det er så mange som vil ha det? Spørch Thoresen, som var en av respondentene med sterkest vektlegging av dannelsesperspektivet i kulturpolitikken (Duelund 2003, Nilsson 2003), fortalte hvordan de nektet å bli sponset av Dagbladet i de første årene av *Down on the Farm*. De ville ikke ha bannere i front på scenen fordi det ville ta fokus bort fra musikken. Så idealistisk mente han at det ikke gikk an å være lenger. Da jeg spurte ham om hvorfor, svarte han:

Ja, nei jeg tror ikke det har gått noen gang, jeg. Kulturen er alltid avhengig av noe spons, noe støtte for å få til ting. Og det må vi på en måte ha. I hvert fall for å få til de smalere tingene.

Det ser ut som om kulturen alltid har hatt sponsorer fra det private næringsliv og at det er den eneste muligheten. Ordføreren har en klar oppfatning av at det er nyttig å gi penger til kultur fordi det gir penger tilbake; kulturstøtten er først og fremst et middel for å oppnå næringspolitiske mål.

Skjeklesæther er en av de som har stilt kritiske spørsmål ved pengebruken der politikerne har prioritert stor satsning på allsang og opera. Han fortalte at det er skrevet kronikkinnlegg i

lokalavisa om ham der det er hevdet at vi skal være glade for at Skjeklesæther ikke lenger er aktiv. Kronikken ble skrevet av Reidar O. Nordsjø, tidligere leder av sentrumsforeningen Mitt Halden (Halden Arbeiderblad 19. februar 2008). Skjeklesæther sa:

Vi skulle bare godta at det var som det var, for det er jo så bra. Skal ikke stille noen kritiske spørsmål om noen ting.

Det Nordsjø uttrykker er nettopp eksempler på en holdning om det naturlige i det å begrunne kultur ut fra markedsøkonomiske verdier. Dette er jo en klar endring fra tidligere tider (Duelund 2003, Nilsson 2003), men framstår i dag som en tidløs verdi. Vi er mange som internaliserer denne verdien uten å stille spørsmål (Czarniawska og Joerges 1996). Poenget er at tidløsheten forsterkes ved koplingen til det historiske (Graham 2002). På den måten gjøres alt klart for bruken av markedsøkonomiske verdier som en politisk ressurs.

5.3.3.3 Kulturelt produkt som del av individets identitetsdannelse

Nært knyttet til forståelsen av kulturarv som kulturelt produkt ligger spørsmålet om utviklingen av identitet – enten det nå er snakk om individer eller steder. Den type kulturarv som Fredriksten representerer, kan gi mening til menneskers liv ved å gi tilhørighet, være veiledende, virke berikende og gi mulighet til å kople av fra hverdagen. Kulturarv har derfor et potensial for å skape både bekræftelse og legitimitet (Graham 2002). Allerede i Stortingsmelding nr. 54 *Om Nasjonale Festningsverk* fra 1993 står det:

Samfunnsmessige forandringer i de senere årene har ført til et økt behov hos menneskene for tilhørighet og fotfeste i et fellesskap tuftet på et felles verdigrunnlag. Våre festningsverk er uttrykk for kontinuitet og stabilitet i en tid som ellers preges av usikkerhet og omforming. Festningsverkene kan gjøres til et felles møtested hvor vi kan hente styrke til det fellesskapet som er så nødvendig i vårt moderne velferdssamfunn.

Dette kan bedre forstås i relasjon til hva Giddens (1991) betegner som den refleksive identitet. I vår tid har utvikling av identitet blitt en refleksiv oppdagelsesreise. Hvem vi er, er gjenstand for kontinuerlige forhandlinger og endringer. Om dette sier Edvardsen:

Hvor identitet tidligere ble veldig nøye definert til opphavet, hvor du kom i fra, hvor du hadde dine røtter hen og hva slags miljø som prega din oppvekst og så videre. Så går vi mer og mer over til å shoppe uttrykk, sette dem sammen til et mønster som vi ønsker folk skal oppfatte hos oss. Og da snakker

vi ikke bare kunst og kultur som elementer som bidrar til å gi, sende et signal og et bilde til andre av hvordan vi vil at de skal oppfatte oss.

Dette skjer på bakgrunn av tradisjoner som mister grepet og et økt samspill mellom det lokale og globale (Giddens 1991). Kulturarv kan derfor bidra til å skape en identitet og et fellesskap som kan motvirke de faktorene som skaper et ensomt refleksivt individ (Graham 2002, jfr. Giddens 1991). Kulturarven er viktig fordi den bidrar til å skape en felles plattform. Edvardsen leste visjonene som Fylkestinget bekjentgjorde seg til da de vedtok at Fredriksten festning skulle være tusenårssted. De har i seg den ressurs som en kulturarv skal ha i en slik sammenheng:

Og tiltakene skal gi de besøkende mulighet for utvikling og styrking av egen identitet i sammenheng med fellesskapet. Særlig viktig er tiltakene for barn og ungdom som er knyttet til verdier som vår form for demokrati er tuftet på og skal videreutvikle seg etter.

Dette har igjen forbindelse med den politiske ressursen som kulturarv representerer. Vi kommer igjen tilbake til samfunnsånden og spørsmålet om hvem som definerer vår tids forståelse av kulturarven. Med dette mener jeg at på samme tid som kulturarven kan skape en form for tilhørighet og samhörighet, medfører dette at det er noen som finnes på utsiden. Hvem er det som ikke passer inn i det fellesskapet som Fredriksten tilbyr?

I 2006 ble det vist en samtidskunstutstilling på Fredriksten. *Border Art* var et svensk-norsk samarbeidsprosjekt som hadde som mål å utvikle en kulturell region ved den svensk-norske grensen og tydeliggjøre kulturens rolle i den regionale utviklingen (*Border Arts* hjemmeside). En av installasjonene bestod av to bannere som ble hengt på festningsmurene ut mot byen. På det ene banneret stod det *Welcome*, på det andre stod det *Farewell*. En annen installasjon var i Klokketårnet som også ligger godt synlig fra byen. Det lignet på en hoppbakke som kom ut av vinduet. Dette skapte stor debatt i Halden. Det var mange og sterke meninger om utstillingen, blant annet ble enkelte av installasjonene vandalisert. Etter kort tid ble deler av utstillingen fjernet fordi det ikke var søkt etter plan- og bygningsloven om å få henge den opp. Nasjonale Festningsverk ble ilagt dagsbøter av kommunen fordi installasjonen hang oppe etter at den var krevd fjernet.

Denne saken er spesiell på flere måter. Kommandant Strømsæther mener at det kan være den eneste gangen i norsk historie som plan- og bygningsloven er brukt med hensikt å fjerne

kunstverk. Kunstverkene ble fjernet i Kommunestyrets sommerferie så det var ordføreren som satt med fullmakter. Han sa dette om at det ble fjernet:

Det var ikke gitt tillatelse. Og det står klart i plan- og bygningsloven så det ... hvis man hadde søkt, er jeg sikker på at man hadde fått ja. Men om du er kunstner eller om du er andre, så er det at man må forholde seg til lovverket som er i Norge. Så det var mitt utgangspunkt. Samtidig syntes jeg ikke det var noe pent. Hadde ikke noe der å gjøre.

Interessant nok bruker kommandant Strømsæther utstillingen som eksempel på hva lokalsamfunnet tolererer på Fredriksten:

Jeg ser egentlig ikke noe stort problem i å bruke festningen som arena for temporære utstillinger. Og i den sammenheng tror jeg vi kan være ganske dristige og spenstige. Men så er det en ting hva vi gjør på festningen der oppe. Problemet med Border Art var vel de bannerne som folk så hver dag når de dro opp rullgardina på morgenen, da så de de store bannerne oppe på muren der. Det var det som på en måte gjorde utslaget.

Betyr dette at for å kunne være en del av fellesskapet kan du ikke bevege deg for langt til ytterpunktene?

Tom Skjeklesæther hadde også et eksempel på hva folk kan mene om hans ytringer. I forbindelse med debatten rundt kommunens prioriteringer og Skjeklesæthers tilbaketrekning som konsertarrangør, ble det som nevnt skrevet en kronikk i lokalavisa. Skjeklesæther sier dette:

Han skrev en ganske krass sak der han mente det var veldig bra Halden var kvitt meg. Nå kunne man gå rett på.

Skjeklesæther argumenterte egentlig for noe ganske folkelig – at en rockefestival burde bli prioritert høyere sammenlignet med operasatsningen. Allikevel møtte han meninger om at det er bedre at han gir seg. Hans form for tilhørighet i ”den kulturelle periferi”, er at han talte i mot det som har blitt karakterisert som en suksess av nær sagt alle. Operasatsningen har høstet stor jubel selv om kunstarten er smal. Dette mener jeg viser hvordan kulturarv kan ha ulike betydninger i utformingen av en identitet. Bruk av kulturarv kan altså være viktig for å skape en felles identitet. Den kan også ha betydning for oppfatning av hvem du er, gjennom motreaksjoner til fellesskapets ståsted.

Jeg støtte også på en annen interessant problemstilling i forbindelse med dette. Krocketfestivalen er en mindre, lokal festival som blir arrangert av forholdsvis unge mennesker. Festivalen blander rock og krocket. De har hatt ulike happenings på festivalen. Ett år hadde de blant annet bilknusing som aktivitet. Kommandant Strømsæther sa:

Vi hadde et år her hvor de hadde sånn øvelse i å knuse biler nede på plassen her og sånn forskjellig. Det synes ikke jeg er noe særlig. Kan liksom ikke se at det hører hjemme her. Og pluss sånn rent arrangementsteknisk var en del å utsette på det de har gjort de siste par gangene de har vært her. Så vi har vel vært litt tydeligere enn før. Det er ikke det at vi ønsker å kaste de ut, men vi har sagt at hvis de skal være her så stiller vi en del krav. Og så får vi se om de synes det er greit.

Jeg uttrykte interesse for dette og ba ham om å utdype. Strømsæther refererte til hva ”folk flest” føler og sa at de har fått en god del reaksjoner på det. Han fortsatte:

Vi ønsker og har for så vidt som mål, å framstå som et noe diffust begrep som med verdighet og med en del sånne ting. Samtidig ønsker vi selvfølgelig å opprettholde en viss, skal vi si miljøriktig profil på det vi gjør. Vi presser jo på, jobber for at alle arrangement skal være sånn miljøsertifisert og en del sånne ting.

Det ser ut til at det i prosessen mot å bli en mer profesjonell arena, blir satt høyere krav til profesjonalitet. Dette kan skvise ut de som er i ferd med å utvikle seg som arrangører, samtidig som det lett innebærer smalere marginer for prøving og feiling.

Krocketfestivalen er også et interessant eksempel på grensedragningen mot hva som skal få bli arrangert på Fredriksten med hensyn til arrangementets innhold. Som arenaeier er du i posisjon til å takke nei til visse typer arrangement uten annen begrunnelse enn at arrangementet ikke har en profil som du ønsker. Arenaeieren i dette tilfellet er Nasjonale Festningsverk og kommandant Strømsæther sa at:

Og jeg må si at jeg er ikke noe, på noen som helst måte fagperson i det feltet der. Innenfor kulturfeltet. Jeg kan i beste fall påberope meg å være en av folk flest. Så det er et veldig vanskelig, det er ikke noe fasit på hva som er riktig og hva som er lov.

Han sa videre at de ville hente inn mer kompetanse på feltet når de skulle være mer proaktive i hva slags type arrangement de skal sette opp. Så på den ene siden er det tro på at utstillinger med samtidskunst skal få plass, på den annen side er det uklart hva slags kulturelle

arrangement som skal få plass på Fredriksten. Kommandant Strømsæther var tydelig på at han så dilemmaet og at temaet var oppe til diskusjon. Om kultur sa det følgende:

Jeg vil si hvis ikke kulturen berører oss så er det kanskje ikke så mye kultur nær sagt. Vi trenger å bli berørt for å på en måte reagere. Jeg synes at kultur skal berøre oss. I alle mulige sammenhenger. Ikke bare berøre oss i sånn behagelig, positiv forstand at vi synes dette er veldig pent og hyggelig og flott å se på, men kanskje også provoserer oss og irriterer oss til og med.

Det er ikke enkelt å være åpen for alle samtidig som man skal ta hensyn til hva ”folk flest” mener. Det dilemmaet ser ut til å befinne seg i kjernen for den videre utviklingen av Fredriksten festning. Festningen er på vei til å forme en ny identitet i nye omgivelser og det skaper en usikkerhet i hva som er passende handling (Czarniawska and Sevón 1996).

5.3.3.4 Kulturelt produkt som dannelse av et steds identitet

Fredrikstens betydning er direkte knyttet til det nasjonale og nasjonalstaten, som igjen er sentrale for betydningen av kulturarven som begrep (Graham 2002). Til tross for dette er Fredriksten et typisk eksempel på hvordan den regionale og lokale forvaltningen er sentral for utvikling av kulturarv. Som tidligere beskrevet har Fredriksten vært et middel brukt aktivt for å endre Halden og forswarets identitet. Fra kommunalt hold har denne utnyttelsen av Fredriksten i noe grad båret preg av et ønske om å virke eksternt, utenfor byen, ved å ønske og tiltrekke seg kapital og mennesker fra andre steder. For eksempel ønsket Evenrud å vise at fjorden var ren fordi han trodde at dette ville skape en mer positiv holdning til Halden. Ordfører Dahl ønsket å trekke til seg turister og bedrifter. Parallelt har det vært et ønske om å skape trivsel og stolthet for den lokale befolkning. Ordføreren pekte jo på at det å tiltrekke seg arbeidskraft med et attraktivt fritidstilbud, også ga et godt tilbud til de haldensere som allerede bodde her. Det er to sider av samme sak. Strømsæther uttrykte det slik:

Jeg opplever at Halden har blitt satt på kartet på en helt annen måte de siste par, tre årene. Gjennom tusenårsstedet, gjennom opera og ikke minst gjennom Allsangen. Jeg tror folk i Halden, folk flest som i hvert fall jeg har snakket med rundt omkring, de synes det er allright å være haldensere. Det har ikke alltid vært det. Så sånn sett så tror jeg det har vært med på å skape en slags stolthet litt sånn anerkjennelse av byen sin som jeg tror er veldig viktig. Litt sånn psykologisk faktor. Så jeg ser vel på de bidragene mer som profileringsmidler enn som kulturmidler.

Å gi byen en god identitet er viktig både innad og utad. Ekstern fungerer det som et lokkemiddel for å få folk til Halden, internt fungerer det ved å bygge lokal patriotisme blant kommunens innbyggere (Graham 2002).

Det samme ønsket kan spores i forsvarets ønske om å profilere seg. De ønsker å være synlige etter omfattende nedleggelser og omstillinger. De ønsker også å vise seg fram på en positiv måte. For fylkeskommunen er det ikke et like tydelig ønske om å utforme en egen identitet, men ønsket om å profilere fylket og skape en felles tilhørighet ser ut til å ligge der. Som Edvardsen sier:

... så er det ikke minst den oppmerksomheten som stedet har av nå, ikke bare haldensere, men haldenserne må nok etter hvert venne seg til at dette er et like stort identitetsmerke for østfoldinger.

Han forklarte videre hvordan han trodde at deltagelse i arrangement av folk fra andre steder, bidro til å skape medeierskap på Fredriksten.

... da utvider vi grensene for hvem som trykker dette til sitt bryst og vil på en måte være medeier i det. Så Fredriksten festning er i ferd med å bli en større identitetsfaktor enn det var når det bare var haldenserne som syntes at det var fantastisk.

Fredriksten har altså betydning internt og eksternt, og den ligger der som et monumentalt bygningsverk over byen. Den gir Halden en signatur som er lett å kjenne igjen og slagordet som skal brukes er ”Halden – byen under festningen”. Bedrifter velger seg Fredriksten både som del av navnet og som del av logo. Festningen blir også brukt som et symbol som skal skille Halden fra andre steder. Utfordringen i å bruke kulturarv på dette viset, er å unngå klisjeene. Jo mer kulturbevaring brukes for å skape en distinktiv identitet, desto nærmere er vi en global oppskrift som du kan finne igjen på flere steder. Det distinktive i stedets identitet forsvinner fordi det brukes en oppskrift som du kjenner igjen fra andre steder (Graham 2002).

Som tidligere vist, er de to store arrangementene på Fredriksten inspirert av andre steder. Når det gjelder opera, sa Edvardsen at fra Savolinna har de fått med seg en dimensjon som viser hva som er mulig innenfor et bevart festningsanlegg. De har altså hentet inspirasjon til operaoppsetninger på Fredriksten fra en operafestival i en finsk borg. *Allsang på grensen* henter sin inspirasjon fra *Allsang på Skansen* – navnene klinger til og med likt. Opera har ingen røtter i Halden, Fredriksten eller Østfold. Som Edvardsen sa:

Men fortsatt så ser vi at store, dominerende karakteristika for Østfold, det er folk som har tilhørt en industriarbeiderkultur.

Og Skjeklesæther sa:

Opera har jo i liten grad eksistert i Østfold. Det som i hvert fall har eksistert de siste 30 år i Østfold, er rockekultur.

Dette forsterker inntrykket av at vi ikke bygger identiteten på noe som har røtter i den lokale identiteten. Betyr ikke dette at vi skaper en identitet uten lokal tilhørighet, en identitet som ligner på den som andre steder har skapt? Og betyr dette at man i stedet for å utvikle stedets særpreg, utvikler det motsatte – en pregløs, utvannet kopi av andres særpreg?

5.4 KULTURARVENS TRE ROLLER

Vi kan kjenne igjen de tre rollene som kulturarv kan ikle seg – cachet (stempel, symbol), animation (gjøre levende) og externalities (eksterne virkninger) – på Fredriksten festning. I rollen som cachet, ser vi at festningen blir brukt som signatur for byen og for fylket. Halden skal selges som ”byen under festningen”, navnet blir brukt av byens næringsliv og fylket valgte Fredriksten som tusenårssted. Fredriksten festning er tydelig en signaturbygning som innkapsler stedets identitet. Faren med denne rollen er monopolisering der enkelte faller av lasset i identitetsdannelsen (Graham 2002). Jeg har nevnt eksempler fra forsvarere av det biologiske mangfoldet, fra lokale arrangement som har hatt tilhold gjennom flere år på Fredriksten og fra de som kan oppleves som en motkultur til den identitet som etableres for Fredriksten.

En slik monopolisering og rollen som signaturbygning må sees i sammenheng med den rollen Fredriksten ikles som nav for eksterne virkninger. Det å selge en vare medfører forenkling av varens innhold, den samme logikken gjør seg gjeldende i stedspromotering. Ved å utnytte Fredriksten i promotering av byen Halden, fylket Østfold eller det nye forsvaret kan det gjøres en forenkling av innholdet som trivialisierer og monopoliserer. Det kan være at målet om å øke det daglige liv og røre på Fredriksten kan virke som motvekt. Med en slik hverdagslig stemning skaper du den møteplassen som fylkeskommunen hadde målsetning om. Det gjør at

en rekke mennesker føler eierskap og tilhørighet til festningen, hvilket skaper dybde i det endimensjonale bildet som skapes i en promoteringssituasjon. Denne målsetningen om å fylle festningen med liv, kan imidlertid være en fare for det historisk særpregede. Den form for møteplass som det her er snakk om, er ikke i overensstemmelse med den fortid som festningsmurene representerer.

Det er også spørsmål om i hvilken grad et nasjonalt symbol, som jo Fredriksten kan sies å være, åpner for et kulturelt mangfold med hensyn til de som ikke er opprinnelig etnisk norske. Det er ikke unaturlig å tenke at feiringen av Fredriksten understreker betydningen av en felles fortid og plattform og dermed utelukker de som ikke føler seg hjemme i den historien. Fredriksten festning og dens nye roller skaper utfordringer som må møtes, samtidig som man kan tenke seg at disse nye rollene gjør at Fredriksten i dag kan brukes som symbol på måter som ville vært utenkelig for det ”gamle” Fredriksten.

6 HVORDAN KAN VI FORSTÅ ENDRINGEN?

Endring river ned konstruksjoner og gjør institusjoner synlig. Derfor er det nettopp endring som det er interessant å studere (Czarniawska og Sevón 1996). Den endring jeg ønsket å se på var hvordan Fredriksten festning var utviklet fra å være en historisk arena til å bli en scene for kultur. Dette har jeg gjort ved å kombinere organisasjonssosiologisk og kultursosiologisk teori. Jeg vil i dette kapittelet forsøke å gi en oppsummering av de funn som jeg har gjort i min undersøkelse.

6.1 IMITASJON ELLER INNOVASJON

Fredriksten beveger seg inn i et nytt felt med en ny terminologi, forenklet sagt er festningen på vei *fra* det militære og det historiske *til* det kulturelle og nåtidige. Arrangementene skjer i et nytt miljø der det er nye forventninger fra de som interagerer med Fredriksten. Kommandant Strømsæther satt ord på å oppleve en ny sammenheng, ved at han uttrykte usikkerhet og behov for støtte når han beveget seg i det kulturelle feltet. Videre var det i den begynnende fasen usikkerhet rundt eiernes engasjement og det var på denne tiden det kom opp forslag om å danne et produksjonsselskap. Dette forslaget ble lagt på is da eierne igjen opptrådte tydeligere og med et instrumentelt handlingsmønster. Jeg velger å tolke dette som at Fredriksten festning er i ferd med å utvikle en ny identitet.

Sentralt i analysen av utviklingen av Fredriksten festning finnes spørsmålet om det å hente ideer fra andre steder skaper en global homogenisering der det enkelte steds distinktive identitet forsvinner. Vil bruken av oppskrifter hentet fra andre, oppskrifter som tilsynelatende mangler røtter i den lokale kultur, skape det som populært blir kalt McDonaldisering? Er det dette som har skjedd om vi ikke finner forskjeller på en festning i Finland og en festning i Halden? Har i så fall utviklingen skjedd på bekostning av det unike? I utviklingen av Fredriksten er det søkt etter suksessoppskrifter som de ansvarlige aktørene ønsket å ta med hjem. Profilerings gjennom signaturbygg og bruk av kulturarv kan sies å være en bystrategi som har et preg av å være mote. Vi ser det har vært gjort i Glasgow, i utbygningen av Barcelonas havneområde og for eksempel på Aker brygge i Oslo. Bilbao har Guggenheim-museet, London fikk sitt pariserhjul og Sydney har operahuset. I Dubai bygges verdens høyeste bygning Burj Dubai, som kanskje konkurrerer ut Burj Al Arab, Seilet, som byens

signaturbygg. Norsk Institutt for by- og regionforskning, Norsk Institutt for Kulturminneforskning og Universitetet for miljø- og biovitenskap på Ås har startet et samarbeid om et forskningsprosjekt der søkelyset rettes mot kulturarv som potensial og ressurs i byutvikling i mellomstore byer. Prosjektet skal avsluttes 2009 (NIBRs hjemmesider). Det er altså helt tydelig at emnet er gjenstand for oppmerksomhet fra flere hold.

Motebegrepet hjelper oss å fange den doble betydningen av å være nyskapende samtidig som du er konform (Czarniawska og Sevón 1996). Ideen om å bruke kulturarv og signaturbygg som profileringsstrategi med hensyn til Fredriksten, ble særlig påaktet gjennom utnevnelsen av fylkestusenårssted. Dette bidro til å manifestere ideen og være forløperen til handling. Manifesteringen var på mange måter et første skritt for at ideen skulle være noe mer enn visjoner (ibid.). Da ideen om å utnytte Fredriksten ble manifestert, skjedde det en redigeringsprosess der de ulike aktørene tilpasset ideen til sine lokale ambisjoner. Vi så det blant annet ved at organisasjonsmodellen for fylkets operasatsning var et partnerskap mellom offentlige aktører. Videre kom det til uttrykk ved at samtidsutstillingen *Border Art* ikke fikk tillatelse til å henge installasjonene sine på festningsmurene og i Klokketårnet. Allsangen har fått et navn som begrenser mulighetene for flytting, men utover det er det vanskelig å se hvordan arrangementet er tilpasset det lokale. Kanskje er det mindre grad av dugnadsarbeid rundt den svenske varianten? Bevaringsmyndigheter ivaretar rollen som vaktbikkjer for å hindre fysiske endringer på selve festningsverket. Det bidrar til å opprettholde de særegne, fysiske omgivelsene. Redigeringen kan i så henseende forstås som en tilpasning og oversettelse til de lokale forhold. Dette er en pågående prosess som skjer under regler som setter rammene for hva som er mulig. Historien om hva som har skjedd, blir konstant omskrevet. Aktørene rundt Fredriksten vil kontinuerlig gjenfortolke og omformulere – både historien om organisasjonen Fredriksten og historien om kilden til ideen. Derfor kan ikke utviklingen av Fredriksten forklares ved opphavet til ideene. Den utviklingen er et produkt av prosessen av en oversettelse av ideer (Sahlin-Andersson 1996).

Av dette følger det at det ikke vil skje en homogenisering som følge av at ideer hentes fra andre steder. Redigeringsarbeidet og tilpasningen av ideen til de lokale forhold, skaper noe annet enn det som den opprinnelig kom fra. Det skaper noe annet enn om ideen hadde kommet til en annen kontekst. Fredriksten er i en kjede av oversettelser og er i en stadig forandring. Omgivelsene som har preget sammenhengen som Fredriksten har befunnet seg i, har blant annet bestått av Nasjonale Festningsverk, Halden kommune og Østfold

fylkeskommune med sine ansatte og representanter. Omgivelsene har gitt muligheter og begrensninger for redigeringsarbeidet. Dette har flere av respondentene vært klar over ved at de har uttrykt en følsomhet for hvilke beslutninger som kan begrunnes i ”folk flest” sin sans for hva som er greit. Siden denne prosessen ikke kan gjenskapes andre steder med de samme betingelser og påvirkninger, vil Fredriksten festning og dens utvikling fortsatt framstå som unik etter en slik prosess (Sahlin-Andersson 1996).

6.2 FRA OPPLYSNING TIL OPPLEVELSE

De siste tiårene har den kulturpolitiske virkeligheten endret seg til å bli mer performativ med et mer utbredt samarbeid mellom kultur og næring. Denne utviklingen har i seg at økonomiens rasjonale har entret den kulturelle sfære. Språk, meningsdannelse og virkelighetsforståelse følger denne logikken. Den nye kulturpolitiske forståelsen har ikke erstattet tidligere tiders, men fungerer slik at på samme tid virker flere – til dels motstridene – sannheter (Duelund 2003, Nilsson 2003). Jeg har i analysen trukket fram noen faktorer som har hatt betydning for forståelsen av Fredriksten festnings utvikling. Kulturpolitikken og bruken av kulturarv skal dekke en rekke formål (ibid.). Det har vist seg at den nye bruken av Fredriksten har som formål – mer eller mindre direkte – å gi avkastning som investering, skape arbeidsplasser og et attraktivt samfunn. Den skal bidra til at vi er reflekterende og kritiske individer, samtidig som det som skjer i Fredriksten skal være underholdning og blott til lyst.

Denne innholdsrike forståelsen av kultur og kulturarv reflekterer en sosial konstruksjon som tillegges meninger fra ulike kanter. Omgivelsene har betydning for hvordan vi ser institusjonen. Samtidig har omgivelsene betydning for hvordan institusjonen ser seg selv. Institusjoner befinner seg i stratifiserte omgivelser der graden av suksess måles etter hvor høyt samsvar det er mellom oppfatningen av institusjonen og oppfatningen av de universelle og sanne ideer (Meyer 1996). I mitt eksempel betyr det at med de endrede omgivelsene, fikk Fredriksten nye betingelser for sammenligningen. Det var nødvendig for Fredriksten å finne ut av hvem festningen ville ligne på.

6.3 NYE IDEER I BRUK

Jeg fant at i jakten på nye oppskrifter for suksess, var det ikke forsvaret som førte utviklingen mot bruk av Fredriksten festning som kulturell og økonomisk ressurs. Både Halden kommune og Østfold fylke var tydeligere på banen med ønske om å utnytte kulturarven. Halden kommune som del av en omdømmebygning og revitalisering av byen. Østfold fylke som – ved hjelp av staten – fant Fredriksten som en uutnyttet ressurs. På få år ble festningen tilført betydelige midler og opplevde økt oppmerksomhet. De største arrangementene, operaoppsetningene og *Allsang på grensen*, tjener som gode eksempler på den nye virkeligheten som Fredriksten befant seg i. Fra å være et sted med først og fremst lokal nedslagskraft på arrangementssiden og en vektlegging av den militære historie, framstår nå Fredriksten festning som en scene for en rekke kulturelle arrangementer. Den nye bruken av festningen skal dekke en rekke formål og det har vært interessant å undersøke hva kontekstualiseringen av nye ideer medførte.

I sin nye form har Fredriksten festning møtt nye former for uoverensstemmelser (Graham 2002). Dette har først og fremst vært uoverensstemmelser mellom større, mer kommersielle arrangement og initiativ fra det lokale kulturliv. Den offentlige prioritering og fordelingen av midler har reist debatt. Det har ikke kommet klart fram eventuelt hva den økonomiske tildelingen til de store arrangementene har gått på bekostning av, dels på grunn av motstridende meninger om innsyn i den offentlige forvaltningen. Det har vært reist forslag om et mer formalisert samarbeid vil kunne skape et bedre og mer forutsigbart samarbeidsklima. På den annen side er det også arrangører som er fornøyd med tingenes tilstand. Det er også blitt pekt på en mulig kime til konflikt langs tidsaksen. Spørsmålet om forholdet mellom bevaring og fornying var oppe hos flere av respondentene. Så langt ble det opplevd en god balanse, men denne balansen er sårbar når det kommer til dagens livlighet som okkuperer de historiske minnesmerkene samt at en bruk i dag fryser fast minnesmerkene til vår tid (Graham 2002). Det kan også sees som en frarøvelse av framtidens muligheter dersom Fredriksten låses fast i vår tids fortolkning.

Videre har festningen blitt utnyttet som en økonomisk ressurs i form av å ha en tung rolle i promoteringen av både byen, fylket og forsvaret. Den nye ideen – bruk av kulturarv – skaper legitimitet på flere områder og bruken blir opplevd som en suksess (Graham 2002, jfr. Meyer 1996). I utnyttelsen av kulturarven som en kulturell ressurs, er betydningen av identitet sentral

– både individets identitet og stedets. Forståelsen av hvilke meninger Fredriksten bærer med seg, er nært knyttet opp til utvikling av identitet. Bruk av kulturarv kan gi en opplevelse av tilhørighet og være veiledende. Gjennom Fredriksten kan det oppleves gyldighet og legitimering. Noen sin tilhørighet, innebærer andres utestengelse. Dette kom også fram av min analyse, men det å ikke høre til kan også være viktig for dannelse av identitet (Graham 2002, jfr. Czarniawska og Joerges 1996). Et problem med dette, er at de som stenges ute fra denne arenaen, også kan bli stengt ute fra andre arenaer. Dette vil medføre en systematisk forskjell i tilgang på samfunnsgoder og en skjevhet i maten til å definere vår virkelighet og tillegge den mening. Nært knyttet til dette er også forståelsen av den politiske ressursen iboende i bruk av kulturarv (Graham 2002). Ved at meningsdannelse knyttes til kulturarven får den et skinn av tidløshet. I denne sammenhengen var det særlig forståelsen av et nødvendig samarbeid mellom næring og kultur som jeg fant som en slik tidløs verdi. Tidløse verdier framstår som mer sanne og vanskeligere å opponere mot. Dermed er det ikke bare tidligere tiders samfunnsgoder som kan overdras med den nye bruken av Fredriksten, også tidligere tiders kostnader tas med til framtiden (Graham 2002, jfr. Czarniawska og Joerges 1996).

6.4 DEFINISJONSMAKT

Et av de mest sentrale funnene i min analyse, var betydningen av å ha makt til å definere sin virkelighet. Dette er nært knyttet til det ovenstående hvor bruken av kulturarv forsterker sannheten i den gjeldende definisjon ved at det knyttes opp til en tidløshet. Fredriksten festning er en sosial konstruksjon som vi tillegger mening. Hvilken mening som denne institusjonen skal ha, bestemmes av institusjonen selv og omgivelsene. Omgivelsene består både av de som definerer seg på innsiden av festningens tilhørighet og de som ikke finner en plass. Muligheten til å definere, har sammenheng med tilgang på makt. Dersom makten er systematisk skjevfordelt, vil vi også finne en systematisk forskjell i hvem som kan tillegge Fredriksten mening. Denne skjevfordelingen kan sies å ha funnet sted ved tidlige tiders borgerskap forsøk på å kultivere den allmenne hop. Det er denne elitistiske maktdominans som Bourdieu (1995) er opptatt av i sin analyse av de distinkte forskjeller. Jeg la til grunn et mer dynamisk maktbegrep for min analyse (Graham 2002), men fant at selv om forskjellene kanskje er i ferd med å hviskes ut, finnes det fortsatt forskjeller der den ledende økonomiske elite definerer en form for finkultur med tilhørende identitet.

For å utfordre en maktdominans basert på klasseforskjeller eller andre systematiske skjevheter, er det nødvendig med en bred form for tilhørighet til Fredriksten festning. Det fordrer at ingen enkeltaktører får herske enerådende, men at det er plass til et mangfold av motstridende ytringer. Bruken må reflektere en utfordring langs flere akser – tid, rom, privat og offentlig, kultur og økonomi (Graham 2002). Dette vil skape en bredde av meninger som reduserer muligheten for en type monopoliserende definisjonsmakt som kan velte den plass som festningsverket i dag har for lokalsamfunnet. Ved å ivareta bredden, kan man skape dybde og derigjennom sikre dens særegenhet. Derfor mener jeg at for å forvalte Fredriksten som en ressurs for framtiden, kreves samarbeid mellom flere aktører. Samarbeidet kan utformes på mange ulike måter, men det bør ivareta den ovennevnte bredde. Det vil nok kanskje også være en bedre løsning på de finansielle utfordringene som en ny bruk av Fredriksten byr på. I dag er samarbeidet preget av ad hoc løsninger, noe som fort vil kunne bli en sentral kime til konflikt. Et samarbeid som forplikter i større grad, betyr at man kan være i forkant av og ha et forum for å løse slike konflikter, og det kan bety en utjamning av makten til å definere hvilken mening vi tillegger Fredriksten festning.

7 AVSLUTNING

I undersøkelsen min har jeg sett på den endringen som Fredriksten har vært gjennom – fra å være en historisk arena til å bli en scene for kultur. Med en kombinasjon av kultursosiologiske og organisasjonssosiologiske teorier har jeg søkt en dypere forståelse for endringsprosesser. Jeg var rede til å modifisere hypotesen, men har opplevd at den kunne bekreftes. Fredriksten befinner seg i en utvikling der institusjonen har en annen rolle og betydning enn tidligere. Fredriksten utnyttes både som en økonomisk og som en kulturell ressurs. Dette skjer i et samspill mellom institusjonen og omgivelsene som omgir den. Jeg har pekt på aktører og faktorer som har hatt betydning for den endring som har skjedd. Sentralt i forståelsen av en slik endringsprosess er spørsmålet om det skjer en homogenisering av kulturarvens særegenhet ved at det brukes ideer med store nedslagsfelt. Jeg mener at Fredriksten festning fortsatt framstår som noe unikt og særegent. Det er gjennom bred deltagelse at man best fremmer de forutsetninger som skal til for å skape det dagliglivet og den møteplassen som mange ytrer ønske om. En slik bredde i deltagelsen vil også virke positivt på en fordeling av makt og mulighet til å tilegne Fredriksten festning mening.

Helt til slutt vil jeg understreke den positivitet som befant seg hos respondentene rundt mulighetene til utvikling av Fredriksten festning. En slik optimisme alene kan kanskje ikke flytte fjell, men jeg tror det kan bevege en festning.

LITTERATURLISTE

Ashworth, G. J. (1994): "From History to Heritage: From Heritage to Identity: In Search of Concepts and Models" i G. J. Ashworth and P. J. Larkham (eds.): *Building a New Heritage. Tourisme, Culture and Identity in the New Europe*. London: Routledge

Border Arts hjemmeside, URL:

<http://www.kunstnersenter.no/oks/prosjekter/BORDERART/forside.shtml> (Lesedato 4. mai 2008).

Bourdieu, P. (1995): *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oversatt av A. Prieur. Oslo: Pax Forlag A/S

Bryman, A. (2004): *Social Research Methods*. 2nd edition. New York: Oxford University Press

Christensen, T., M. Egeberg, H. O. Larsen, P. Lægrend og P. G. Roness (2002): *Forvaltning og politikk*. Oslo: Universitetsforlaget

Czarniawska, B. and B. Joerges (1996): "Travels of Ideas" i B. Czarniawska and G. Sevón (eds.) *Translating Organizational Change*. Berlin: Walter de Gruyter

Czarniawska, B. and G. Sevón (1996): "Introduction" i B. Czarniawska and G. Sevón (eds.) *Translating Organizational Change*. Berlin: Walter de Gruyter

DiMaggio, P. J. and W. W. Powell (1991): "Introduction" i W. W. Powell and P. J. DiMaggio (eds.): *The New Institutionalism in Organizational Analysis*. Chicago: The University of Chicago Press

DiMaggio, P. J. and W. W. Powell (1991b): "The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields" i W. W. Powell and P. J. DiMaggio (eds.): *The New Institutionalism in Organizational Analysis*. Chicago: The University of Chicago Press

Duelund, P. (2003): "Den nordiske kulturmodel. Sammendrag" i Peter Duelund (ed.) *The Nordic Cultural Model*. Copenhagen: Nordic Cultural Institute

Ericsson, B. (2006): *Fylkestusenårsstedet i Østfold. Fredriksten festning*. ØF-rapport nr. 2/2006

Ericsson, B. og J. Vaagland (2005): *Operaen Aurora på Fredriksten festning. Samfunnsmessige effekter*. Lillehammer: ØF-rapport nr. 18/2005

Florida, R. (2002): *The rise of the creative class. And how it's transforming work, leisure, community and everyday life*. New York: Basic Books

Giddens, A. (1991): *Modernity and Self-identity. Self and Society in the Late Modern age*. Stanford, California: Stanford University Press

Graham, B. (2002): Heritage as Knowledge: Capital or Culture? i *Urban Studies, Vol.39, Nos 5-6, 1003-101*.

Hall, S. (1997): "The Work of Representation" i Hall, Stuart (Ed.) (1997): *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. London: Sage/ Open University

Hubbard, P., et al. (2002): "Geographies of Globalization." i Hubbard, P., Kitchin, R., Bartley, B. & Fuller, D. *Thinking Geographically. Space, Theory and Contemporary Human Geography*. pp. 204-230. London/ New York: Continuum

Innsettelse av ny kommandant på Fredriksten Festning, URL:

<http://www.nasjonalefestningsverk.no/fredriksten/Artikler/Innsettelse%20av%20kommandant>
(Lesedato 29. januar 2008).

Jacobsen, D. I. (2000): *Hvordan gjennomføre undersøkelser? Innføring samfunnsvitenskapelig metode*. Kristiansand: Høyskoleforlaget

Josefsen, K. (2005): "Border Art – fra industri til kultur", *Østfold fylkeskommunes nettportal*, 23. november, URL: http://www.ostfold-f.kommune.no/modules/module_123/proxy.asp?D=2&C=360&I=17416 (Lesedato 6. mai 2008).

Josefsen, K. (2008): "Turandot på Fredriksten", *Østfold Fylkeskommunes nettportal*, 12. februar, URL: http://www.ostfold-f.kommune.no/modules/module_123/proxy.asp?C=279&I=19101&D=2 (Lesedato 6. mai 2008).

Löfgren, A. (2000.): A thousand years of loneliness? Globalization from the perspective of a city in the European periphery. *Geoforum* 31, pp. 501-511.

Meyer, J. W. (1996): "Otherhood: The Promulgation and Transmission of Ideas in the Modern Organizational Environment" i B. Czarniawska and G. Sevón (eds.) *Translating Organizational Change*. Berlin: Walter de Gruyter

Meyer, J. W and B. Rowan (1991): "Institutionalized organizations: Formal Structur as Myth and Ceremony" i W. W. Powell and P. J. DiMaggio (eds.): *The New Institutionalism in Organizational Analysis*. Chicago: The University of Chicago Press

Nakken, T. (2008): Kommandanten er tilbake", *Halden Arbeiderblad* 3. januar.

NIBRs hjemmesider, URL: http://www.stedsforskning.no/tema/2_stedsidentitet_og_imagebygging/2_4_kulturarv_og_stedsidentitet (Lesedato 4. mai 2008).

Nilsson, S. (2003): *Kulturens Nya vägar. Kultur, kulturpolitik och kulturutveckling i Sverige*. Malmö: Polyvalent

Nordsjø, R. O. (2008): "Tom Skjeklesæther blåser i barten" i *Halden Arbeiderblad* 19. februar.

Om Nasjonale Festningsverk (Nasjonale Festningsverks hjemmesider) URL:

http://www.nasjonalefestningsverk.no/om_nfv (Lesedato 28. april 2008).

Peters, B. G. (1999): *Institutional Theory in Political Science. The 'New Institutionalism'*. London and New York: Continuum

Ryen, A. (2002): *Det kvalitative intervjuet. Fra vitenskapsteori til feltarbeid*. Oslo: Fagbokforlaget.

Røvik, K. A. (2007): *Trender og translasjoner*. Oslo: Universitetsforlaget

Sahlin-Andersson, K. (1996): "Imitating by Editing Success. The Construction of Organizational Fields" i B. Czarniawska and G. Sevón (eds.) *Translating Organizational Change*. Berlin: Walter de Gruyter

Scott, R. (2001): *Institutions and Organizations*. Sage Publications. Thousand Oaks. London

Sevón, G. (1996): "Organizational Imitation in Identity Transformation" i B. Czarniawska and G. Sevón (eds.) *Translating Organizational Change*. Berlin: Walter de Gruyter

St. meld. nr. 54 (1992-1993) *Nasjonale Festningsverk*. Oslo. Forsvarsdepartementet

St.prp. nr. 45 (2000–2001) *Omleggingen av Forsvaret i perioden 2002–2005*, Tilråding fra Forsvarsdepartementet av 16. februar 2001, godkjent i statsråd samme dag.

St.prp. nr. 77 (2000–2001) *Omleggingen av Forsvarets eiendomsforvaltning*, Tilråding fra Forsvarsdepartementet av 4. mai 2001, godkjent i statsråd samme dag.

Strategisk Næringsplan for Halden 2006 – 2010, Halden kommune og Halden Næringsråd, juni 2006, URL: <http://www.halden.kommune.no/files/SNP-Halden%20-%20spalteversjon%201.doc> (Lesedato: 28. april 2008).

Thagaard, T. (2002): *Systematikk og innlevelse, en innføringsbok i kvalitativ analyse*. Oslo: Fagbokforlaget

*I've looked at clouds from both sides now
From up and down, and still somehow
It's cloud illusions I recall
I really don't know clouds at all*

Joni Mitchell

VEDLEGG 1: PRESENTASJON AV RESPONDENTENE

Alle respondentene ble valgt ut fordi jeg antok at de hadde mye informasjon om emnet som de ville formidle på en god måte. De har også det til felles at de har gitt inntrykk av engasjement for Fredriksten festning og hva som skjer i Halden. Jeg ønsket ulike innfallsvinkler til problemstillingen og derfor representerer respondentene et spekter av både ståsted og tilhørighet. Rekkefølgen på intervjuene var delvis planlagt og delvis en konsekvens av når de hadde anledning til å møte meg.

Den første respondenten jeg intervjuet var Johan Spørch Thoresen. Han er leder av Halden Kulturråd og ble valgt som respondent på grunn av sitt engasjement for og sin oversikt over Haldens kulturliv. Halden kulturråd ble dannet i kjølevannet av *Levende Kultur*. *Levende Kultur* var en bevegelse som oppstod etter kraftige nedskjæringer i kulturektoren i Halden kommune. I dag er Halden Kulturråd en organisasjon med innflytelse på utformingen av kulturpolitikken i Halden. Både i form av direkte rådgivning til kommunens ledelse og som samlingsorgan for ulike kulturytringer. Som leder av Kulturrådet er Thoresen opptatt av å skape grobunn for samarbeid og ivareta også kulturuttrykk som han selv ikke er begeistret for.

Tom Skjeklesæther er musikkjournalist og -arrangør. Han trakk seg som arrangør i Halden etter at kommunen reduserte det som etter hans mening allerede var et magert tilskudd til *Down on the Farm*, den største musikkfestivalen i distriktet. Reduksjonen ble koblet til satsningene på opera og *Allsang på grensen*. Skjeklesæthers tilbaketrekning vakte engasjement blant haldenserne og det ble holdt en demonstrasjon for å støtte ham og andre ildsjeler. På denne demonstrasjonen holdt Spørch Thoresen, lederen av Halden Kulturråd, en appell. Dette skjedde direkte i forkant av intervjuarbeidet mitt og satt naturlig nok preg på intervjuene. Skjeklesæther ble valgt som en direkte følge av at han var den første jeg så i media som målbar en sterkt kritisk holdning til satsningene på Fredriksten. Jeg mente det var interessant å høre hans refleksjoner rundt Fredrikstens utvikling.

Nestemann i intervjurekka var Pål Scott Hagen. Scott Hagen er prosjektutvikler og nestleder i Østfold Kulturproduksjon som er del av fylkeskommunens kulturadministrasjon. Han har vært prosjektleder og produsent for operaoppsetningene som har vært på festningen de siste årene. I tillegg til dette har han en fortid som divisjonsmusiker og hadde tilhold på Fredriksten

i mange år. Nå er Divisjonsmusikken avviklet som militært korps, men har fortsatt som det sivile Blåseensemblet – stiftet av Halden kommune og Østfold fylkeskommune med finansiering delt mellom de regionale eierne og staten ved Kultur- og kirkedepartementet.

Magne Rannestad ble intervjuet dagen etter Scott Hagen. Rannestad er forretningsfører/daglig leder i *Mansbachs Stiftelse* og på *Fredriksten Festnings Venner*. *Fredriksten Festnings Venner* er en støtteforening som har som formål å promotere festningen, skaffe penger til forskjellige prosjekter og støtte de aktørene som er på festningen. *Mansbachs Stiftelse* forvalter inntekter fra landeiendommer rundt festningen. Tidligere gikk disse inntektene til den sittende kommandant, mens de i dag blir de brukt blant annet til vedlikeholdsarbeid på Fredriksten. Rannestad har i flere år hatt ansvaret for utleie på Fredriksten. Han sitter med oversikten over når og hvilke arrangement som skal ha plass i området.

Ole Evenrud er haldenser som har vært aktiv som artist og musikkprodusent i 25 år. Han ble først og fremst valgt som informant fordi han er sentral i TV2's produksjon *Allsang på grensen*. Mye av erfaringen hans kan sies å befinne seg i skjæringspunktet mellom kultur og næringsliv. På den måten er han også en representant for næringslivet og den innfallsvinkelen til utviklingen av Fredriksten.

Bjørn Edvardsen er fylkeskultursjef. Han er særlig sentral for min problemstilling siden Fredriksten ble valgt som fylkets tusenårssted. Det var en utnevning som medførte økt fylkeskommunal fokus og satsning på Fredriksten. Fylkeskommunen er sterkt inne i utviklingen av operaoppsetningene på Fredriksten. Jeg var lenge i tvil om jeg burde intervju en fylkespolitiker i tillegg, men kom fram til at ingen av fylkespolitikerne var markante i samme grad som resten av gruppen med respondenter.

På kommunalt nivå vurderte jeg i første omgang å intervju den politiske lederen av Utvalg for kultur og idrett. Det ble etter hvert tydelig at det var ordfører Per-Kristian Dahl som var den mest sentrale kommunepolitiker. Det var heller ingen av de administrativt ansatte som utmerket seg på samme vis. Dahl har vært sentral både i arbeidet med operaen, med *Allsang på grensen* og markerte seg da en kunstutstilling ble fjernet fra festningsmurene.

Jeg intervjuet kommandant Dag Strømsæther til sist. Strømsæther er i tillegg til å være kommandant, innehaver av stillingen som distriktssjef – en sivil stilling. Det medfører at han

både har en symbolsk militær funksjon, samt sitter med et forvaltningsansvar. Det gjorde Strømsæther svært interessant med en god kjennskap til Fredriksten. Jeg vurderte tidlig å snakke med noen fra Nasjonale Festningsverk, men fant ut at Strømsæther dekket emnet godt nok.

VEDLEGG 2: INTERVJUGUIDE

Intervjuguide

Navn:

Sted:

Tid:

Stikkord: lokal oversettelse, stempel/ segl, animation, eksterne virkninger, utfordres langs flere akser, dagens fortolkninger av historien for å dekke våre samtide behov

Om intervjuet... stilling, anonymisering, diktafon

Om oppgaven... tema, problemstilling og fokus

Om respondentens forhold til Fredriksten...

A: Visjonen: å være en regional møteplass og en attraktiv arena for kultur, næringsliv og opplevelse.

- 1) Hva er dine tanker om en slik visjon for Fredriksten?
- 2) Hva ser du som nytt i forhold til tidligere bruk?
- 3) Er det samsvar mellom mål og visjoner og det du synes er ønsket bruk?
- 4) Hvem er sentrale i en utvikling av Fredriksten?

B: Eksterne virkninger. Lokalt kulturliv versus regionalt/ nasjonalt

- 1) Hvilke positive konsekvenser opplever det lokale kulturlivet av de store arrangementene?
- 2) Hva går storsatsningene på bekostningen av? Hvilke nye utfordringer kan det gi Haldens generelle kulturliv?
- 3) Mulighetene for å tenke både – og (synergieffekter): Både større arrangement som trekker folk fra land og strand og mindre, smalere arrangement som har stor risiko for å gå med underskudd? Er dette mulig? Hva slags midler og satsninger krever det?
- 4) Tom Skjeklesæther trekker seg fra kulturlivet i kommunen som følge av kommunens prioriteringer i kommunebudsjettet. Hvordan ser du på det?
- 5) Kan Halden være både en ”rockeby” (jfr. kamp om rockemuseet) og en allsangby?

- 6) Har du noen tanker om hvordan man kan bruke Fredriksten for å la den lokale og globale kulturen smelte sammen på interessante måter?

C: Hvem skal få være i festningen?

- 1) Hvordan kan visjonen få betydning for hva som kan skje og hvem som får være på Fredriksten?
- 2) Hvilke arrangementer bør få plass?
- 3) Er det arrangement som ikke bør få plass?
- 4) Er det plass til alle slik Fredriksten drives i dag? (border art, Krocketfestivalen, vikingtreff, militær aktivitet)
- 5) Hvordan skiller dette seg fra det som har vært tidligere?
- 6) Hvem skal definere hva som er riktig bruk av Fredriksten?
- 7) Hvilke fordeler er det av dagens bruk?
- 8) Er det motsetning mellom bevaring og fornyelse?
- 9) Hvem bør styre bruken?
- 10) Hvem får pengene?

D: Kulturens egenverdi:

- 1) Samarbeid kultur og næring – tanker om fordeler og farer.
- 2) Hva mister man ved kommersialisering av Fredriksten?
- 3) Er forflatning av kulturen en trussel for Fredriksten og Haldens kulturliv?
- 4) Hvorfor er de små og smale undergrupper viktige i kulturlivet?
- 5) Trenger vi kultur som berører oss? Hvorfor?
- 6) Hvordan har dette slått ut på Fredriksten?
- 7) Hvordan mener du synet på kulturens egenverdi har endret seg over tid?

E: Kulturbegrepet

- 1) På hvilke måter er Fredriksten en kulturbærer og en lokal kulturinstitusjon?
- 2) Hva mener du er de viktigste forskjellen på kulturens funksjoner før og nå?
- 3) Finnes det fortsatt en "finkultur"? Hva er vår tids "finkultur"? (opera i festningen tiltrekker seg massene). Hvem er det på de ulike arrangementene? Treffer jeg de samme menneskene på allsang, opera og DOTF?
- 4) Er vanskelig tilgjengelig kunst "bedre" enn populærkulturelle uttrykk? Er det en offentlig oppgave å legge til rette for smalere kunstformer?

- 5) Skapes det problemer med hensyn til likhetsprinsippet i den utviklingen vi ser på Fredriksten? (Likhetsprinsippet. kultur skal være tilgjengelig for alle, forhindring av sosial eksklusjon)
- 6) Er mangfold neste skritt? Hvordan passer Fredriksten inn i dette bildet?

F: Framover?

- 1) Hvor går veien videre?
- 2) Hva mangler i dag på Fredriksten festning?
- 3) Hvilke utfordringer står Fredriksten ovenfor i den nærmeste framtid?
- 4) Hvilken betydning har festningen for Halden, Østfold, Norge?
- 5) Hva er dine siste tanker om hvorfor har det blitt slik som det er i dag?